

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Посібник зі статті 1 Європейської конвенції з прав людини

Зобов'язання поважати права людини – поняття «юрисдикції» та «відповідальності»

Оновлено 31 серпня 2024 року

Підготовлено Секретаріатом. Не покладає зобов'язань на Суд.

Видавців або організації, які бажають перекласти та/або відтворити цей Посібник повністю або частково у формі друкованої чи електронної публікації, просимо заповнити контактну форму: [запит на відтворення або публікацію перекладу](#) для отримання інформації щодо процедури авторизації.

Якщо ви бажаєте дізнатися, які Посібники із судової практики знаходяться наразі на етапі перекладу, див. [Переклади, що очікуються](#).

Цей Посібник спочатку було укладено англійською мовою. Він регулярно оновлюється, дата останнього оновлення — 31 серпня 2024 року. До нього може бути внесено редакційні виправлення.

Посібники із судової практики доступні для завантаження за адресою: <https://ks.echr.coe.int>. Оновлення публікацій дивіться на сторінці Суду у Твіттері за посиланням: https://twitter.com/ECHR_CEDH.

Цей переклад опубліковано за домовленістю з Радою Європи та Європейським судом з прав людини і виконано Верховним Судом (Україна).

© Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2025 рік

Зміст

Передмова	5
Вступ	6
I. Принцип територіальності та виключення з нього	10
A. Принцип територіальності та сфера його застосування	10
1. Принцип територіальності в традиційному розумінні цього терміну	10
2. Передача суверенітету над певною територією.....	13
3. Зв'язок між статтями 1 та 56 Конвенції.....	14
4. Юрисдикційний зв'язок, що виникає у зв'язку з відкриттям цивільного або кримінального провадження	15
5. Окрема справа за пунктом 2 статті 3 Протоколу № 4.....	20
6. Транскордонна передача або контроль даних.....	21
B. Винятки з принципу територіальності	22
1. Активна фаза міжнародного збройного конфлікту	23
a. «Активна» Держава проводить військову операцію на території іншої Держави	23
b. «Пасивна» Держава, на території якої ведеться іноземна військова операція.....	24
c. Загальні висновки та подальший розвиток	24
2. Повноваження, які здійснюються щодо особи заявника.....	25
a. Загальні зауваження.....	25
b. Дії дипломатичних або консульських представників	26
c. Дії, вчинені на борту морського або повітряного судна.....	27
d. Здійснення суверенної влади іншої Держави за її згодою.....	28
e. Застосування сили представниками Держави за межами її території.....	30
f. Інші ситуації.....	32
3. Повноваження, що здійснюються на конкретній території.....	33
a. Юрисдикція «активної» Держави на підставі її військових дій поза межами власної території.....	34
i. «Традиційна» військова окупація	35
ii. Створення утворення, яке не визнала міжнародна спільнота	39
b. Юрисдикція Держави, на території якої відбуваються бойові дії, розпочаті іншою Державою (або бойові дії, не визнані міжнародною спільнотою).....	45
4. Окремий випадок зміни клімату.....	48
II. Делегування повноважень Держави або спільне здійснення таких повноважень разом із іншими Державами	49
A. Покладання відповідальності за стверджуване порушення на Європейський Союз: «Босфорська презумція» або принцип еквівалентного захисту	50
B. Покладання відповідальності за стверджуване порушення на ООН.....	50

1. Проведення міжнародних військових операцій	50
2. Застосування міжнародних санкцій Радою Безпеки ООН	52
С. Покладання відповідальності за стверджуване порушення на інші міжнародні організації	53
III. Тягар і критерії доведення щодо юрисдикції	53
А. Тягар доведення і можливість робити висновки.....	53
1. Тягар доведення	53
2. Можливість робити висновки	54
В. Критерії доведеності та оцінка доказів	54
1. Критерії доведеності щодо юрисдикції.....	54
2. Оцінка доказів.....	55
Перелік цитованих справ	57

Передмова

Цей Посібник входить до низки Посібників із судової практики, опублікованих Європейським судом з прав людини (далі — «Суд», «Європейський суд» або «Страсбурзький суд»), для інформування практикуючих юристів про основоположні рішення та ухвали, постановлені Страсбурзьким судом. У цьому конкретному Посібнику аналізується та узагальнюється судова практика щодо статті 1 Європейської конвенції з прав людини (далі — «Конвенція» або «Європейська конвенція»). Читачі зможуть ознайомитися з основними принципами у цій сфері та відповідними прецедентами.

Цитована судова практика була відібрана серед провідних, найбільш важливих та/або недавніх рішень та ухвал. *

Рішення та ухвали Суду слугують не лише для того, щоб вирішувати справи, передані на розгляд Суду, а й загалом для роз'яснення, захисту та розвитку норм, встановлених Конвенцією, сприяючи тим самим дотриманню Державами зобов'язань, взятих ними як Договірними Сторонами (*«Ірландія проти Сполученого Королівства (Ireland v. the United Kingdom)»*, § 154, від 18 січня 1978 року, серія А № 25, та нещодавно — *«Йероновіч проти Латвії» (Jeronovičs v. Latvia)* [ВП], № 44898/10, § 109, ЄСПЛ 2016).

Відповідно, місія створеної Конвенцією системи полягає в тому, щоб визначити в інтересах суспільства питання державної політики, тим самим підвищуючи стандарти захисту прав людини та поширюючи судову практику у сфері прав людини серед усього співтовариства Держав-учасниць Конвенції (*«Костянтин Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia)* [ВП], § 89, № 30078/06, ЄСПЛ 2012). Дійсно, Суд підкреслив роль Конвенції як «конституційного інструмента європейського громадського порядку» у сфері прав людини (*«Босфорус Хава Йоллари Турізм ве Тіджарет Анонім Шіркети проти Ірландії» (Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland)* [ВП], № 45036/98, § 156, ЄСПЛ 2005-VI, та нещодавно — *N.D. and N.T. v. Spain* [ВП], №№ 8675/15 та 8697/15, § 110, 13 лютого 2020 року).

Протокол № 15 до Конвенції нещодавно включив принцип субсидіарності до Преамбули Конвенції. Цей принцип «покладає спільну відповідальність на Держави-учасниці та Суд» щодо захисту прав людини, і національні органи влади та суди повинні тлумачити й застосовувати національне законодавство таким чином, щоб забезпечити повну реалізацію прав і свобод, визначених у Конвенції та Протоколах до неї (*«Гженда проти Польщі» (Grzęda v. Poland)* [ВП], § 324).

У цьому Посібнику містяться посилання на ключові слова для кожної цитованої статті Конвенції та Додаткових протоколів до неї. Правові питання, що розглядаються в кожній справі, підсумовані в *Переліку ключових слів*, вибраних з тезаурусу термінів, взятих (у більшості випадків) безпосередньо з тексту Конвенції та Протоколів до неї.

База даних HUDOC практики Суду дозволяє здійснювати пошук за ключовим словом. Пошук за ключовими словами дає можливість знайти документи з подібним правовим змістом (обґрунтування та висновки Суду в кожній справі підсумовуються за допомогою ключових слів). Ключові слова для окремих справ можна знайти, натиснувши на Case Details (Детальна інформація про справу) в системі HUDOC. Для отримання додаткової інформації про базу даних HUDOC та ключові слова, див. *Керівництво користувача HUDOC*.

* Цитована судова практика може бути викладена однією або обома офіційними мовами (англійською та французькою) Суду та Європейської комісії з прав людини. Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішень по суті справи, що були постановлені Палатою Суду. Скорочення «(ухв.)» указує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду, а аббревіатура «[ВП]» — на те, що справа розглядалася Великою Палатою. Рішення Палати, які не були остаточними на момент публікації цього оновлення, позначено зірочкою (*).

Вступ

Стаття 1 Конвенції – Зобов'язання поважати права людини

«Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в Розділі I [цієї] Конвенції».

Ключові слова HUDOC

Висока Договірна Сторона (1) — Відповідальність Держав (1) — Юрисдикція Держав (1)

1. Як зазначається в статті 1, зобов'язання, яке бере на себе Договірна Держава, обмежується «гарантуванням» («securing») (у французькому тексті — «reconnaitre») перелічених прав та свобод особам, які перебувають під її «юрисдикцією». При цьому «юрисдикція» в розумінні статті 1 є граничним критерієм. Здійснення юрисдикції є необхідною умовою для того, щоб Договірна Держава могла бути притягнена до відповідальності за дії чи бездіяльність, які можуть бути поставлені їй у провину і які є причиною твердження про порушення прав і свобод, передбачених Конвенцією (*«Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії» (Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia)* [ВП], 2012, § 103, та судова практика, що цитується у цьому рішенні).

2. У контексті Конвенції термін «юрисдикція» в англійській мові (у французькій — іноді «compétence», а іноді — «jurisdiction») має два окремих, але пов'язаних між собою значення. Перше відповідає власній юрисдикції (compétence) Суду на підставі, зокрема, статей 19 і 32 Конвенції, приймати заяви та розглядати їх. Для цього йому необхідно встановити свою юрисдикцію *ratione personae* (з'ясувати, наприклад, чи можна в контексті індивідуальної заяви вважати заявника «потерпілим» для цілей статті 34) і свою юрисдикцію *ratione materiae* (з'ясувати, наприклад, чи право, на яке посилається заявник, захищене Конвенцією та Протоколами до неї і чи підпадають оскаржувані факти під її сферу застосування). Суд неодноразово вказував, що він повинен переконатися в тому, що він має юрисдикцію в будь-якій справі, переданій йому на розгляд, і тому зобов'язаний розглядати питання про свою юрисдикцію на кожній стадії провадження (див., наприклад, *«Словенія проти Хорватії» (Slovenia v. Croatia)* (ухв.) [ВП], 2020, *«Свето́ва та інші проти Росії» (Svetova and Others v. Russia)*, 2023, §§ 23-28), або *«Україна проти Росії (Крим)» (Ukraine v. Russia (Crimea))* [ВП], 2024, § 862). Друге значення стосується юрисдикції (jurisdiction) Високих Договірних Сторін, враховуючи, що стаття 1 зобов'язує їх гарантувати «кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією», права і свободи, визначені Конвенцією (*«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, §§ 503-505; *«Україна проти Росії (Крим)» (Ukraine v. Russia (Crimea))* [ВП], 2024, § 863). У цьому посібнику юрисдикція розглядатиметься в останньому значенні.

3. Історично склалося так, що в тексті, розробленому Комітетом з правових та адміністративних питань Консультативної асамблеї Ради Європи, зазначалося в тій частині, яка задумувалася як стаття 1 Конвенції, що «Держави-учасниці [повинні] взяти на себе зобов'язання гарантувати кожному, хто проживає на їхній території, права ...». Комітет міждержавних експертів, який розглянув проект, запропонований Консультативною асамблеєю, вирішив замінити вираз «хто проживає на їхній території» виразом «хто перебуває під їхньою юрисдикцією». Причини зазначених змін описані у нижченаведеному витягу зі збірника *«Travaux Préparatoires» Європейської конвенції з прав людини*:

«Запропонований Асамблеєю проект поширив переваги, передбачені Конвенцією, на «всіх осіб, які проживають на території Держав, що підписали Конвенцію». На думку Комітету, термін «проживають» може здаватися занадто обмежуючим. Вбачалося, що існували достатні підстави для поширення переваг, передбачених Конвенцією, на всіх осіб на території Держав, які підписали

Конвенцію, навіть на тих, хто не міг вважатися таким, що проживає на зазначеній території, в юридичному значенні цього слова. Тому Комітет замінив термін «проживає» виразом «перебуває під їхньою юрисдикцією», який також міститься у статті 2 проекту Пакту Комісії Організації Об'єднаних Націй». (том III, с. 260)

4. Прийняттю статті 1 Конвенції також передувало висловлення зауважень представником Бельгії, який 25 серпня 1950 року на пленарному засіданні Консультативної асамблеї заявив, що:

«... з цього моменту право на захист з боку наших Держав у силу дії формального застереження, що міститься в Конвенції, може здійснюватися на повну силу, і без жодного розмежування, на користь осіб будь-якої національності, які на території будь-якої однієї з наших Держав, можливо, мали підстави скаржитися на порушення [їхніх] прав».

5. Далі, у збірнику підготовчих матеріалів *«travaux préparatoires»* зазначається, що формулювання статті 1, уточненої виразом «що перебувають під їхньою юрисдикцією», не викликало подальшого обговорення, і текст, у його тодішній (і досі чинній) редакції було прийнято Консультативною асамблеєю 25 серпня 1950 року без подальших змін (*Збірник*, том VI, с. 132) (*«Банковіч та інші проти Бельгії та інших держав» (Banković and Others v. Belgium and Others)* (ухв.) [ВП], §§ 19-20).

6. Поняття «юрисдикція» для цілей статті 1 Конвенції має розглядатися як таке, що відображає значення цього терміна в міжнародному публічному праві (*«Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea))* (ухв.) [ВП], 2020, § 344).

7. Встановлення наявності «юрисдикції» у розумінні статті 1 Конвенції не обов'язково визначається суттю справи, і тому не обов'язково вирішувати це питання на стадії розгляду заяви по суті (*«Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea))* (ухв.) [ВП], 2020, § 265). Відповідно, ніщо не заважає Суду вже на стадії попереднього розгляду встановити (щодо прийнятності заяви), чи підпадають питання, на які скаржиться заявник, під юрисдикцію Уряду-відповідача (*«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, § 507). У будь-якому випадку, питання про те, чи підпадає справа під юрисдикцію Держави-відповідача, є попереднім зауваженням, яке має бути вирішене до того, як може відбутися будь-яка оцінка тверджень по суті (*«Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea))* [ВП] (ухв.), 2020, § 264; *«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, § 506).

8. Окрім того, Суд може за власною ініціативою розглянути питання щодо юрисдикції або питання про те, чи покладається відповідальність за стверджені порушення на Державу-відповідача, навіть якщо Уряд не висловив заперечення з цих підстав (*«Стівенс проти Мальти» (Stephens v. Malta) (№ 1)*, 2009, § 45; *«Василічук проти Республіки Молдова» (Vasiliciuc v. Republic of Moldova)*, 2017, § 22; *«Вероніка Чобану проти Республіки Молдова» (Veronica Ciobanu v. Republic of Moldova)*, 2021, § 25).

9. Питання про те, чи дії, які є підставою для скарг заявника, підпадають під юрисдикцію Держави-відповідача, та чи дійсно така Держава відповідальна за зазначені дії згідно з Конвенцією, — це зовсім різні питання, причому останнє з них, як правило, має бути вирішене Судом на стадії розгляду заяви по суті (*«Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey)* (попередні заперечення), 1995, §§ 61 та 64; *«Дуарте Агостінью та інші проти Португалії та 32 інших» (Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 others)* (ухв.) [ВП], 2024, § 178). Також має бути проведено розмежування між питанням юрисдикції в розумінні статті 1 Конвенції та питанням покладання відповідальності за стверджене порушення на Державу-відповідача через її дії чи бездіяльність, причому останнє питання досліджується з точки зору сумісності заяви *ratione personae* з положеннями Конвенції (*«Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey)* (по суті), 1996, § 52). Питання відповідальності і покладання відповідальності часто нерозривно пов'язані зі встановленням фактів справи та оцінкою доказів; отже, Суд розглядатиме ці питання у світлі своїх висновків щодо конкретних фактів справи (*«Абу Зубайда проти Литви» (Abu Zubaydah v.*

Lithuania), 2018, §§ 411 і 584-585; *«Аль-Хавсаві проти Литви» (Al-Hawsawi v. Lithuania)*, 2024, §§ 127, 157 і 161-163). Суд зазвичай розглядає питання покладання відповідальності (imputability) та відповідальності (responsibility) як такі, що є нерозривно пов'язаними між собою, тобто відповідальність Держави за Конвенцією настає лише у тому випадку, якщо стверджуване порушення може бути приписано цій Державі. Проте в деяких конкретних справах Суд з обережністю проводить розмежування між цими двома поняттями і розглядає їх окремо (*«Ассанідзе проти Грузії» (Assanidze v. Georgia)* [ВП], 2004, § 144).

10. На відміну від юрисдикції, питання про встановлення і відповідальність Держави-відповідача за Конвенцією за оскаржувані дії розглядаються на стадії розгляду заяви по суті. Важливо, однак, зазначити, що це стосується лише доказового питання про те, чи дійсно відповідальність за оскаржувану дію або бездіяльність може бути покладено на представника Держави, як стверджується. Це не перешкоджає оцінці на стадії прийнятності заяви того, чи можуть конкретні фізичні або юридичні особи вважатися представниками Держави таким чином, що будь-які дії, доведені на пізнішій стадії розгляду заяви по суті, можуть призвести до відповідальності відповідної Держави (*«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, § 550; див. також підхід, застосований у справі *«Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey)*, рішення Комісії, 1975, (D.R.) 2, стор. 32, § 84, стор. 125 і 151). Так само, стосовно загальних принципів, що визначають встановлення відповідальності за екстериторіальне діяння, Суд може вирішити це питання на стадії прийнятності; наприклад, саме на цій стадії він встановив загальне правило, яке застосовується в питаннях міжнародного правового та судового співробітництва, згідно з яким діяння, ініційоване запитуючою Державою на основі свого внутрішнього законодавства і здійснене запитуваною державою у відповідь на свої договірні зобов'язання, може бути присвоєне запитуючій Державі, навіть якщо це діяння було здійснене (або мало бути здійснене) запитуваною Державою (*«Зе Дж. Пол Гетті Траст та інші проти Італії» (The J. Paul Getty Trust and Others v. Italy)*, 2024, §§ 237-239).

11. В одній справі Суд пояснив, що його рішення стосується лише обсягу юрисдикції та відповідальності Держави-відповідача за стверджувані порушення. У зв'язку з цим обговоренню підлягало лише питання про те, чи мала Держава юрисдикцію щодо цих порушень; питання юрисдикції будь-якої іншої Держави (однієї з Держав-заявників у міждержавній справі) щодо подій виходило за рамки справи (*«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, § 395). Однак, може бути корисним викласти загальні принципи щодо обох ситуацій, оскільки вони є частиною цілісного уявлення про підхід Суду до юрисдикції в таких справах (*там само*, § 552).

12. У своїй практиці щодо застосування статті 1 Суд встановив низку чітких принципів. Відтак стаття 1 не проводить різниці між видами відповідних норм чи заходів і не виключає жодну частину «юрисдикції» Держав-членів з-під контролю Конвенції (*«Н.Д. і Н.Т. проти Іспанії» (N.D. i N.T. v. Spain)* [ВП], 2020, § 102). Однак у будь-якій справі, що розглядається Судом, питання «юрисдикції» Держави-відповідача за статтею 1 має бути розглянуто, керуючись критерієм доведеності «поза розумним сумнівом», при цьому розуміється, що така доведеність, як зазначалося вище, може впливати зі співіснування достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою висновків або подібних неспростованих презумпцій факту (*«Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea))* (ухв.) [ВП], 2020, § 265).

13. Органи Конвенції розробили основу для тлумачення та застосування статті 1 Конвенції. Відповідні принципи розвивалися з метою ефективного захисту прав людини в переважно регіональному контексті. Їх витоки сягають Статей Комісії міжнародного права (КМП) про відповідальність Держав за міжнародно-протиправні діяння (далі — Статті), прийнятих КМП і рекомендованих державам резолюцією № 56/83 Генеральної Асамблеї ООН від 12 грудня 2001 року, що враховували попередню прецедентну практику органів Конвенції при формулюванні відповідних норм міжнародного права (*«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), § 547). Незважаючи на те, що критерії

встановлення наявності юрисдикції за статтею 1 Конвенції не є аналогічними критеріям встановлення відповідальності держави за міжнародно-протиправне діяння за міжнародним правом, кодифікованим в Статтях, певні сфери перетину все ж можуть існувати, оскільки Суду пропонується розглянути питання про те, чи можуть будь-які діяння правопорушників бути приписані Державі в контексті оцінки її юрисдикції. При визначенні того, чи можна вважати фізичну або юридичну особу представником Держави, норми, що закріплюються в Статтях і застосовуються міжнародними судами та трибуналами, безумовно, мають значення, і практика Суду показує, що вони беруться до уваги (*там само*, § 551).

14. Згідно зі статтею 1 Конвенції, немає жодних принципових підстав проводити різницю між, з одного боку, особою, яка перебувала під юрисдикцією Договірної Держави, але добровільно вийшла з-під цієї юрисдикції до настання подій, про які йдеться, і, з іншого боку, особою, яка ніколи не перебувала під юрисдикцією цієї Держави. Так само юрисдикція Держави не залежить від серйозності або інтенсивності стверджуваного порушення, і такі фактори не змінюють аргументацію Суду з цього питання (*«Абдул Вахаб Кхан проти Сполученого Королівства» (Abdul Wahab Khan v. the United Kingdom)* (ухв.), 2014, § 26).

15. Мовчазна згода або потурання з боку органів влади Договірної Держави діям приватних осіб, які порушують передбачені Конвенцією права інших осіб, що перебувають під її юрисдикцією, може тягнути за собою відповідальність Держави за Конвенцією (*«Ілашку та інші проти Молдови та Росії» (Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia)* [ВП], 2004, § 318; *«Солому та інші проти Туреччини» (Solomou and Others v. Turkey)*, 2008, § 46).

16. Стаття 1 не проводить різниці між видами відповідних норм чи заходів і не виключає жодну частину «юрисдикції» Держав-членів з-під контролю Конвенції (*«Н.Д. і Н.Т. проти Іспанії» (N.D. i N.T. v. Spain)* [ВП], 2020, § 102).

17. Також слід пам'ятати, що для цілей Конвенції єдиним питанням, яке має значення, є міжнародна відповідальність Держави, незалежно від національного органу, на якого покладається відповідальність за порушення Конвенції у національній системі. Попри зрозумілі труднощі, що постають перед Державами в плані забезпечення дотримання прав, гарантованих Конвенцією, на всіх частинах своєї території, кожна Держава, що ратифікувала Конвенцію, тим не менш, залишається відповідальною за події, які відбуваються будь-де в межах її державної території. До того ж, Конвенція не просто зобов'язує вищі органи влади Договірних Держав самостійно поважати закріплені в ній права та свободи; наслідком дії Конвенції є те, що для забезпечення здійснення цих прав і свобод такі органи повинні запобігати будь-яким порушенням на підпорядкованих їм рівнях і усувати такі порушення. Вищі органи влади Держави мають обов'язок вимагати від підлеглих їм органів та осіб дотримання Конвенції і не можуть прикриватися своєю неспроможністю забезпечити повагу до неї. Загальний обов'язок, який покладається на Державу статтею 1 Конвенції, тягне за собою та вимагає запровадження національної системи, здатної забезпечити дотримання Конвенції на всій території Держави для всіх осіб. Це підтверджується тим фактом, що, по-перше, стаття 1 не виключає зі сфери застосування Конвенції жодної частини «юрисдикції» Держав-учасниць, а, по-друге, Держави-учасниці закликаються саме до здійснення своєї «юрисдикції» в цілому для підтвердження дотримання Конвенції (*«Ассанідзе проти Грузії» (Assanidze v. Georgia)* [ВП], 2004, §§ 146-147). Коротко кажучи, саме відповідальність Договірної Держави — а не національного органу влади, як центрального, так і місцевого — є питанням, яке розглядається Судом. Роль Суду не в тому, щоб мати справу з безліччю національних органів влади чи судів або розглядати спори між установами або стосовно внутрішньої політики (*там само*, § 149).

18. Загалом кажучи, відповідальність може покладатися на Державу навіть у тому випадку, якщо її представники діють з перевищенням повноважень (*ultra vires*) або з порушенням вказівок. Відповідно до Конвенції органи влади Держави несуть сувору відповідальність за поведінку підлеглих їм органів та осіб; на них покладено обов'язок нав'язувати свою волю, і вони не можуть

сховатися за своєю нездатністю забезпечити повагу до неї (*«Ілашку та інші проти Молдови та Росії» (Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia)* [ВП], 2004, § 319).

I. Принцип територіальності та виключення з нього

A. Принцип територіальності та сфера його застосування

1. Принцип територіальності в традиційному розумінні цього терміну

19. Юрисдикція Держави в розумінні статті 1 є *насамперед територіальною*. Відповідно до пункту 1 статті 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, Суд розтлумачив слова «перебуває під їхньою юрисдикцією» відповідно до звичайного значення, яке слід надавати цій фразі в її контексті, а також у світлі об'єкта і цілей Конвенції (*«М.Н. та інші проти Бельгії» (M.N. and Others v. Belgium)* (ухв.) [ВП], 2020, § 99). Відповідно, стаття 1 Конвенції повинна розглядатися як така, що відображає це звичайне і, по суті, територіальне поняття юрисдикції, тоді як інші підстави юрисдикції є винятковими і вимагають спеціального обґрунтування в конкретних обставинах кожної справи (*«Банковіч та інші проти Бельгії та інших держав» (Banković and Others v. Belgium and Others)* [ВП], 2001, §§ 61, 67, 71, а також *«Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії» (Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia)* [ВП], 2012, § 104, та посилання на них; яскраві приклади застосування територіального критерію див. у справі *«Гурбанов проти Вірменії» (Gurbanov v. Armenia)*, 2023, §§ 22-26, а щодо портів і територіальних вод – *«Фрідріх та інші проти Польщі» (Friedrich and Others v. Poland)*, 2024, § 113).

20. Того факту, що заявник в даний час проживає в Договірній Державі, недостатньо для того, щоб встановити територіальну юрисдикцію цієї Держави, а отже, і покласти на неї відповідальність за статтею 1 Конвенції. У цьому контексті має значення лише предмет скарг заявника (*«Острів'яни Чагос проти Сполученого Королівства» (Chagos Islanders v. the United Kingdom)* (ухв.), 2012, § 63).

21. У справі *«Банковіч та інші проти Бельгії та інших держав» (Banković and Others v. Belgium and Others)* (ухв.) [ВП], 2001, заявники скаржилися на смерть членів їхніх сімей (і поранення, отримані одним із заявників, який вижив) внаслідок бомбардування збройними силами НАТО приміщень сербського радіо і телебачення в Белграді, хоча Союзна Республіка Югославія не була Договірною Державою. Суд відхилив аргумент заявників про те, що будь-яка особа, яка страждає від негативних наслідків діяння, відповідальність за вчинення якого покладається на Договірну Державу, підпадає *ipso facto*, де б це діяння не було скоєно або де б не відчувалися його наслідки, «під юрисдикцію» цієї Держави для цілей статті 1 Конвенції. Він підтвердив, що Конвенція є багатостороннім договором, який діє, відповідно до статті 56 Конвенції, переважно в регіональному контексті і, зокрема, у правовому просторі (*espace juridique*) Договірних Держав, до якого Союзна Республіка Югославія не належала. Відтак Конвенцію не було розроблено для застосування в усьому світі, навіть щодо поведінки Договірних Держав. У цій справі Суд не був переконаний, що існував будь-який юрисдикційний зв'язок між Державами-відповідачами і заявниками, які не довели, що вони та їхні померлі родичі могли потрапити під юрисдикцію Держав-відповідачів у зв'язку з екстериторіальним діянням, про яке йдеться (див. також *«Маркович та інші проти Італії» (Marković and Others v. Italy)* (ухв.), 2003). Згодом Суд відмовився від цього підходу, встановивши, що права за Конвенцією можуть бути «розділені та адаптовані» для застосування статті 1 (*«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, §571, з подальшими посиланнями).

22. Юрисдикція Держави вважається такою, що зазвичай здійснюється на всій її території («*Ассанідзе проти Грузії*» (*Assanidze v. Georgia*) [ВП], 2004, § 139; «*Україна проти Росії (щодо Криму)*» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*) (ухв.), [ВП], 2020, § 345). Конвенція виключає територіальні винятки, окрім випадку, зазначеного у пункті 1 статті 56 Конвенції (залежні території) (*там само*, § 140; «*Н.Д. і Н.Т. проти Іспанії*» (*N.D. i N.T. v. Spain*) [ВП], 2020, § 106; «*А.А. та інші проти Північної Македонії*» (*A.A. and Others v. North Macedonia*) [ВП], 2022, § 61). Інакше кажучи, територіальна сфера застосування Конвенції не може бути обмежена, вибірково і штучно, лише певними частинами території Договірної Держави (*там само*, 2022, § 63).

23. Немає значення, чи має Держава-відповідач унітарний чи федеральний устрій. На відміну від Американської конвенції про права людини від 22 листопада 1969 року (стаття 28), Європейська конвенція не містить «федерального застереження», яке б обмежувало зобов'язання федеральної Держави щодо подій, що відбуваються на території Держав, які входять до складу федерації. Крім того, навіть якби виявилось, що в Європейській конвенції міститься непряме федеральне застереження, подібне за змістом до передбаченого статтею 28 Американської конвенції, (що практично неможливо), його не можна було б тлумачити як таке, що звільняє федеральну Державу від усієї відповідальності, оскільки вимагає від останньої «негайно вжити належних заходів відповідно до своєї конституції ... з тим, щоб [Держави, що входять до складу федерації], могли прийняти необхідні положення на виконання [цієї] Конвенції». Дійсно, з огляду на правову політику – необхідність забезпечення рівності між Договірними Державами та ефективності Конвенції – інакше й не може бути. Якби не було цієї презумпції, то застосовність Конвенції можна було б вибірково обмежувати лише частинами території окремих Договірних Держав, що позбавило б сенсу поняття ефективного захисту прав людини, яке лежить в основі всієї Конвенції, і водночас створило б можливість для дискримінації між Договірними Державами, тобто між Державами, які погодилися на застосування Конвенції на всій своїй території, і тими, які не погодилися на це («*Ассанідзе проти Грузії*» (*Assanidze v. Georgia*) [ВП], 2004, §§ 141-142). Крім того, органи влади адміністративно-територіальної одиниці Держави є публічно-правовими інститутами, які виконують функції, закріплені за ними Конституцією та законодавством (*там само*, § 148).

24. Більше того, практичні труднощі в контексті міграції не можуть виправдати залишення поза законом територію, коли особи не підпадають під дію жодної правової системи, здатної забезпечити їм користування правами та гарантіями, захищеними Конвенцією, які Держави зобов'язалися забезпечити («*А.А. та інші проти Північної Македонії*» (*A.A. and Others v. North Macedonia*), 2022, § 63).

25. Європейська комісія з прав людини (надалі – «Комісія») підтвердила принцип територіальності в рамках двох заяв, поданих однією особою проти Сполученого Королівства та Ірландії, відповідно. У цих справах заявниця, громадянка Сполученого Королівства, яка проживала у Північній Ірландії, стверджувала, що обидві зазначені Держави порушили позитивні зобов'язання, що випливають зі статті 2 Конвенції, у зв'язку з убивством її чоловіка, яке було вчинено на території Республіки Ірландія, та вбивством її брата, яке було вчинено у Північній Ірландії (а, отже, у Сполученому Королівстві). У першій заяві, поданій проти Сполученого Королівства, заявниця стверджувала, що ця Держава також несе відповідальність за Конвенцією за вбивство її чоловіка, скоєне на території Республіки Ірландія, оскільки органи влади Сполученого Королівства не зробили все від них залежне для боротьби з загальним явищем тероризму Ірландської республіканської армії (ІРА). Комісія висловила свою незгоду. Вона зауважила, що на момент смерті загиблий – чоловік заявниці – не перебував під «юрисдикцією» Сполученого Королівства для цілей статті 1 Конвенції. Комісія також розглянула питання про те, чи могла будь-яка дія органів влади Сполученого Королівства зіграти роль у вчиненні вбивства чоловіка заявниці в Ірландській Республіці, але встановила, що сама заявниця ніколи не стверджувала про вчинення будь-яких таких дій органами влади Сполученого Королівства. Зрештою, оскільки її скарга стосувалася Сполученого Королівства і була пов'язана з убивством її

чоловіка, вона була несумісною *ratione loci* з Конвенцією. З іншого боку, те, що її брата було вбито у Сполученому Королівстві, давало цій державі «юрисдикцію», так що відповідна скарга була насправді сумісною *ratione loci* («У. проти Сполученого Королівства» (*W. v. the United Kingdom*), рішення Комісії від 28 лютого 1983 року). У другій справі за заявою, поданою проти Ірландії, Комісія дійшла діаметрально протилежних висновків про те, що під юрисдикцією Держави-відповідача перебував чоловік заявниці, а не її брат. Зокрема, стосовно брата, Комісія додала, що конституційна вимога до територій Північної Ірландії, викладена в статтях 2 та 3 Конституції Ірландії, не була визнана міжнародною спільнотою як така, що становить основу юрисдикції над Північною Ірландією («У. проти Ірландії» (*W. v. Ireland*), рішення Комісії від 28 лютого 1983 року).

26. Наявність огорожі, розташованої на певній відстані від кордону, не дає Державі права в односторонньому порядку виключати, змінювати або обмежувати свою територіальну юрисдикцію, яка починається на лінії, що утворює кордон («Н.Д. і Н.Т. проти Іспанії» (*N.D. i N.T. v. Spain*) [ВП], 2020, § 109). У згаданій справі йшлося про повернення до Марокко двох осіб, громадянина Малі та громадянина Кот-д'Івуару, які намагалися незаконно потрапити на територію Іспанії, перелізши через три паралельні огорожі, що оточують іспанський анклав Мелілья, розташований на узбережжі Північної Африки. Заявникам вдалося досягти лише верхньої частини внутрішньої огорожі, з якої вони зрештою зішли за допомогою іспанських сил безпеки, які згодом передали їх марокканській владі. Суд не зміг виявити жодної «обмежувальної фактичної ситуації» або «об'єктивних фактів», здатних обмежити ефективно здійснення повноважень Іспанії на своїй території на кордоні в Мелільї, а отже, спростувати «презумпцію компетенції» щодо заявників. Таким чином, вони підпадали під «юрисдикцію» Іспанії у розумінні статті 1 Конвенції. Суд зазначив, що практичні труднощі в регулюванні нелегальної імміграції (у даному випадку штурм прикордонних огорож групами, що зазвичай складаються з декількох сотень осіб) не змінили його аргументацію; навпаки, особливий характер контексту щодо міграції не може виправдати існування ситуації поза законом, коли особи не підпадають під дію жодної правової системи, здатної забезпечити їм користування правами і гарантіями, захищеними Конвенцією (*там само*, §§ 104-111).

27. Крім того, Суд нещодавно встановив, що три відмови литовських прикордонників прийняти заяви про надання притулку від чеченської сім'ї на кордоні з Білоруссю становили дії, відповідальність за які покладається на Литву, а отже, вони підпадають під юрисдикцію цієї Держави відповідно до статті 1 Конвенції («М.А. та інші проти Литви» (*M.A. v. Lithuania*), 2018, § 70).

28. Стосовно території дипломатичних представництв Держави за кордоном, то адміністративний контроль, здійснюваний Державою над приміщеннями своїх посольств, не є достатнім для того, щоб кожна особа, яка входить у ці приміщення, підпадала під її юрисдикцію («М.Н. та інші проти Бельгії» (*M.N. and Others v. Belgium*) (ухв.) [ВП], 2020, § 119). Відтак Суд відмовився визнати територіальну юрисдикцію Бельгії щодо чотирьох громадян Сирії, які подали заяви на отримання візи в посольстві Бельгії в Лівані. Дійсно, оскільки вони не перебували на території відповідної Держави або на її кордоні, вони не перебували в ситуації видалення з її території (*там само*, § 120).

29. Якщо обставини, що призвели до стверджуваного порушення, мали місце в транскордонному або транснаціональному контексті, відповідно до принципу, згідно з яким юрисдикція Держави є насамперед територіальною, заява, спрямована проти кількох Договірних Держав, є сумісною *ratione loci* з положеннями Конвенції щодо подій, які відбулися на їхніх відповідних територіях («Развозжаєв проти Росії та України і Удальцов проти Росії» (*Razvozhayev v. Russia and Ukraine and Udaltsov v. Russia*), 2019, § 160).

30. У конкретному контексті позитивних зобов'язань Держави в питаннях зміни клімату Суд встановив, що особи, які проживають на території Договірної Сторони, перебувають під її юрисдикцією для таких цілей. Питання відповідальності, однак, є окремим питанням, яке має

бути розглянуте, за необхідності, у зв'язку з суттю скарги (*«Організація “КлімаСеніоріннен Швейц” та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz та інші проти Швейцарії) [ВП], № 53600/20, § 287, 9 квітня 2024 року; «Дуарте Агостінью та інші проти Португалії та 32 інших» (Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 others) (ухв.) [ВП], 2024, § 178).*

2. Передача суверенітету над певною територією

31. Стаття 19 Конвенції не уповноважує Суд виносити рішення щодо законності та обґрунтованості передачі територіального суверенітету відповідно до міжнародного права. Однак Суд уповноважений, у тому обсязі і тільки в тій мірі, що є необхідними для здійснення його компетенції за статтею 19 Конвенції, «для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та Протоколами до неї», визначити характер юрисдикції, здійснюваної Державою-відповідачем над певною територією. Дійсно, Суд неодмінно повинен вирішувати питання про передачу суверенітету, коли положення Конвенції, яке, як стверджується, було порушено, містить посилання на положення національного законодавства. Відповідно до своєї усталеної практики, Суд повинен вивчати положення національного законодавства при розгляді скарги по суті, а отже, він повинен встановлювати, що є застосовним «національним» законодавством (*«Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea) [ВП] (ухв.), 2020, §§ 341-342).*

32. Суд розглянув питання прийнятності міждержавної справи проти Росії, у якій український Уряд подав низку скарг щодо подій, що відбулися в період з 27 лютого 2014 року по 26 серпня 2015 року; в ході цих подій Крим (включаючи місто Севастополь) був приєднаний до складу Російської Федерації. У цій ситуації Суд дотримувався підходу, прийнятого Міжнародним Судом ООН, різними міжнародними арбітражними трибуналами та Федеральним судом Швейцарії, заявивши, що він не покликаний абстрактно вирішувати питання про «законність» з точки зору міжнародного права того, що було названо «анексією Криму», або про правовий статус цієї території, що виник унаслідок цих подій. Ці питання не були передані на розгляд Суду, а отже, не становили предмет спору, що розглядався Судом (*«Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea) (ухв.) [ВП], 2020, §§ 243-244 і 339).* Суд розглянув питання «юрисдикції» Держави-відповідача, окремо розглядаючи два різні періоди: період до 18 березня 2014 року (коли Російська Федерація, «Республіка Крим» і місто Севастополь підписали «договір про об'єднання», що включив Крим до складу Росії) і період після цієї дати. Стосовно першого періоду, Суд дотримувався свого звичайного підходу, визначеного у рішенні у справі *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (Al-Skeini and Others v. the United Kingdom) [ВП], 2011 (§§ 133-140), у виняткових випадках визнаючи екстериторіальне здійснення Росією своєї юрисдикції на підставі «ефективного контролю» над відповідною територією. І навпаки, у зв'язку з останнім періодом, Суд повторив, що він не має права оцінювати, чи змінив «договір про об'єднання» від 21 березня 2014 року суверенну територію будь-якої з Держав у спосіб, сумісний з міжнародним публічним правом, і якщо так, то в якій мірі. Тим не менш, він зазначив, що, по-перше, Україна і Росія ратифікували Конвенцію щодо своїх відповідних територій, визначених тодішніми міжнародно визнаними кордонами; по-друге, що жодна з цих Держав не повідомила про будь-які зміни своїх суверенних територій; і, по-третє, що низка Держав і міжнародних органів відмовилися визнати будь-які зміни, пов'язані з Кримом, що впливають на територіальну цілісність України відповідно до міжнародного права. За цих обставин Суд констатував, що Уряд-заявник не навів жодних аргументів, здатних переконати його в тому, що відбулися будь-які зміни суверенної території будь-якої зі сторін провадження. Отже, для цілей прийняття рішення щодо прийнятності заяви Суд виходив з припущення, що юрисдикція Держави-відповідача над Кримом мала форму або характер «ефективного контролю над територією», як зазначено вище (*«Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea) (ухв.) [ВП], 2020, §§ 338-351).* Таким чином, стверджені жертви адміністративної практики, на яку скаржився Уряд-заявник, підпадали під «юрисдикцію» Держави-відповідача (*«Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine**

v. Russia (re Crimea) (ухв.) [ВП], 2020, § 352; *«Україна проти Росії (Крим)» (Ukraine v. Russia (Crimea))* [ВП], 2024, § 864).

3. Зв'язок між статтями 1 та 56 Конвенції

33. Стаття 56 Конвенції, яка називається «Територіальне застосування» (стаття 63 до набуття чинності Протоколом № 11 у 1998 році), звучить наступним чином:

«1. Будь-яка Держава може при ратифікації чи будь-коли після цього заявити шляхом повідомлення Генеральному секретареві Ради Європи про те, що дія цієї Конвенції поширюється, з урахуванням пункту 4 цієї статті, на всі чи деякі з територій, за міжнародні відносини яких вона є відповідальною.

2. Дія Конвенції поширюється на територію або території, визначені в повідомленні, з тридцятого дня після отримання цього повідомлення Генеральним секретарем Ради Європи.

3. Однак положення цієї Конвенції застосовуються до таких територій з належним урахуванням місцевих вимог.

4. Будь-яка Держава, яка зробила заяву відповідно до пункту 1 цієї статті, може будь-коли після цього оголосити від імені однієї або кількох територій, яких стосується заява, що вона визнає компетенцію Суду приймати скарги від окремих осіб, неурядових організацій або груп осіб згідно зі статтею 34 Конвенції.»

34. Принципи екстериторіального застосування Конвенції, сформульовані Судом у його постійній прецедентній практиці за статтею 1 (див., зокрема, *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (Al-Skeini and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2011), не замінюють систему заяв, яку Договірні Держави вирішили застосувати при розробці Конвенції до заморських територій, за міжнародні відносини яких вони несуть відповідальність. Інакше кажучи, за відсутності заяви, зробленої відповідно до статті 56, заявник не може правомірно посилатися на статтю 1 для поширення сфери застосування Конвенції на територію, розташовану за межами його правового простору (*«Компанія «Кварк Фішинг Лтд» проти Сполученого Королівства (Quark Fishing Ltd v. the United Kingdom)* (ухв.), 2006; *«Острів'яни Чагос проти Сполученого Королівства» (Chagos Islanders v. the United Kingdom)* (ухв.), 2012, §§ 67-75). Механізм статті 56 не можна просто ігнорувати на тій підставі, що він є «небажаним колоніальним пережитком» або для того, щоб не допустити вакууму в захисті, який пропонує Конвенція. Стаття 56 залишається чинною, її значення є однозначним, а її дію не може бути припинено Судом за власним бажанням для досягнення нібито бажаного результату або через ймовірну необхідність виправити несправедливість (*«Острів'яни Чагос проти Сполученого Королівства» (Chagos Islanders v. the United Kingdom)* (ухв.), 2006, § 74). Незважаючи на те, що ситуація значно змінилася з перших днів існування Конвенції, одразу після Другої світової війни, лише Договірні Держави можуть покласти край системі декларацій за допомогою звичайної процедури підписання та ратифікації. Нарешті, Конвенція не зобов'язує жодну Договірну Державу ратифікувати будь-який конкретний Протокол або обґрунтовувати свої рішення щодо територіального поширення сфери своєї юрисдикції для цілей статті 56 (*«Компанія «Кварк Фішинг Лтд» проти Сполученого Королівства (Quark Fishing Ltd v. the United Kingdom)* (ухв.), 2006).

35. У справі *«Компанія «Кварк Фішинг Лтд» проти Сполученого Королівства (Quark Fishing Ltd v. the United Kingdom)* (ухв.), 2006, риболовецька компанія скаржилася на відмову влади Південної Джорджії та Південних Сандвічевих островів («ПДПСО») надати їй ліцензію на вилов певного виду риби. Компанія-заявник звернулася до Високого суду Великобританії і домоглася скасування відповідного розпорядження; тим не менш, її позов про відшкодування збитків був відхилений судом на тій підставі, що застосування Першого протоколу до Конвенції (право на мирне володіння майном) не поширюється на територію ПДПСО. Суд встановив, що згідно з рішеннями британських судів, ПДПСО перебувають під відповідальністю Сполученого Королівства для цілей статті 56 Конвенції, але що Сполучене Королівство не зробило заяви про

поширення сфери дії Першого протоколу на цю територію. Суд відхилив твердження заявника про те, що для цілей статті 1 застосовується принцип «ефективного контролю»; цей принцип не замінює систему заяв, передбачену статтею 56. Той факт, що Сполучене Королівство поширило дію самої Конвенції на свою територію, не дає жодних підстав для висновку, що Перший протокол також має застосовуватися на цій території, і Суд не може вимагати від Сполученого Королівства якимось чином обґрунтувати свою відмову поширити дію цього Протоколу.

36. У справі *«Острів'яни Чагос проти Сполученого Королівства» (Chagos Islanders v. the United Kingdom)* (ухв.), 2012, заявниками були 1 786 колишніх мешканців або нащадків колишніх мешканців островів Чагос, нині відомих як Британська Територія в Індійському Океані (або БТІО). Жителі островів Чагос були *de facto* вигнані зі своєї батьківщини, або їм було заборонено туди повертатися, британським урядом у 1967-1973 роках, щоб дозволити будівництво американських оборонних об'єктів на одному з островів. Сила не застосовувалася, але мешканці островів опинилися у скрутному становищі після того, як були виселені з рідних місць, втратили свої домівки і засоби для існування. Розгляд справи в британських судах завершився в 1982 році мировою угодою, що передбачала відмову острів'ян від права на повернення на батьківщину. Вирішуючи питання про застосовність *ratione loci* Конвенції, Суд зазначив, що Сполучене Королівство ніколи не робило заяви за статтею 56, що поширює право на індивідуальні скарги на населення БІОТ. Можлива підстава для встановлення юрисдикції за статтею 1, як визначено практикою Суду (див., зокрема, рішення у справі *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (Al-Skeini and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2011), не може мати пріоритет над статтею 56. Той факт, що остаточне рішення було прийнято політиками або державними службовцями Сполученого Королівства, не є достатньою підставою для того, щоб включити в юрисдикцію цієї Держави регіон, розташований поза правовим простором Конвенції. Нарешті, оскільки заявники скаржилися за статтею 6 на рішення британських судів, оцінка Суду повинна була обмежуватися процесуальними правами, гарантованими цим положенням.

4. Юрисдикційний зв'язок, що виникає у зв'язку з відкриттям цивільного або кримінального провадження

37. Сам факт того, що особа ініціювала провадження в Державі-учасниці, з якою вона не має жодних зв'язків, є недостатнім для встановлення юрисдикції цієї Держави над нею (*«Абдул Вахаб Кхан проти Сполученого Королівства» (Abdul Wahab Khan v. the United Kingdom)* (ухв.), 2014, §28). Зовсім іншою є справа, коли особа має зв'язок з відповідною країною.

38. У такий спосіб, навіть якщо події, з яких виникає судова справа, відбулися за межами території Держави-відповідача, де особа подає цивільний позов щодо цих подій до суду цієї Держави, існує незаперечний «юрисдикційний зв'язок» для цілей статті 1 Конвенції, якщо йдеться про права, гарантовані пунктом 1 статті 6, – очевидно, без шкоди для результату провадження (*«Маркович та інші проти Італії» (Marković and Others v. Italy)* [ВП], 2006, § 54; *«Кусо Пермуї проти Іспанії» (Couso Permyu v. Spain)**, 2024, § 99; див. також рішення у справі *«Острів'яни Чагос проти Сполученого Королівства» (Chagos Islanders v. the United Kingdom)* (ухв.), 2012, § 66). Дійсно, якщо національне законодавство визнає право на звернення до суду і якщо заявлене право з першого погляду має ознаки, передбачені статтею 6 Конвенції, Суд не бачить причин, чому таке національне провадження не повинно піддаватися такому ж рівню ретельної перевірки, як і будь-яке інше провадження, ініційоване на національному рівні. Навіть якщо екстериторіальний характер подій, що, як стверджується, стали підставою для подання позову, може вплинути на застосовність статті 6 та остаточний результат провадження, він за жодних обставин не може вплинути на юрисдикцію *ratione loci* та *ratione personae* відповідної Держави. Якщо цивільне провадження здійснюється в національних судах, то відповідно до статті 1 Конвенції Держава зобов'язана забезпечити в цьому провадженні повагу до прав, захищених статтею 6 (*«Маркович та інші проти Італії» (Marković and Others v. Italy)* [ВП], 2006, §§ 53-54). У згаданій справі Суд розглянув заперечення щодо несумісності *ratione loci*, висунуте Урядом-

відповідачем, яке полягало в тому, що цивільний позов, поданий заявниками до італійських судів, стосувався подій екстериторіального характеру (повітряного удару сил НАТО по Союзній Республіці Югославія).

39. Аналогічно, якщо органи слідства або судові органи Договірної Держави ініціюють за фактом смерті, яка сталася за межами юрисдикції цієї Держави, власне кримінальне розслідування або провадження відповідно до їхнього внутрішнього законодавства (наприклад, відповідно до положень про універсальну юрисдикцію або на основі принципу активної чи пасивної правосуб'єктності), порушення такої кримінальної справи або провадження достатньо для встановлення юрисдикційного зв'язку для цілей статті 1 між цією Державою і родичами потерпілого, які згодом звертаються до Суду (*«Гюзелюртлу та інші проти Кіпру та Туреччини» (Güzelyurtlu and Others v. Cyprus and Turkey)* [ВП], 2019, § 188; див. також *«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, § 559). Цей підхід також відповідає природі процесуального зобов'язання щодо проведення ефективного розслідування за статтею 2, яке перетворилося на окреме і автономне зобов'язання, хоч і зумовлюється діями, пов'язаними з матеріально-правовими аспектами цього положення. У цьому сенсі його можна вважати відокремленим зобов'язанням, що впливає зі статті 2 і може створити зобов'язання для Держави, навіть якщо смерть настала за межами її юрисдикції (*там само*, § 189, і посилання на нього). Окрім того, з одного лише встановлення юрисдикційного зв'язку щодо процесуального зобов'язання за статтею 2 не впливає, що матеріально-правове діяння підпадає під юрисдикцію Договірної Держави або що відповідальність за зазначене діяння може бути покладено на цю Державу (*«Ханан проти Німеччини» (Hanan v. Germany)* [ВП], 2021, § 143).

40. З іншого боку, якщо відповідно до внутрішнього законодавства, розслідування або провадження за фактом смерті, яка настала за межами її юрисдикції, у Договірній Державі порушено не було, то Суд повинен буде визначити, чи можна у будь-якому випадку встановити юрисдикційний зв'язок, щоб покласти на цю Державу процесуальний обов'язок, передбачений статтею 2 Конвенції. Незважаючи на те, що процесуальне зобов'язання відповідно до статті 2 Конвенції, як правило, виникає тільки для Договірної Держави, під чією юрисдикцією на момент смерті знаходився померлий, «особливості» цієї справи можуть виправдати зміну цього підходу відповідно до принципів, розроблених в рішенні у справі *«Ранцев проти Кіпру та Росії» (Rantsev v. Cyprus and Russia)*, 2010, §§ 243-44. Проте Суд не вважає, що повинен визначати *in abstracto*, які «особливості» справи призводять до існування юрисдикційного зв'язку щодо процесуального обов'язку провести розслідування відповідно до статті 2 Конвенції, оскільки ці особливості обов'язково будуть залежати від конкретних обставин кожної справи і можуть значно відрізнятися в кожній справі (*«Гюзелюртлу та інші проти Кіпру та Туреччини» (Güzelyurtlu and Others v. Cyprus and Turkey)* [ВП], 2019, § 190; *«Картер проти Росії» (Carter v. Russia)*, 2021, § 132). Водночас Суд нещодавно стверджував, що принципи, які регулюють встановлення юрисдикційного зв'язку між потерпілою особою (або особами) і Державою-відповідачем, що вже були сформульовані у зв'язку зі статтею 2 Конвенції, також застосовуються до статей 3 і 5 Конвенції (*«Развозжаєв проти Росії та України і Удальцов проти Росії» (Razvozhayev v. Russia and Ukraine and Udaltsov v. Russia)*, 2019, § 157).

41. Вищезазначені принципи застосовуються лише до національних кримінальних проваджень, пов'язаних із порушеннями, стверджуваними в Суді. Натомість провадження, ініційоване потерпілим стверджуваного порушення, що не пов'язано безпосередньо зі скаргами, поданими до Суду, недостатньо для встановлення «юрисдикційного зв'язку» між потерпілим і Державою-відповідачем (*«Х.Ф. та інші проти Франції» (H.F. and Others v. France)* [ВП], 2022, §§ 194-195). Суд роз'яснив це питання у справі, де заявники скаржилися на відмову французької влади репатріювати їхніх дочок (громадянок Франції) та їхніх онуків, які утримувалися в Сирії в таборах, контрольованих курдами, після падіння так званої «Ісламської держави». Заявники стверджували про порушення статті 3 Конвенції (заборона такого, що принижує гідність, поведження) та пункту 2 статті 3 Протоколу № 4 (право на в'їзд на територію Держави,

громадянином якої він є). Французькі органи влади порушили провадження проти дочок за участь у терористичній асоціації; проте Суд вважає, що це провадження не має жодного відношення до того, чи підпадають факти, оскаржувані за статтею 3 Конвенції та пунктом 2 статті 3 Протоколу № 4, під юрисдикцію Франції. У зв'язку з цим Суд взяв до уваги занепокоєння, виражені Урядом-відповідачем, що протилежне тлумачення завадило б Державам ініціювати розслідування на підставі свого внутрішнього законодавства або міжнародних зобов'язань щодо осіб, причетних до терористичних актів, якщо від них на цій підставі вимагатимуть забезпечення конвенційних прав цих осіб, навіть якщо вони не перебували під їхнім ефективним «контролем» (*там само*).

42. Так, у справі *«Ранцев проти Кіпру та Росії» (Rantsev v. Cyprus and Russia)*, 2010, § 243-244 стосовно поведінки кіпрських і російських органів слідства після, ймовірно, насильницької смерті громадянки Росії на Кіпрі, Суд відхилив заперечення Росії щодо того, що факти, згадані в заяві, виходять за межі її юрисдикції, а тому не тягнуть за собою її відповідальності. Оскільки торгівля людьми, про яку стверджувалося в справі, почалася в Росії, Суд був уповноважений розглянути, якою мірою Росія мала змогу в межах свого територіального суверенітету вжити заходів для убезпечення жертви від торгівлі людьми, розслідувати твердження про торгівлю людьми і розслідувати обставини, що призвели до смерті жертви, зокрема, шляхом допиту свідків, що проживають в Росії (§§ 206-208). Крім того, оцінюючи суть скарги за процесуальною частиною статті 2 Конвенції, Суд дійшов висновку, що стаття 2 не вимагає, щоб кримінальне законодавство Держав-членів передбачало універсальну юрисдикцію у справах, пов'язаних зі смертю одного з їхніх громадян за межами їхньої території. Відтак на російську владу не було покладено автономного зобов'язання розслідувати смерть жертви на Кіпрі, навіть якщо вона була громадянкою Росії – хоча Росія дійсно була зобов'язана надати правову допомогу як Держава, на території якої повинні були бути знайдені відповідні докази (§§ 243-245).

43. У справі *«Алієва та Алієв проти Азербайджану» (Aliyeva and Aliyev v. Azerbaijan)*, 2014, Суд розглядав заяву батьків громадянина Азербайджану, який був убитий в Україні за обставин, що вказували на причетність двох інших громадян Азербайджану. Відповідно до угоди про взаємну правову допомогу між Україною та Азербайджаном, справу було передано Азербайджану, але за відсутності доказів азербайджанська влада припинила провадження проти підозрюваних. Суд з власної ініціативи порушив питання про свою юрисдикцію *ratione loci*, вважаючи, що оскільки Азербайджан взяв на себе зобов'язання провести розслідування відповідно до Мінської конвенції 1993 року з метою продовження кримінального розслідування, розпочатого українською владою, він повинен був провести таке розслідування відповідно до процесуального зобов'язання за статтею 2 і продовжити кримінальне розслідування, розпочате українською владою, незалежно від того, де сталася смерть. Так, юрисдикція Азербайджану в розумінні статті 1 мала місце тільки в тій мірі, у якій азербайджанська влада вирішила взяти на себе провадження, раніше розпочате Україною, відповідно до застосовного міжнародного договору та національного законодавства (§§ 55-57).

44. У справі *«Гюзелюртлу та інші проти Кіпру та Туреччини» (Güzelyurtlu and Others v. Cyprus and Turkey)* [ВП], 2019, щодо вбивств кількох колишніх мешканців «Турецької Республіки Північного Кіпру» («ТРПК») на території Республіки Кіпр, органи влади «ТРПК» розпочали власне розслідування цих вбивств, таким чином створивши «юрисдикційний зв'язок» між заявниками і Туреччиною, що поклато на останню відповідальність за дії та бездіяльність органів влади «ТРПК». Окрім того, існували «особливості», пов'язані з ситуацією на Кіпрі. Перш за все, міжнародне співтовариство розглядає Туреччину як державу, що окупувала північну частину Кіпру, і не визнає «ТРСК» як Державу за міжнародним правом. Для цілей Конвенції Північний Кіпр знаходиться під ефективним контролем Туреччини. По-друге, підозрювані у вбивстві втекли до «ТРПК» і, як наслідок, Республіка Кіпр не мала можливості порушити власну кримінальну справу щодо цих підозрюваних і, таким чином, виконати свої зобов'язання за Конвенцією. Беручи до

уваги ці «особливості» та ініціювання провадження владою «ТРПК», Суд встановив наявність юрисдикції Туреччини за статтею 1 Конвенції (*там само*, §§ 191-197).

45. У справі *«Ромео Кастаньо проти Бельгії» (Romeo Castaño v. Belgium)*, 2019, заявники скаржилися на відмову бельгійської влади виконати Європейський ордер на арешт, виданий іспанською владою щодо особи, підозрюваної у членстві в терористичній організації «ЕТА», яка, як стверджувалося, була причетна до вбивства батька заявників в Іспанії і проживала в Бельгії, що перешкоджало порушенню кримінального провадження проти неї в Іспанії. На відміну від вищезгаданих справ *«Гюзельюртлу та інші»* та *«Ранцев»*, скарга, подана за процесуальною частиною статті 2, не ґрунтувалася на стверджуваному невиконанні Бельгією процесуального зобов'язання розслідувати це вбивство. Водночас Суд вважає, що принципи, викладені у вищезгаданих рішеннях щодо визначення наявності «юрисдикційного зв'язку» з відповідачем, повинні застосовуватися у цій справі *mutatis mutandis*. Враховуючи, що особа, підозрювана у вбивстві, втекла до Бельгії, і що іспанська влада звернулася до своїх колег у Бельгії з проханням заарештувати і видати її в рамках Європейської системи ордерів на арешт, яка є обов'язковою для обох держав, Суд дійшов висновку, що ці «особливості» є достатніми для того, щоб визнати наявність «юрисдикційного зв'язку» між заявниками і Бельгією (*там само*, §§ 38-42).

46. У справі *«Ханан проти Німеччини» (Hanan v. Germany)* [ВП], 2021, Суд розглянув наявність «юрисдикційного зв'язку» у світлі принципів, викладених у рішенні у справі *«Гюзельюртлу та інші»*. У справі Ханан, яка стосувалася виключно процесуальної частини статті 2, німецький полковник, який діяв у складі Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані (МССБ) на підставі мандату, наданого Радою Безпеки Організації Об'єднаних Націй відповідно до глави VII Статуту ООН, віддав наказ завдати авіаудару по двох автоцистернах, захоплених повстанцями Талібану в Афганістані, у результаті чого загинули і зазнали поранень повстанці, а також кілька цивільних осіб. Німецький прокурор ініціював кримінальне провадження, яке зрештою було закрито через відсутність кримінальної відповідальності з боку полковника. Суд постановив, що принцип, згідно з яким початок розслідування смертей, що сталися за межами юрисдикції цієї Держави *ratione loci*, а не в рамках здійснення її екстериторіальної юрисдикції, сам по собі є достатнім для встановлення юрисдикційного зв'язку між цією Державою і потерпілим, не застосовується до обставин цієї справи. Смерті, які розслідувала німецька прокуратура, сталися під час екстериторіальної військової операції в рамках мандату Ради Безпеки ООН, за межами території дії Конвенції. Встановлення юрисдикційного зв'язку, що ґрунтується виключно на ініціюванні провадження, могло б мати стримуючий ефект на порушення на національному рівні справ щодо смертей, що сталися під час екстериторіальних військових операцій, і могло б призвести до непослідовного застосування Конвенції до Договірних Держав, що беруть участь в одній і тій самій операції. Більше того, це надмірно розширило б сферу застосування Конвенції. Однак Суд вважав, що дана справа мала особливості, що могли б встановити юрисдикційний зв'язок, який приводить у дію процесуальне зобов'язання, передбачене статтею 2, навіть за відсутності розслідування або провадження в Договірній Державі щодо смерті, яка сталася за межами її юрисдикції. По-перше, Німеччина була зобов'язана відповідно до звичаєвого міжнародного гуманітарного права розслідувати цей авіаудар, оскільки він стосувався індивідуальної кримінальної відповідальності військовослужбовців німецьких збройних сил за потенційний воєнний злочин. По-друге, афганська влада з юридичних причин не могла самостійно ініціювати кримінальне провадження. Відповідно до підрозділу 3 розділу I Угоди про статус сил МССБ, Держави, що надають війська, дійсно зберігають виключну юрисдикцію над особовим складом, наданим для МССБ, щодо будь-яких кримінальних або дисциплінарних правопорушень, які їхні військовослужбовці можуть вчинити на території Афганістану. По-третє, німецькі органи прокуратури також були зобов'язані, згідно з внутрішнім законодавством щодо ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду, порушити кримінальне провадження щодо відповідальності німецьких громадян за воєнні злочини або протиправні смерті, заподіяні за кордоном військовослужбовцями їхніх збройних сил. Всі ці фактори становили «особливості», які в сукупності спричинили існування юрисдикційного зв'язку для

цілей статті 1 Конвенції стосовно процесуального зобов'язання провести розслідування за статтею 2 Конвенції (*там само*, §§ 134-145).

47. Суд визнав прийнятною скаргу за процесуальним аспектом статті 2 Конвенції щодо вбивства шляхом отруєння російського перебіжчика, колишнього агента російських спецслужб і політичного дисидента. Злочин було вчинено у Сполученому Королівстві особами, що діяли як агенти російської держави. Суд зазначив, що російська влада ініціювала власне кримінальне провадження щодо смерті жертви відповідно до положень національного законодавства, що надають їй юрисдикцію розслідувати злочини проти російських громадян, де б вони не були скоєні. Ініціювання цього провадження встановило «юрисдикційний зв'язок» між жертвою і російською державою. Окрім того, підозрюваними у вбивстві були двоє російських громадян, які після повернення до Росії користувалися конституційним захистом від екстрадиції, на який посилалася російська влада, відмовляючи в екстрадиції одного з них до Сполученого Королівства. Відтак владу Сполученого Королівства було позбавлено можливості ініціювати кримінальне провадження проти підозрюваних. Той факт, що Уряд зберіг виключну юрисдикцію над особою, яку звинувачували у серйозному порушенні прав людини, становить «особливість» справи, що встановлює юрисдикцію Держави-відповідача за статтею 1. Будь-який інший висновок підірвав би боротьбу з безкарністю за серйозні порушення прав людини в «правовому просторі Конвенції» (*«Картер проти Росії» (Carter v. Russia)*, 2021, §§ 133-135).

48. У справі *«Ісраїлов проти Росії» (Israilov v. Russia)*, 2023, син заявника, громадянина Росії з Чечні, який втік до Австрії, щоб уникнути подальшої роботи на спецслужби Рамзана Кадірова, президента Чеченської Республіки, був убитий у Відні спеціально підготовлений військовослужбовцем. Австрійська влада засудила трьох громадян Росії чеченського походження за цей злочин. Існували докази того, що за кілька місяців до злочину з сином заявника в Австрії зв'язалася особа з Чечні, яка, як повідомлялося, повідомила австрійську поліцію про те, що йому було доручено повернути жертву назад до Чечні або «вирішити проблему». Під час судового розгляду австрійські органи влади, прагнучи визначити, якою мірою чеченські лідери (зокрема, пан Кадіров) були причетні до злочину, надіслали лист із запитом про правову допомогу російським органам влади, відповідь яких, за словами заявника, була запізнілою і неповною. У Суді заявник дорікав російським органам влади за невиконання своїх позитивних зобов'язань за статтею 2 Конвенції, зокрема, за ненадання допомоги австрійським органам влади. Не маючи достатньої інформації, Суд не зміг встановити, чи відповідало попереднє розслідування в Росії першій підставі юрисдикції, визначеній у справі *«Гюзельюртлу та інші» (Güzelyurtlu and Others)*, 2019. Однак він дійшов висновку, що існували «особливості», зокрема той факт, що австрійський лист-запит, який не був явно необґрунтованим, ґрунтувався на точних фактах, містив точні імена і був спрямований на з'ясування обставин вбивства Умара Ісраїлова та встановлення осіб, відповідальних за злочин. Отже, Суд мав юрисдикцію розглянути питання про те, чи виконала Росія, діючи на своїй території, своє позитивне зобов'язання розслідувати точні факти в межах своєї юрисдикції (*«Ісраїлов проти Росії» (Israilov v. Russia)*, §§ 105-110).

49. Процесуальні зобов'язання за статтею 2 Конвенції можуть виходити за межі засудження та покарання винної сторони. Так, Суд встановив, що «особливості» було здобуто в наступному фактичному контексті. Під час проходження навчального курсу в Угорщині азербайджанський офіцер обезголював вірменського офіцера і погрожував вбити ще одного вірменського солдата. В Угорщині його було засуджено до довічного ув'язнення. Угорські суди ретельно дослідили і підкреслили етнічну упередженість щодо його злочинів. Відбувши вісім років покарання в Угорщині, він був переданий Азербайджану відповідно до Конвенції Ради Європи про передачу засуджених осіб («Конвенція про передачу засуджених осіб») з метою відбування решти покарання на батьківщині. Однак після повернення його зустріли як героя, негайно відпустили, помилували, підвищили на посаді на публічній церемонії, виплатили заборгованість по заробітній платі за період перебування у в'язниці, а також надали в користування квартиру. Багато коментарів, що схвалюють його поведінку і помилування, було зроблено різними

високопоставленими азербайджанськими чиновниками. Суд повторив, що виконання вироку, винесеного в контексті права на життя, має розглядатися як невід'ємний аспект процесуального зобов'язання Держави за статтею 2. Незалежно від того, де були скоєні злочини, оскільки Азербайджан погодився і взяв на себе зобов'язання відповідно до Конвенції про передачу засуджених осіб продовжувати виконання покарання у вигляді позбавлення волі, розпочатого угорською владою, він був зобов'язаний робити це згідно зі своїми процесуальними зобов'язаннями за статтею 2. Відтак у справі було достатньо «особливостей», щоб спричинити наявність юрисдикційного зв'язку Азербайджану з цими процесуальними зобов'язаннями (*«Макучян і Мінасян проти Азербайджану та Угорщини» (Makuchyan and Minasyan v. Azerbaijan and Hungary)*, 2020, §§ 50-51).

50. Усі вищезгадані справи стосувалися кримінальних проваджень, які були (або мали бути) ініційовані органами влади Договірної Держави в рамках її процесуальних зобов'язань за статтею 2 Конвенції. З іншого боку, ця аргументація не стосується зовсім іншого випадку *адміністративного* провадження, наприклад, провадження, спрямованого на отримання візи, порушеного особою без будь-якого попереднього зв'язку з відповідною Державою, де вибір цієї Держави не був обумовлений жодним договірним зобов'язанням. Зокрема, стосовно імміграції, Суд постановив, що встановлення протилежного означало б закріплення майже універсального застосування Конвенції на основі одностороннього вибору будь-якої особи, незалежно від того, у якій частині світу вона перебуває, а отже, створення необмеженого зобов'язання Договірних Держав дозволяти в'їзд особі, яка може піддаватися ризику жорстокого поводження, що суперечить Конвенції, за межами їхньої юрисдикції. Якщо факт прийняття державою-учасницею рішення за заявою про імміграцію є достатнім для того, щоб особа, яка подала заяву, перебувала під її юрисдикцією, то саме таке зобов'язання буде створено. Подаючи заяву, особа, про яку йде мова, може створити юрисдикційний зв'язок і, таким чином, за певних ситуацій, породити зобов'язання за статтею 3, якого в іншому випадку не існувало б (*«М.Н. та інші проти Бельгії» (M.N. and Others v. Belgium)* (ухв.) [ВП], 2020, § 123; *«Абдул Вахаб Кхан проти Сполученого Королівства» (Abdul Wahab Khan v. the United Kingdom)* (ухв.), 2014, § 27). Таке розширення сфери застосування Конвенції також мало б наслідком заперечення визнаного Судом усталеного принципу міжнародного публічного права, згідно з яким держави-учасниці, за умови дотримання своїх договірних зобов'язань, включаючи Конвенцію, мають право регулювати питання в'їзду, проживання та вислання іноземців (*«М.Н. та інші проти Бельгії» (M.N. and Others v. Belgium)* (ухв.) [ВП], 2020, § 124, та наведені в ньому прецеденти). Суд дійшов такого ж висновку щодо провадження, порушеного перед французьким суддею, що розглядає термінові заяви, від імені французьких заявників, затриманих за кордоном, з вимогою про їхню репатріацію (*«Х.Ф. та інші проти Франції» (H.F. and Others v. France)* [ВП], 2022, §§ 195-196).

5. Окрема справа за пунктом 2 статті 3 Протоколу № 4

51. Пункт 2 статті 3 Протоколу № 4 передбачає наступне:

«Нікого не може бути позбавлено права в'їзду на територію Держави, громадянином якої він є».

52. У справі *«Х.Ф. та інші проти Франції» (H.F. and Others v. France)* [ВП], 2022, Суд вперше був покликаний винести рішення про наявність юрисдикційного зв'язку між Державою та її громадянами щодо скарги, поданої відповідно до цього положення. Заявники скаржилися на відмову французької влади репатріювати їхніх дочок (громадянок Франції) та їхніх онуків, які утримувалися в Сирії в таборах, контрольованих курдами, після падіння так званої «Ісламської Держави». Суд постановив, що громадянство не може бути самодостатньою підставою для встановлення юрисдикції, особливо з огляду на те, що захист Францією членів сім'ї заявників вимагав би переговорів з курдською владою, яка їх утримувала, або навіть інтервенції на територію, що перебуває під контролем курдів. Однак Суд підкреслив, що тлумачення положень статті 3 Протоколу № 4 має враховувати сучасні тенденції, особливо глобалізацію та зростання міжнародної мобільності. Право в'їзду на територію Держави лежить в основі актуальних

проблем, пов'язаних з боротьбою з тероризмом і національною безпекою. Якби пункт 2 статті 3 Протоколу № 4 застосовувався лише до громадян, що прибули до державного кордону або не мають проїзних документів, він був би позбавлений ефективності в сучасному контексті. Не можна виключати, що певні обставини, пов'язані зі становищем осіб, що бажають в'їхати на територію Держави, громадянами якої вони є, покладаючись на право, що випливає з пункту 2 статті 3 Протоколу № 4, можуть призвести до виникнення юрисдикційного зв'язку з цією Державою для цілей статті 1 Конвенції. Проте Суд не вважав, що повинен визначати ці обставини *in abstracto*, оскільки вони обов'язково будуть залежати від конкретних обставин кожної справи і можуть значно відрізнятись в кожній справі. В обставинах цієї справи Суд вважав за необхідне взяти до уваги, на додаток до правового зв'язку між Державою та її громадянами, наступні особливості, що можуть зумовити встановлення юрисдикції Франції відповідно до пункту 2 статті 3 Протоколу № 4. Заявники звернулися до французької влади з низкою офіційних запитів про репатріацію та допомогу, виходячи з фундаментальних цінностей демократичного суспільства, у той час як члени їхніх сімей стикалися з реальною і безпосередньою загрозою їхньому життю і фізичному благополуччю; з огляду на стан здоров'я і надзвичайну вразливість, відповідні особи були не в змозі покинути табори, щоб повернутися до Франції без допомоги французької влади; і, нарешті, курдська влада заявила про свою готовність передати затриманих жінок, які мають французьке громадянство, та їхніх дітей національним органам влади. З огляду на ці особливості, Суд постановив, що Франція має юрисдикцію щодо членів сім'ї відповідно до пункту 2 статті 3 Протоколу № 4 (*там само*, §§ 205-214).

6. Транскордонна передача або контроль даних

53. У справі «*Арлевін проти Швеції*» (*Arlewin v. Sweden*), 2016, заявник звернувся до шведських судів у порядку приватного обвинувачення з позовом про грубий наклеп проти ведучого телевізійної програми, у якій були висунуті звинувачення проти нього. Його позов було відхилено через відсутність юрисдикції на тій підставі, що програму, хоча й було записано в Швеції і показано в прямому ефірі шведській аудиторії, транслювала компанія, зареєстрована у Великій Британії, а тому вважалася такою, що не походить зі Швеції. На думку шведських судів, саме Велика Британія, а не Швеція, мала юрисдикцію розглядати справу заявника про наклеп, оскільки відповідно до «принципу країни походження», викладеного в Директиві ЄС про аудіовізуальні медіа-послуги, юрисдикція повинна визначатися, насамперед, з огляду на країну, де знаходиться головний офіс телекомпанії і де приймаються її редакційні рішення. Приймавши скаргу за пунктом 1 статті 6 Конвенції (право на доступ до суду), Суд приєднав питання про юрисдикцію держави-відповідача до справи по суті і розглянув, чи мали шведські суди вагомі підстави вважати, що їм бракувало юрисдикції. Відхиливши їхнє тлумачення права ЄС, Суд встановив, що юрисдикція шведських судів не заборонялася обов'язковим положенням права ЄС. Суд також зазначив, що зміст, виробництво і трансляція телевізійної програми, а також її наслідки мали дуже тісний зв'язок зі Швецією. У такий спосіб на Швецію *prima facie* покладалося зобов'язання забезпечити право заявника на доступ до суду. Той факт, що заявник міг мати доступ до суду в іншій країні, не впливав на відповідальність Швеції за статтею 1 Конвенції. Тому Суд відхилив заперечення щодо прийнятності, висунуте Урядом-відповідачем, і по суті справи встановив порушення пункту 1 статті 6.

54. У справі «*Відер і Гарньєрі проти Сполученого Королівства*» (*Wieder and Guarnieri v. the United Kingdom*), 2023, Суд вперше ухвалив рішення про застосування принципу територіальності у випадках перехоплення, вилучення, фільтрації, зберігання, аналізу та поширення електронних повідомлень з та/або до країни, яка не є Державою-відповідачем. Двоє дослідників, які проживають у США та Німеччині, поскаржилися на те, що такі заходи були вжиті проти них спецслужбами Великої Британії. Посилаючись на свій аналіз масового перехоплення повідомлень у Великій Британії у справі «*Біг Бразер Вотч та інші проти Сполученого Королівства*» (*Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom*) [ВП], 2021, Суд підтвердив, що основним втручанням у права відправника або одержувача був пошук, перевірка та

використання перехоплених повідомлень. Всі ці дії були здійснені спецслужбами Великої Британії, які діяли на території Сполученого Королівства. Суд відхилив твердження Уряду про те, що будь-яке втручання не може бути відокремлене від особи кожного заявника і, отже, мало б наслідки лише там, де вони самі перебували. У своїй практиці за пунктом 1 статті 6 і статтею 8 Конвенції та статтею 1 Першого протоколу Суд завжди вважав, що втручання відбувається там, де втручаються у володіння, а не там, де знаходиться власник. За цих обставин втручання у права заявників підпадало під територіальну юрисдикцію держави-відповідача (*«Відер і Гарньєрі проти Сполученого Королівства» (Wieder and Guarnieri v. the United Kingdom)*, 2023, §§ 88-95).

В. Винятки з принципу територіальності

55. На сьогодні Суд визнав низку виняткових обставин, що можуть призвести до здійснення Договірною Державою своєї юрисдикції за межами її територіальних кордонів. У кожній справі питання про те, чи існують виняткові обставини, що вимагають і виправдовують висновок Суду про здійснення Державою своєї юрисдикції екстериторіально, має вирішуватися з урахуванням конкретних фактів справи (*«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (Al-Skeini and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2011, § 132; *«Мамасакхлісі та інші проти Грузії і Росії» (Mamasakhlishi and Others v. Georgia and Russia)*, 2023, § 313). Дійсно, незважаючи на те, що міжнародне право не виключає екстериторіального здійснення Державою своєї юрисдикції, запропоновані підстави такої юрисдикції (включаючи громадянство та прапор), як правило, визначаються та обмежуються суверенними територіальними правами інших відповідних Держав (*«М.Н. та інші проти Бельгії» (M.N. and Others v. Belgium)* (ухв.) [ВП], 2020, § 99).

56. Крім того, слід підкреслити, що самого факту наявності міжнародного елемента в справі недостатньо для того, щоб вважати, що ця справа включає екстериторіальність для цілей статті 1 Конвенції. Такою є ситуація зі справами за статтею 8 щодо рішень, ухвалених стосовно осіб, незалежно від того, чи були вони громадянами, які перебували за межами території Держави-відповідача, але в яких не виникало питання про юрисдикцію цієї Держави, з огляду на те, що юрисдикційний зв'язок впливав з раніше існуючого сімейного або приватного життя, яке ця Держава була зобов'язана захищати (*«М.Н. та інші проти Бельгії» (M.N. and Others v. Belgium)* (ухв.) [ВП], 2020, § 109, та посилання на практику Суду, що містяться в цьому рішенні). Аналогічно, миттєвий екстериторіальний акт був недостатнім у цьому контексті, оскільки положення статті 1 не визнають «причинно-наслідкового» поняття «юрисдикції» (*«Медведев та інші проти Франції» (Medvedev and Others v. France)* [ВП], 2010, § 64).

57. Хоча відповідальність за стверджуване порушення не може бути покладено на Державу на підставі подій, що мали місце до дати ратифікації Конвенції, Суд все ж може, вирішуючи питання юрисдикції, взяти до уваги факти, що стосуються більш ранніх подій, якщо вони свідчать про тривалішу ситуацію, яка продовжила існувати після цієї дати (*«Чірагов та інші проти Вірменії» (Chiragov and Others v. Armenia)* [ВП], 2015, § 171; *«Мамасакхлісі та інші проти Грузії і Росії» (Mamasakhlishi and Others v. Georgia and Russia)*, 2023, § 321).

58. Як виняток з принципу територіальності, юрисдикція Договірної Держави згідно зі статтею 1 може поширюватися на дії її органів влади, які тягнуть за собою певні наслідки поза межами її власної території (*«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (Al-Skeini and Others v. the United Kingdom)* [ВП], § 133, та посилання на практику Суду, що містяться в цьому рішенні). Юрисдикція Держави за межами її кордонів може бути встановлено одним із двох способів:

- a. на основі влади (або контролю), фактично здійснюваної над особою заявника (персональна концепція юрисдикції або *ratione personae*);
- b. на основі контролю, фактично здійснюваного над відповідною іноземною територією (просторова концепція юрисдикції або *ratione loci*).

59. Практика Суду демонструє, що визначення того, чи має Держава-відповідач юрисдикцію за статтею 1 щодо скарг на події, що відбулися за межами офіційних територіальних кордонів цієї

Держави, може включати розгляд питання про юрисдикцію *ratione loci* або *ratione personae*, або обидва. Якщо основним аргументом є те, що Держава-відповідач здійснювала ефективний контроль над певною територією, виникає питання, чи можна вважати, що ця територія підпадає під юрисдикцію *ratione loci* Держави-відповідача з усіма відповідними правами та обов'язками, які з цього випливають, незважаючи на те, що ця територія знаходиться за межами її територіальних кордонів. Якщо доводи полягають у тому, що потерпілі особи потрапили під владу і контроль представника Держави на території, яку Держава не контролювала, основне питання буде полягати в тому, чи здійснювала Держава-відповідач юрисдикцію *ratione personae*. Навіть у випадках, коли встановлено, що стверджувані порушення відбулися на території, яка перебувала під ефективним контролем Держави-відповідача (а отже, під її юрисдикцією *ratione loci*), Держава нестиме відповідальність за порушення Конвенції лише в тому випадку, якщо вона також має юрисдикцію *ratione personae*. Це означає, що оскаржувані дії або бездіяльність повинні бути вчинені державними органами або іншим чином пов'язані з Державою-відповідачем (*«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, §§ 548-549).

60. Суд уповноважений у мірі, необхідній для здійснення його компетенції, яка у статті 19 Конвенції визначається як «забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та Протоколами до неї», визначати характер юрисдикції, здійснюваної Державою-відповідачем над певною територією (*«Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea))* (ухв.) [ВП], 2020, § 341).

61. Однак перед тим, як послідовно розглянути дві вищезгадані концепції юрисдикції, ми окремо оцінимо специфічне питання юрисдикції Держави, яка проводить військову операцію на іноземній території під час активної фази воєнних дій.

1. Активна фаза міжнародного збройного конфлікту

62. Слід розрізняти військові операції, проведені під час активної фази воєнних дій (бойова фаза), та інші події, що відбулися під час фази «окупації» після припинення активної фази воєнних дій (*«Грузія проти Росії» (Georgia v. Russia) (II)*, 2021, § 83).

а. «Активна» Держава проводить військову операцію на території іншої Держави

63. У справі *«Грузія проти Росії» (Georgia v. Russia) (II)*, 2021, Суд постановив, що дії Договірної Держави, яка проводить військову операцію на території іншої Держави в рамках міжнародного збройного конфлікту, не можуть призвести до виникнення будь-якої юрисдикції *ratione loci* або *ratione personae* з боку першої Держави, оскільки ці дії відбувалися під час активної фази бойових дій. Дійсно, умови, що застосовуються в його практиці для визначення того, чи мало місце здійснення Державою екстериторіальної юрисдикції, у такій ситуації не дотримуються. Перш за все, у випадку воєнних операцій – включаючи, наприклад, збройні напади, бомбардування або обстріли – які здійснюються під час міжнародного збройного конфлікту, не можна взагалі говорити про «ефективний контроль» над певною територією. Сама реальність збройного протистояння і бойових дій між ворожими військовими силами, які намагаються встановити контроль над територією в умовах хаосу, означає, що контроль над територією відсутній. Більше того, реальність збройного протистояння та бойових дій між ворожими військовими силами, які прагнуть встановити контроль над територією в умовах хаосу, також виключає будь-яку форму «влади та контролю з боку представників Держави» над окремими особами. У зв'язку з цим Суд протиставив ізольовані і конкретні дії, пов'язані з елементом близькості (такі як вогонь, що ведеться збройними силами/поліцією відповідних Держав, до яких можна застосувати концепцію «влади і контролю з боку представників Держави»; див. нижче), бомбардуванням і артилерійським обстрілам з боку воюючої Держави, яка прагне вивести супротивника з

рівноваги і встановити контроль над певною територією. Крім того, тлумачення статті 1 Конвенції як такої, що виключає «юрисдикцію» Держави під час активної фази воєнних дій на іноземній території, підтверджується практикою Високих Договірних Сторін, які не відступають від статті 15 Конвенції в ситуаціях, коли вони беруть участь у міжнародному збройному конфлікті за межами своєї території. Це можна тлумачити як те, що Високі Договірні Сторони вважають, що в таких ситуаціях вони не здійснюють юрисдикцію у значенні статті 1 (*там само*, §§ 125-139).

64. І навпаки, військова окупація після припинення активних бойових дій може наділяти юрисдикцією «активну» Державу на підставі її ефективного контролю над відповідною територією та/або конкретними особами (*«Грузія проти Росії» (Georgia v. Russia) (II)*, 2021, §§ 161-175).

b. «Пасивна» Держава, на території якої ведеться іноземна військова операція

65. За тією ж логікою, навіть якщо «пасивна» Держава (на території якої ведеться іноземна військова операція) формально зберігає «юрисдикцію» над усією своєю територією відповідно до статті 1 Конвенції, звичайне здійснення такої юрисдикції під час активної фази воєнних дій може бути настільки ускладнено, що Суд визнає відповідні скарги неприйнятними. Очевидно, що практика Суду показує, що «пасивна» Держава все одно повинна вживати дипломатичних, судових, політичних або адміністративних заходів для забезпечення дотримання прав людини. З іншого боку, було б нереалістично вимагати цього від національної влади під час активної фази бойових дій, у загальній ситуації хаосу та плутанини. В умовах триваючого масового збройного конфлікту такі позитивні заходи були, з одного боку, неможливими для реалізації, а з іншого – не мали реальної цінності, оскільки не могли суттєво сприяти захисту прав заявників (*«Шавлохова та інші проти Грузії» (Shavlokhova and Others v. Georgia)* (ухв.), 2021, §§ 32-34; *«Бекоєва та інші проти Грузії» (Bekoyeva and Others v. Georgia)* (ухв.), 2021, §§ 37-39).

c. Загальні висновки та подальший розвиток

66. У справі *«Грузія проти Росії» (Georgia v. Russia) (II)*, 2021, Суд визнав, що таке тлумачення поняття «юрисдикція» у статті 1 Конвенції може здатися незадовільним для ймовірних постраждалих від дій і бездіяльності Держави-відповідача під час активної фази воєнних дій у контексті міжнародного збройного конфлікту за межами її території, але на території іншої Договірної Держави, а також для Держави, на території якої відбувалися активні воєнні дії. Проте, беручи до уваги, зокрема, велику кількість ймовірних постраждалих і оскаржуваних інцидентів, обсяг наданих доказів, складність встановлення відповідних обставин і той факт, що такі ситуації переважно регулюються іншими правовими нормами, ніж Конвенція (зокрема, міжнародним гуманітарним правом або правом збройних конфліктів), Суд не мав можливості розвивати свою прецедентну практику, виходячи за рамки розуміння поняття «юрисдикція», яке склалося на сьогодні. Якщо на Суд буде покладено завдання оцінювати акти війни та активні бойові дії в контексті міжнародного збройного конфлікту за межами території Держави-відповідача, то саме Договірні Сторони повинні забезпечити необхідну правову основу для виконання такого завдання. Це не означає, що Держави можуть діяти поза будь-якими правовими рамками, оскільки в такому контексті вони зобов'язані дотримуватися дуже детальних норм міжнародного гуманітарного права (*там само*, §§ 139-143).

67. Суд обмежив сферу застосування вищезазначених принципів у справі *«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022. Він зазначив, що у справі *«Грузія проти Росії» (Georgia v. Russia) (II)* [ВП] мала місце чітка, єдина, безперервна п'ятиденна фаза інтенсивних бойових дій, під час якої російські війська просунулися на територію Грузії, прагнучи встановити контроль («п'ятиденна війна»); після цього було укладено угоду про припинення вогню, яку значною мірою дотримувалася сторони. Відтак Суд зміг назвати «п'ятиденну війну» окремою «активною фазою воєнних дій» і виокремити скарги, які він визначив як такі, що стосуються «воєнних операцій, проведених під час активної фази воєнних

дій». Він узагальнив стверджені напади, що підпадають під цю категорію, як такі, що охоплюють «бомбардування, обстріли та артилерійський вогонь». Оскільки Суд визнав наявність юрисдикції щодо затримання і поведження з цивільними особами та військовополоненими навіть під час «п'ятиденної війни», не може бути жодних сумнівів у тому, що Держава може мати екстериторіальну юрисдикцію щодо скарг на події, які відбулися під час активних бойових дій. Так, Суд роз'яснив, що рішення у справі *«Грузія проти Росії» (Georgia v. Russia) (II)* [ВП] не може розглядатися як підстава для повного виключення з-під юрисдикції Держави за статтею 1 конкретної часової фази міжнародного збройного конфлікту (*«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, § 558).

68. Згодом у низці справ проти Вірменії та Азербайджану щодо «чотириденної війни» 2016 року, порушених особами, які проживали в зоні бойових дій або на території «Республіки Нагірний Карабах», або поблизу лінії зіткнення (але в межах міжнародно визнаної території Азербайджану), Суд дійшов такого ж висновку, як і у справі *«Грузія проти Росії» (Georgia v. Russia) (II)* [ВП], 2021, згаданій вище. Стосовно «Республіки Нагірний Карабах» Суд зазначив, що Азербайджан більше не контролює її з часів першої нагірно-карабаської війни 1992-1994 років. Протягом чотирьох днів тривали масовані обстріли міст і сіл по обидва боки лінії зіткнення, що призвело до загибелі великої кількості людей, поранень і тимчасового позбавлення житла, а також до значної шкоди майну та інфраструктурі з обох сторін. За цих обставин і за відсутності будь-яких ознак протилежного, мова не йшла про ситуацію «ефективного контролю» над територією. Активна фаза бойових дій, що розглядається у цій справі, стосувалася бомбардувань та артилерійських обстрілів з боку збройних сил по обидва боки конфлікту з метою вивести ворожі сили з боєдатного стану та захопити територію. Фактичні обставини справи не виявили жодного випадку контролю над ймовірними жертвами порушення або близькості до них. За цих обставин не можна стверджувати, що над цими особами мали місце «повноваження та контроль з боку державного представника». Тому Суд встановив, що ні Вірменія, ні Азербайджан не мали «юрисдикції» у значенні статті 1 Конвенції (*«Аллахвердієв проти Вірменії» (Allahverdiyev v. Armenia)* (ухв.), 2023, §§ 28-33; *«Алієв проти Вірменії» (Aliyev v. Armenia)* (ухв.), 2023, §§ 24-29; *«Оганян проти Азербайджану» (Ohanyan v. Azerbaijan)* (ухв.), 2023, §§ 30-37; *«Акопян проти Азербайджану» (Hakobyan v. Azerbaijan)* (ухв.), 2023, §§ 28-35).

2. Повноваження, які здійснюються щодо особи заявника

а. Загальні зауваження

69. Хоча громадянство є фактором, який зазвичай береться до уваги як підстава для екстериторіального здійснення Державою своєї юрисдикції, воно не може становити самостійну підставу для встановлення юрисдикції. Сам факт наявності громадянства Держави не є достатнім для встановлення юрисдикційного зв'язку з цією державою (*«Х.Ф. та інші проти Франції» (H.F. and Others v. France)* [ВП], 2022, §§ 198 і 206).

70. Аналогічно, сам факт того, що рішення, прийняті на національному рівні, вплинули на становище осіб, які проживають за кордоном, не є таким, що встановлює юрисдикцію відповідної Держави над цими особами за межами її території (*«М.Н. та інші проти Бельгії» (M.N. and Others v. Belgium)* (ухв.) [ВП], 2020, § 112). Для того, щоб визначити, чи застосовується Конвенція до конкретної справи, Суд повинен дослідити, чи дійсно існують будь-які виняткові обставини, пов'язані з характером зв'язку між заявником і Державою-відповідачем, наприклад, щоб показати, чи остання здійснювала ефективну владу або контроль над ним або нею (*«М.Н. та інші проти Бельгії» (M.N. and Others v. Belgium)* (ухв.) [ВП], 2020, §§ 112-113).

71. На відміну від юрисдикції, заснованої на ефективному контролі над територією, Суд неодноразово визнавав, що персональна юрисдикція за статтею 1 Конвенції існує поза межами конвенційного правового простору (див., серед інших прикладів, *Оджалан, Медведев та інші*,

Аль-Скейні та інші і Джалуд, разом з *«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, § 572).

72. У відповідь на посилання заявників на критерій «контролю над інтересами заявника за Конвенцією» Суд встановив, що екстериторіальна юрисдикція вимагає контролю над самою особою, а не над інтересами особи як такими. Він не вважав, що сфера екстериторіальної юрисдикції може бути розширена у такий спосіб, що спричинить радикальний відхід від встановлених принципів, передбачених статтею 1 (*«Дуарте Агостиньо та інші проти Португалії та 32 інших» (Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 others)*) (ухв.) [ВП], 2024, §§ 205-206).

в. Дії дипломатичних або консульських представників

73. Юрисдикція Держави може виникати у зв'язку з діяльністю її дипломатичних або консульських представників за кордоном у відповідності до норм міжнародного права, коли ці установи здійснюють владу та контроль над іншими особами або їхнім майном (*«Банковіч та інші проти Бельгії та інших держав» (Banković and Others v. Belgium and Others)*) (ухв.) [ВП], 2001, § 73). У деяких відношеннях громадяни Договірної Держави підпадають під юрисдикцію останньої навіть у тих випадках, якщо вони проживають за кордоном; зокрема, представники дипломатичних і консульських установ здійснюють низку функцій, виконання яких може призвести до виникнення у їхньої країни відповідальності за Конвенцією (*«Х. проти Німеччини» (X. v. Germany)*), рішення Комісії від 25 вересня 1965 року). Навіть якщо заявник фізично знаходиться на території власної Держави, дії та бездіяльність дипломатичних та консульських установ цієї Держави, які відбуваються за кордоном, але безпосередньо стосуються зазначеного заявника, ставлять його під її юрисдикцію (*«Х. проти Сполученого Королівства» (X v. the United Kingdom)*), рішення Комісії від 15 грудня 1977 року).

74. Тому Комісія встановила, що заявники перебували під юрисдикцією Держави-відповідача у нижченаведених справах:

- низка дій, нібито вчинених консульськими установами Німеччини в Марокко проти заявника (громадянина Німеччини, який не вважав себе таким у зв'язку з тим, що входив до громади судетських німців (Südetendeutsch)) та його дружини, що завдало шкоди їхній репутації, і, зрештою, за словами заявника, призвело до його видворення з території Марокко (*«Х. проти Німеччини» (X. v. Germany)*), рішення Комісії від 25 вересня 1965 року);
- стверджувана бездіяльність консула Сполученого Королівства в Аммані (Йорданія), до якого заявниця, громадянка Сполученого Королівства, звернулася за допомогою з відновленням опіки над її дитиною, яку батько вивіз до Йорданії (*«Х. проти Сполученого Королівства (X. v. the United Kingdom)*), рішення Комісії від 15 грудня 1977 року);
- той факт, що Посол Данії в Німецькій Демократичній Республіці (НДР) викликав поліцію цієї Держави, щоб вивести групу німців, які знайшли притулок у Посольстві Данії (*«М. проти Данії» (M. v. Denmark)*), рішення Комісії від 14 жовтня 1992 року).

75. З іншого боку, Суд залишив відкритим питання про те, чи підпадає біпатрид (або громадянин кількох різних Держав), затриманий в одній з Держав, громадянином якої він є, під юрисдикцію іншої Держави, якщо остання відмовляється надати йому дипломатичний захист або консульську допомогу (дійсно, відповідно до положення міжнародного звичаєвого права, на яке посилається національна влада, Держава не може надати дипломатичний захист одному зі своїх громадян щодо Держави, громадянином якої він також є). Відтак Суд відхилив як явно необґрунтовану скаргу, подану бельгійсько-марокканським біпатридом щодо відмови бельгійської влади надати йому консульську допомогу під час його утримання під вартою в Марокко. Навіть якщо

припустити, що з положень Конвенції можна було б вивести позитивне зобов'язання вдатися до певних дій, Суд зазначив, що бельгійська влада жодним чином не залишалася пасивною або байдужою. Невдача їхніх звернень до марокканської влади була результатом не їхньої власної бездіяльності, а категоричного відхилення їхніх запитів марокканською владою, яка на той час мала виключний контроль над заявником (*«Aarrass проти Бельгії» (Aarrass v. Belgium)* (ухв.), 2021, §§ 37-41).

76. Суд встановив, що Бельгія не має юрисдикції над чотирма громадянами Сирії, які безуспішно намагалися отримати візи в посольстві Бельгії в Лівані, посилаючись на ризик жорстокого поводження в державі їхнього походження. По-перше, заявники не були громадянами Бельгії, які прагнули скористатися захистом свого посольства. По-друге, дипломатичні агенти ніколи не здійснювали фактичного контролю над заявниками. Останні вільно вирішили з'явитися до посольства Бельгії в Бейруті і подати там свої заяви на отримання візи – так само, як вони могли звернутися до будь-якого іншого посольства; після цього вони могли безперешкодно залишити приміщення посольства Бельгії (*«M.N. та інші проти Бельгії» (M.N. and Others v. Belgium)* (ухв.) [ВП], 2020, § 118). У зв'язку з цим не має значення, що дипломатичні агенти виконували, як у цій справі, лише роль «поштової скриньки», а також не має значення, хто був відповідальним за прийняття рішень – бельгійська влада на національній території чи дипломатичні агенти за кордоном (*там само*, § 114). Згодом Суд пояснив, що його посилення на «виняткові обставини» не мало на меті встановлення окремого юрисдикційного критерію. У конкретному контексті цієї справи, у якій заявники намагалися покласти на сукупність передбачуваних матеріальних і процесуальних зв'язків з Бельгією, було зазначено, що оцінка будь-яких «виняткових обставин» вимагала від Суду «дослідити характер зв'язку між заявниками і Державою-відповідачем і встановити, чи здійснювала остання ефективну владу або контроль над ними». Іншими словами, оцінка в кінцевому підсумку полягала в оцінці ефективної влади або контролю над заявниками, відповідно до усталеної судової практики (*«Дуарте Агостінью та інші проти Португалії та 32 інших» (Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 others)* (ухв.) [ВП], 2024, § 188).

77. У справі *«Х.Ф. та інші проти Франції» (H.F. and Others v. France)* [ВП], 2022, заявники скаржилися на відмову французької влади репатріювати їхніх дочок (громадянок Франції) та їхніх онуків, які утримувалися в Сирії в таборах, контрольованих курдами, після падіння так званої «Ісламської Держави». Оскільки заявники стверджували про порушення статті 3 Конвенції (заборона такого, що принижує гідність, поводження), Суд постановив, що Франція не має юрисдикції, яка не може бути обумовлена громадянством заявників або відмовою Франції репатріювати їх. Таке розширення сфери застосування Конвенції не знайшло підтримки в судовій практиці. По-перше, сам факт того, що рішення, прийняті на національному рівні, вплинули на становище осіб, які проживають за кордоном, не є таким, що встановлює юрисдикцію відповідної Держави над ними за межами її території. По-друге, ні національне законодавство, ні міжнародне право не вимагають від Держави діяти від імені своїх громадян і репатріювати їх. Більше того, Конвенція не гарантувала права на дипломатичний або консульський захист. По-третє, незважаючи на заявлене бажання місцевих недержавних органів влади, щоб відповідні держави репатріювали їхніх громадян, Франція повинна була б провести з ними переговори щодо принципів та умов будь-якої такої операції та організувати її проведення, що неминуче мало б відбутися в Сирії (*там само*, §§ 198-203).

с. Дії, вчинені на борту морського або повітряного судна

78. Додатково до дій, що здійснюються дипломатичними та консульськими установами, до інших визнаних прикладів здійснення державою екстратериторіальної юрисдикції належать справи, що стосуються діяльності представників консульських і дипломатичних установ Держави за кордоном та на борту повітряних і морських суден, що зареєстровані на території такої Держави або ходять під її прапором. У конкретно цих ситуаціях звичаєві норми міжнародного права та положення міжнародних угод прямо визнають та визначають екстратериторіальне здійснення

юрисдикції відповідною Державою (*«Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey)*, рішення Комісії від 26 травня 1975 року; *«Банковіч та інші проти Бельгії та інших держав» (Banković and Others v. Belgium and Others)* (ухв.) [ВП], 2001, § 73; *«Медведєв та інші проти Франції» (Medvedyev and Others v. France)* [ВП], 2010, § 65; *«Баканова проти Литви» (Bakanova v. Lithuania)*, 2016, § 63; *«Хірсі Джамаа та інші проти Італії» (Hirsi Jamaa and Others v. Italy)* [ВП], 2012, § 75).

d. Здійснення суверенної влади іншої Держави за її згодою

79. Суд визнав здійснення екстратериторіальної юрисдикції Договірною Державою, яка на підставі згоди, запрошення або мовчазної згоди місцевого Уряду здійснює всі або деякі з владних повноважень, які зазвичай повинні здійснюватися згаданим Урядом (*«Банковіч та інші проти Бельгії та інших держав» (Banković and Others v. Belgium and Others)* (ухв.) [ВП], 2001, § 71). Таким чином, у випадках, коли за звичаєм, міжнародним чи іншим договором органи влади Договірної Держави виконують виконавчі або судові функції на території іншої держави, Договірна Держава може нести відповідальність за порушення Конвенції, що відбуваються при цьому, якщо відповідні дії приписуються їй, а не територіальній Державі (*«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (Al-Skeini and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2011, § 135).

80. Що стосується екстрадиції, у тих випадках, коли Держава видає ордер на арешт, що діє на території Держав-членів ЄС, або міжнародний ордер на арешт виданий Інтерполом з метою взяття під варту особи, яка знаходиться в іншій Державі, а остання виконує ордер у відповідності до своїх міжнародних зобов'язань, згідно з Конвенцією відповідальність за таке затримання покладається на запитуючу Державу, навіть якщо затримання було виконано іншою Державою (*«Васілічук проти Республіки Молдова» (Vasiliciuc v. the Republic of Moldova)*, 2017, п§23-24; *«Стівенс проти Мальти» (Stephens v. Malta) (№ 1)*, 2009, §§ 51-54). Якщо ордер на арешт містить технічну помилку, яку не могли б виявити органи влади запитуваної Держави, саме на запитуючу Державу повинна покладатися відповідальність за Конвенцією за видачу незаконного ордеру на арешт її органами влади відповідно до її національного законодавства та його виконання іншою Державою згідно з її міжнародними зобов'язаннями (*там само*, § 52).

81. Комісія зіткнулася з подібною ситуацією у справі *«X. та Y. проти Швейцарії» (X. and Y. v. Switzerland)* (рішення Комісії від 14 липня 1977 року). У зазначеній справі громадянин Німеччини скаржився на заборону йому в'їзду, встановлену федеральними органами влади Швейцарії, яка діяла як на території Швейцарії, так і в Ліхтенштейні (який на той час ще не ратифікував Конвенцію і тому її дія не поширювалася на цю країну). Вирішальним моментом для Комісії було те, що згідно з угодою між Швейцарією та Ліхтенштейном останній був позбавлений права виключати наслідки заборони в'їзду, введеної органами влади Швейцарії, згідно з якою лише останні органи мали право виключити Ліхтенштейн з територіальної сфери застосування зазначеного заходу. За цих умов Швейцарія повинна вважатися відповідальною не лише за юридичну процедуру та наслідки заборони в'їзду на її власну територію, але й за наслідки, які така заборона спричинила в Ліхтенштейні. Дійсно, враховуючи особливі відносини між цими двома країнами, діючи від імені Ліхтенштейну, органи влади Швейцарії фактично діяли відповідно до своєї національної юрисдикції. Згідно з зазначеною угодою вони діяли виключно у відповідності до законодавства Швейцарії, а на територію Ліхтенштейну поширювалися лише наслідки їхніх дій. Інакше кажучи, заборона була введена відповідно до юрисдикції Швейцарії, яка поширилася на територію Ліхтенштейну. Комісія встановила, що заходи, запроваджені органами влади Швейцарії, які мали наслідки в Ліхтенштейні, помістили всіх осіб, до яких вони застосовувалися, у тому числі заявників, під юрисдикцію Швейцарії для цілей статті 1 Конвенції.

82. Суд вирішував доволі схоже питання у справі *«Дрозд і Янусек проти Франції та Іспанії» (Drozd and Janousek v. France and Spain)*, 1992, яка стосувалася унікальних відносин між Князівством Андорра та Францією і Іспанією, особливо до реформи Конституції 1993 року (на той час Андорра ще не підписала і не ратифікувала Конвенцію). Заявники були засуджені за збройне пограбування компетентним судом Андорри (*Tribunal des Corts*), який складався з трьох осіб:

судді (французького або іспанського, якого по черзі призначали кожен зі співпринців Андорри, тобто президент Французької Республіки та єпископ Уржельський), *вікарія* єпископа (якого призначав єпископ Уржельський) та французького судді, делегованого французьким *вікарієм* (якого, в свою чергу, призначав французький співпринц). Після засудження, відповідно до законодавства Андорри заявники мали право обрати, де відбувати покарання – у Франції чи Іспанії; вони обрали Францію. Перед Судом вони скаржились, зокрема, на те, що вони не мали справедливого судового розгляду їхньої справи; вони стверджували, що Франція та Іспанія несуть відповідальність на міжнародному рівні за дії органів влади Андорри. Суд не погодився з цим. Він зауважив, що, незважаючи на роботу суддів від Франції та Іспанії у складі судів Андорри, вони виконували свої обов'язки не як французькі чи іспанські судді. Зазначені суди виконували свої функції самостійно, а прийняті ними рішення не підлягали перегляду французькими чи іспанськими органами влади. До того ж, ніщо не вказувало на те, що Держави-відповідачі намагалися втрутитися в судовий процес над заявниками, що відбувався в Андоррі. Зрештою, оскільки вони скаржилися на провадження в суді Андорри, заявники не перебували ані під французькою, ані під іспанською юрисдикцією (§ 96).

83. За тією ж логікою Суд встановив відсутність юрисдикційного зв'язку у справі *«Брандау Фрейташ Лобату проти Португалії» (Brandão Freitas Lobato v. Portugal)* (ухв.), 2021, у якій заявниця, колишній міністр юстиції Східного Тимору, була визнана винною у судах Східного Тимору португальськими суддями, відрядженими в рамках програми судового співробітництва. Суд зазначив, що португальські судді діяли від імені Східного Тимору, а не Португалії, і що португальська влада не була уповноважена підтримувати або визнавати недійсними оскаржувані рішення; отже, вони не мали дискреційних повноважень щодо кримінальних обвинувачень проти заявниці. Ні той факт, що ці судді зберегли певні професійні права в Португалії і все ще підпадали під дисциплінарну владу Вищої ради судової влади Португалії (в тому числі щодо правопорушень, вчинених за кордоном), ні навіть той факт, що Рада фактично розпочала розслідування і відкрила два дисциплінарних провадження щодо поведінки суддів у Східному Тиморі, не був достатнім для встановлення будь-якого юрисдикційного зв'язку в рамках оспорюваного кримінального провадження. І навпаки, заявниця сама потрапила під португальську юрисдикцію, оскільки вважала, що її процесуальні права були порушені в рамках провадження, розпочатого Вищою радою за її скаргю.

84. Іншим прикладом справи, в якій Суд встановив, що Держава-відповідач не має «юрисдикції», була справа *«Жантіюм, Шафф-Бенхаджи і Зеруки проти Франції» (Gentilhomme, Schaff-Benhadj and Zerouki v. France)*, 2002. Заявницями були три жінки-громадянки Франції, які були заміжні за алжирськими чоловіками і проживали в Алжирі. Відповідно до угоди, укладеної між Францією та Алжиром у 1962 році, французькі діти – у тому числі ті, що мали подвійне громадянство Франції та Алжиру за законодавством Франції – мали право відвідувати французькі державні школи в Алжирі, які перебували у віданні Французького бюро у справах освіти та культури в Алжирі (OUCFA). Проте у 1988 році уряд Алжиру направив до Посольства Франції в Алжирі *note verbale*, якою повідомив, що алжирські діти більше не мають права на зарахування або повторне зарахування до французької школи; це стосувалося і дітей заявників, оскільки подвійне громадянство не визнавалося законодавством Алжиру. Заявниці подали заяви до Суду проти Франції, стверджуючи, *inter alia*, про порушення статті 2 Першого протоколу та статей 8 та 14 Конвенції. Суд зауважив, що оскаржувана ситуація виникла безпосередньо внаслідок прийняття Алжиром одностороннього рішення. Незалежно від того, чи відповідає зазначене рішення нормам міжнародного публічного права, воно фактично прирівнювалося до відмови Алжиру від виконання угоди 1962 року. Органи влади Франції, які здійснювали «юрисдикцію» на території Алжиру у даній справі виключно на основі зазначеної угоди, могли лише врахувати наслідки рішення Алжиру для здобуття освіти дітьми, поставленими у таку саму ситуацію, що й діти заявників. Коротко кажучи, факти, на які скаржилися заявниці, були викликані рішенням, відповідальність за яке несе Алжир, який, таким чином, прийняв дискреційне рішення на своїй власній території, без жодної участі Франції у вирішенні даної справи. Інакше кажучи, зважаючи

на особливі обставини даної справи, відповідальність за зазначені факти не могла покладатися на Францію (§ 20).

е. Застосування сили представниками Держави за межами її території

85. У деяких випадках застосування сили представниками Держави, які діють поза межами її території – на законних чи незаконних підставах – може перевести особу, взяту таким чином під контроль органів влади Держави, під юрисдикцію Держави за статтею 1 («*Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства*») (*Al-Skeini and Others v. the United Kingdom*) [ВП], 2011, § 136). Типовим прикладом такої ситуації є випадки, коли особа була передана представникам Держави поза межами її території, навіть якщо тільки припускається, що вони є представниками цієї Держави («*Развозжаєв проти Росії та України і Удальцов проти Росії*») (*Razvozhayev v. Russia and Ukraine and Udaltsov v. Russia*), 2019, § 161). Аналогічно, контроль, здійснюваний над особою внаслідок вторгнення або цілеспрямованої операції збройних сил або поліції Держави, що діють за межами її кордонів, може бути достатнім для того, щоб передати постраждалих осіб під владу та/або ефективний контроль цієї Держави, зокрема, оскільки такі цілеспрямовані порушення прав людини однією Договірною Державою на території іншої Договірної Держави підривають ефективність Конвенції як інструмента захисту прав людини та гаранта миру, стабільності та верховенства права в Європі («*Картер проти Росії*») (*Carter v. Russia*), 2021, §§ 127-128). У справі *Картер* цей принцип був застосований до умисного, цілеспрямованого позасудового вбивства представниками Держави, що діяли на території іншої Держави поза контекстом військової операції («*Картер проти Росії*») (*Carter v. Russia*), 2021, § 130). У подібних ситуаціях Суд підкреслив, що стаття 1 Конвенції не може тлумачитися як така, що дозволяє Державі-учасниці вчиняти порушення Конвенції на території іншої Держави, які вона не могла б вчинити на своїй власній території («*Ісса та інші проти Туреччини*») (*Issa and Others v. Turkey*), 2004, § 71).

86. Таким чином, Суд визнав, що заявники перебували під «юрисдикцією» відповідних держав-відповідачів у описаних нижче ситуаціях:

- Заявник, лідер РПК (Робітничої партії Курдистану), який був затриманий співробітниками служби безпеки Туреччини в міжнародній зоні аеропорту Найробі (Кенія) і відісланий до Туреччини. Суд зазначив – а Уряд Туреччини цього не заперечував – що безпосередньо після того, як його було передано кенійськими службовцями в руки турецьких службовців, заявник фактично перебував під контролем органів влади Туреччини, а, отже, під «юрисдикцією» цієї Держави, навіть попри те, що у цьому випадку Туреччина здійснювала свою владу поза межами своєї території. Дійсно, заявник був силою примушений турецькими посадовими особами повернутися до Туреччини і перебував під їхньою владою та контролем після його затримання та повернення до Туреччини («*Оджалан проти Туреччини*») (*Öcalan v. Turkey*) [ВП], 2005, § 91).
- Заявники, двоє іракців, яких було звинувачено у причетності до вбивства двох британських солдатів незабаром після вторгнення до Іраку в 2003 році, утримувалися під вартою в британському військовому таборі біля Багдада і скаржилися на те, що їх неминуча передача іракським органам влади піддасть їх реальному ризику страти шляхом повішення. Суд постановив, що оскільки контроль, який Сполучене Королівство здійснює над своїми військовими таборами в Іраку та особами, які там утримуються, є абсолютним та ексклюзивним *de facto i de jure*, заявників слід вважати такими, що перебували під юрисдикцією Держави-відповідача («*Аль-Саадун і Муфдхі проти Сполученого Королівства*») (*Al-Saadoon and Mufdhi v. the United Kingdom*) (ухв.), 2009, §§ 86-89).
- Заявники, члени екіпажу вантажного судна, зареєстрованого в Камбоджі та перехопленого біля островів Кабо-Верде військово-морськими силами Франції за

підозрою у перевезенні великої кількості наркотиків, утримувалися у своїх каютах під охороною до прибуття судна до Бреста. Суд встановив, що, оскільки Франція здійснювала повний та виключний контроль над судном і членами його екіпажу, принаймні *de facto*, з моменту його перехоплення, у триваючий та безперервний спосіб, поки над ними не було розпочато судовий процес у Франції, заявники фактично перебували під юрисдикцією Франції для цілей статті 1 Конвенції (*«Медведєв та інші проти Франції» (Medvedyev and Others v. France)* [ВП], 2010, § 67). Суд дійшов такого ж висновку у справі, що стосувалася групи активістів «Грінпіс» (Greenpeace), ізольованих на своєму судні, яке було перехоплене російською береговою охороною і доправлене до російського порту Мурманськ (*«Брайан та інші проти Росії» (Bryan and Others v. Russia)**, 2023, § 37).

- Заявники, група громадян Сомалі та Еритреї, які намагалися дістатися італійського узбережжя на трьох суднах, були перехоплені в морі кораблями податкової поліції та берегової охорони Італії, передані італійським військовим кораблям і повернуті назад до Лівії, звідки вони вирушили. Підтвердивши принцип міжнародного права, згідно з яким судно, що перебуває у відкритому морі, підпадає під виключну юрисдикцію Держави, під прапором якої воно плаває, Суд відхилив формулювання «порятунок у відкритому морі», використане Урядом для опису подій, і не надав значення нібито низькому рівню контролю, який здійснювався над заявниками з боку представників Італії. Дійсно, вся серія подій відбулася на борту італійських військових кораблів, екіпажі яких склалися виключно з національних військовослужбовців. З моменту прибуття на борт цих кораблів і до їх передачі лівійській владі заявники перебували під безперервним і винятковим *de jure* і *de facto* контролем італійської влади (*«Хірсі Джамаа та інші проти Італії» (Hirsi Jamaa and Others v. Italy)* [ВП], 2012, §§ 76-82).

87. Суд також установив відповідальність Туреччини за дії «Турецької Республіки Північного Кіпру» (ТРПК) у трьох справах, що стосуються однієї серії подій, пов'язаних з демонстрацією кіпріотів-греків проти турецької окупації північної частини Кіпру. Один з демонстрантів був забитий до смерті в буферній зоні ООН. Через три дні, після його похорону, інший чоловік увійшов до буферної зони поблизу місця загибелі першого, виліз на флагшток на знак протесту і був застрелений. Турецькі або турецько-кіпрські солдати відкрили вогонь по натовпу, що зібрався в буферній зоні, поранивши, зокрема, жінку, яка залишилася за межами зони, на безспірній кіпрській території. Відтак Суд повинен був встановити, чи всі три жертви перебували під владою та/або ефективним контролем – а отже, під юрисдикцією – Туреччини у зв'язку з діями турецьких солдатів і представників «ТРПК». З цією метою Суд покладався на свідчення поліцейських, які діяли під егідою Сил ООН на Кіпрі, складені ними і Генеральним секретарем ООН звіти, а також на відеозаписи і фотографії, надані заявниками. Суд зазначив, що чоловік у першій справі загинув у результаті агресивного ставлення турецько-кіпрських поліцейських і солдатів до цивільних демонстрантів, і що, незважаючи на присутність турецьких збройних сил і турецько-кіпрської поліції в буферній зоні, не було вжито жодних заходів для запобігання або припинення нападів, а також для надання допомоги жертві (*«Ісаак проти Туреччини» (Isaak v. Turkey)* (ухв.), 2006). Стосовно чоловіка, який став безпосередньою жертвою у другій справі, Суд зазначив, що він проник у буферну зону, що флагшток, на який він заліз, знаходився на території ТРПК і що кулі, що привезли до його смерті, були випущені силами ТРПК (*«Соломоу та інші проти Туреччини» (Solomou and Others v. Turkey)*, 2008, §§ 48-50). Нарешті, незважаючи на те, що заявниця у третій справі зазнала поранень на території, на яку поширюється дія Конвенції, хоч і на території, над якою Туреччина не здійснювала жодного контролю, поранення були спричинені вогнем з боку сил ТРПК (*«Андреу проти Туреччини» (Andreou v. Turkey)* (ухв.), 2008). Відповідно, оскаржувані факти відбулися під «юрисдикцією» Туреччини в розумінні статті 1 Конвенції і спричинили відповідальність цієї Держави за Конвенцією.

88. Суд також встановив, що Росія має юрисдикцію у справі щодо чоловіка, який був застрелений на грузинській території поблизу де-факто кордону з Абхазією (утворенням, не визнаним державою міжнародним співтовариством) абхазьким «прикордонником», який перетнув кордон і перебував за межами абхазької території. Попередньо встановивши, що дії агентів де-факто влади Абхазії підпадають під юрисдикцію Росії та можуть бути приписані останній без необхідності надавати докази «детального контролю» за кожною з їхніх дій, Суд визнав, що безпосередня жертва підпадає під юрисдикцію Держави-відповідача, навіть якщо вона була вбита на території, над якою вона не мала контролю (*«Маткава та інші проти Росії» (Matkava and Others v. Russia)*, 2023, §§ 100-105).

89. У рішенні, у якому не ставилося питання про юрисдикцію Держави-відповідача, Суд постановив, що немає необхідності визначити точне місце оскаржуваних подій, оскільки Уряд вже визнав, що вогонь, відкритий з гелікоптерів, спричинив загибель родичів заявників, яких підозрювали в тероризмі (*«Пад та інші проти Туреччини» (Pad and Others v. Turkey)* (ухв.), 2007, § 54).

90. Суд визнав прийнятною заяву щодо умисного вбивства перебіжчика, колишнього агента російської служби безпеки і дисидента, скоєного в Сполученому Королівстві особами, що діяли як представники російської держави. Державне розслідування встановило поза будь-яким розумним сумнівом, що жертву було отруєно полонієм-210, рідкісним радіоактивним ізотопом, і що цю отруту було введено двома громадянами Росії, які прибули до Сполученого Королівства за вказівкою Федеральної служби безпеки Російської Федерації (ці особи згодом були звинувачені поліцією Сполученого Королівства у вбивстві). Суд спробував визначити, чи було це вбивство здійсненням фізичної влади і контролю над його життям у ситуації безпосереднього посягання на нього. Докази умислу переконливо вказували на те, що смерть жертви була результатом спланованої і складної операції; він не був випадковою жертвою операції і не міг випадково проковтнути полоній-210. Відповідно, Суд встановив, що жертва перебувала під фізичним контролем двох російських представників, які мали владу над його життям, таким чином встановивши достатній юрисдикційний зв'язок для цілей статті 1 Конвенції (*«Картер проти Росії» (Carter v. Russia)*, 2021, §§ 158-161 та § 170).

91. У будь-який час, коли Держава через своїх представників здійснює контроль і владу, а отже і юрисдикцію, над особою, Держава має зобов'язання за статтею 1 гарантувати такий особі права та свободи згідно з розділом 1 Конвенції, які мають відношення до ситуації такої особи. Отже, у цьому сенсі, передбачені Конвенцією права можуть бути «поділені та адаптовані» (*«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (Al-Skeini and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2011, § 137; *«Хірсі Джамаа та інші проти Італії» (Hirsi Jamaa and Others v. Italy)* [ВП], 2012, § 74; *«Картер проти Росії» (Carter v. Russia)*, 2021, § 126).

f. Інші ситуації

92. Можливі й інші ситуації, коли характер зв'язку між заявником і Державою-відповідачем є таким, що дозволяє зробити висновок про те, що ця Держава дійсно здійснювала свої повноваження або контроль над заявником. У такий спосіб Суд встановив, що утримання неповнолітнього громадянина Молдови під час його перебування в літньому таборі в Румунії підпадає під юрисдикцію Молдови, оскільки його перебування на румунському узбережжі було організовано Міністерством молоді та спорту Молдови, і це міністерство призначило та уповноважило трьох своїх співробітників бути керівниками груп, відповідальними за молодь. Крім того, з матеріалів справи не впливало, що будь-які румунські посадові особи були залучені до догляду за цією молоддю, включаючи жертву (*«Вероніка Чобану проти Республіки Молдова» (Veronica Ciobanu v. Republic of Moldova)*, 2021, § 26).

3. Повноваження, що здійснюються на конкретній території

93. Що стосується принципу «ефективного контролю» в контексті здійснення юрисдикції над певною територією, то з самого початку слід зазначити, що цей принцип не замінює собою систему заяв згідно зі статтею 56 Конвенції (колишня стаття 63), яку Держави при підготовці проекту Конвенції вирішили застосовувати до закордонних територій, за міжнародні відносини яких вони є відповідальними. Пунктом 1 статті 56 передбачено механізм, відповідно до якого будь-яка Держава може прийняти рішення про поширення дії Конвенції «з належним урахуванням ... місцевих вимог» на всі чи деякі з територій, за міжнародні відносини яких вона є відповідальною. Існування цього механізму, який було включено до Конвенції з історичних підстав, не можна тлумачити за сучасних умов як таке, що обмежує сферу застосування терміну «юрисдикція» у статті 1. Ситуації, на які поширюється дія принципу «ефективного контролю», чітко відокремлені та відмінні від обставин, за яких Договірна Держава, зробивши заяву відповідно до статті 56, не поширила дію Конвенції чи будь-якого Протоколу до неї на закордонну територію, за міжнародні відносини якої вона є відповідальною (*«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (Al-Skeini and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2011, § 140; *«Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey)*, рішення Комісії від 26 травня 1975 року).

94. Конвенція є конституційним інструментом європейського громадського порядку. Вона не регулює дії Держав, які не є її сторонами, а також не має на меті бути засобом зобов'язання Договірних Держав нав'язувати стандарти Конвенції таким іншим Державам (*«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства»* [ВП], 2011, § 141). Тому, дійсно, у двох вищезгаданих ситуаціях персональна юрисдикція Суду (*ratione personae*) може поширюватися лише на одну Державу-учасницю Конвенції. Дійсно, якщо територія однієї Держави-учасниці Конвенції окупована збройними силами іншої Держави, Держава-окупант повинна, в принципі, бути притягнута до відповідальності за Конвенцією за порушення прав людини на окупованій території, оскільки постановити інакше означало б позбавити населення зазначеної території прав та свобод, якими вони досі користувалися, і це призвело б до утворення «вакууму» у «правовому просторі Конвенції» в частині забезпечення захисту. Проте важливість встановлення юрисдикції Держави-окупанта в таких справах не означає *a contrario*, що юрисдикція за статтею 1 Конвенції ніколи не може існувати поза межами території Держав-членів Ради Європи. У своїй практиці Суд не застосовував жодних подібних обмежень (*там само*, § 142, та посилання на практику Суду, що містяться в цьому рішенні).

95. Усі справи, які Суд досі розглядав під цим кутом, стосувалися контролю території Договірної Держави іншою Договірною Державою у контексті збройного конфлікту. У таких ситуаціях питання «юрисдикції» виникає, коли Держава втрачає ефективний контроль над всією своєю міжнародно визнаною територією чи будь-якою її частиною. Питання юрисдикції і відповідальності Держави може виникнути в таких справах у два різні способи. У тих випадках, коли Держава посягає на територіальну та політичну цілісність іншої Держави, скарги, що подаються до Суду, можуть бути спрямовані проти:

1. «активної» Договірної Сторони, яка здійснює свої повноваження поза межами власної території, що може мати три різні форми:
 - a. повна або часткова військова окупація іншої Держави;
 - b. підтримка повстання або громадянської війни в іншій Державі;
 - c. встановлення (або допомога зі встановленням) на території іншої Держави сепаратистського режиму у формі державного утворення, яке міжнародна спільнота не визнала як суверенну Державу;
2. «пасивна» Договірна Сторона, яка зазнає на собі впливу будь-яких зазначених вище дій.

96. Як видно нижче, у кожному з цих двох випадків відповідальність Держави-відповідача виникає з різних підстав.

а. Юрисдикція «активної» Держави на підставі її військових дій поза межами власної території

97. Що стосується «активної» Держави, Суд повинен у першу чергу встановити, чи насправді стверджені факти підпадають під «юрисдикцію» в розумінні статті 1 Конвенції.

98. Одним виключенням із принципу, який передбачає, що юрисдикція за статтею 1 обмежується власною територією Держави, є ситуації, коли, внаслідок законних чи незаконних військових дій Договірна Держава здійснює ефективний контроль над територією поза межами національної території. Зобов'язання гарантувати на такій території права та свободи, визначені Конвенцією, впливає з факту цього контролю, незалежно від того, чи здійснюється він безпосередньо, через власні збройні сили Договірної Держави, або через підпорядковану місцеву адміністрацію (*«Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії» (Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia)* [ВП], 2012, § 106, та посилання на практику Суду, що містяться в цьому рішенні).

99. Якщо факт такого домінування над територією встановлено, немає необхідності визначати, чи здійснює Договірна Держава детальний контроль над політикою та діяльністю підпорядкованої місцевої адміністрації. Той факт, що місцева адміністрація зберігає своє існування в результаті військової чи іншої підтримки з боку Договірної Держави, тягне за собою відповідальність цієї Держави за її політику та діяльність. Отже, для цілей статті 1 територія, про яку йдеться, вважається такою, яку не можна відрізнити від територій у межах суверенних кордонів контролюючої Держави. Контролююча Держава має відповідальність за статтею 1 гарантувати на території, що перебуває під її контролем, повний набір основних прав, визначених у Конвенції та тих додаткових Протоколах, які вона ратифікувала. Ця Держава буде відповідальною за будь-які порушення цих прав точно так само, як якщо б ці порушення відбулися, власне кажучи, на її території (*«Кіпр проти Туреччини»* [ВП], 2001, §§ 76-77; *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства»* [ВП], 2011, § 138; *«Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії»* [ВП], 2012, § 106; *«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, § 561). Крім того, у тих випадках, коли Договірна Держава здійснює повний (всеосяжний) контроль над територією поза межами її власної території, її відповідальність не обмежується діями її військовослужбовців чи посадових осіб на такій території, а також поширюється на дії місцевої адміністрації, яка зберігає своє існування там завдяки її військовій та іншій підтримці (*«Кіпр проти Туреччини»* [ВП], 2001, § 77; *«Ілашку та інші проти Молдови та Росії»* [ВП], 2004, § 316). У такому випадку, якщо існує ефективний контроль над територією, Держава матиме юрисдикцію *ratione loci* (*«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, § 561).

100. Встановлення просторової юрисдикції відносить до юрисдикції Держави-відповідача всі скарги щодо подій, що повністю відбулися в межах відповідної території. Однак встановлення такої юрисдикції не поширює юрисдикцію Держави-відповідача на події, що відбулися за межами цієї території. Більше того, навіть якщо події повністю відбулися в межах відповідної території, слід також враховувати наслідки, якщо вони є, виключення з юрисдикції «військових операцій, проведених під час активної фази воєнних дій» у розумінні «збройного протистояння та бойових дій між ворожими військовими силами, які прагнуть встановити контроль над територією в умовах хаосу» (див. пункти 58-61 вище) (*«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, § 698).

101. Суд ніколи не стверджував, що ефективний контроль над територією за межами суверенних кордонів Держави може бути лише тоді, коли ця територія знаходиться в межах території однієї з Високих Договірних Сторін. Проте, здається, це є підставою для висновку про те, що

контролююча Держава повинна в принципі нести відповідальність за всі порушення негативних і позитивних зобов'язань за Конвенцією в межах контрольованої території. Зрештою, як пояснив Суд, інше рішення означало б позбавлення населення цієї території прав і свобод, якими воно користувалося раніше та на які воно має право, і призвело б до «вакууму» в захисті в рамках правового простору Конвенції. Окрім того, Суд підкреслив, що Конвенція є конституційним інструментом європейського громадського порядку: вона не регулює дії Держав, які не є її учасниками, і не має на меті вимагати від Держав-учасниць нав'язування стандартів Конвенції іншим Державам. Відповідно, Суд дійшов висновку, що екстериторіальна юрисдикція *ratione loci* існує в низці справ, що стосуються території в межах правового простору Конвенції. Однак до цього часу Суд ніколи не визнавав наявності екстериторіальної юрисдикції на підставі юрисдикції *ratione loci* щодо території за межами суверенної території Держав-членів Ради Європи (*«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, §§ 562-563).

102. Питання про те, чи справді Договірна Держава здійснює ефективний контроль над територією поза межами її власних кордонів, є питанням факту. Намагаючись відповісти на це запитання, Суд насамперед бере до уваги такі два критерії:

- ступінь військової присутності Держави на цій території; це критерій, якому Суд досі надавав найбільшого значення (*«Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey)* (по суті), 1996, §§ 16 та 56; *«Ілашку та інші проти Молдови та Росії» (Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia)* [ВП], 2004, § 387);
- те, якою мірою військова, економічна та політична підтримка Державою підпорядкованої місцевої адміністрації надає їй вплив та контроль над регіоном (*там само*, §§ 388-394; *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (Al-Skeini and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2011, § 139).

103. У тих випадках, коли Суд встановлює, що обставини справи відносяться до «юрисдикції» Держави-відповідача, остання має два основні зобов'язання:

- негативне зобов'язання утримуватися від дій, які є несумісними з Конвенцією (*«Ілашку та інші проти Молдови та Росії» (Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia)* [ВП], 2004, §§ 320-321);
- позитивне зобов'язання гарантувати повагу до прав та свобод, гарантованих Конвенцією, – принаймні як зазначається у загальній практиці Суду (*там само*, § 322).

104. Справи, розглянуті Судом у світлі вищезгаданих принципів, можна розділити на дві підкатегорії:

- a. справи, що стосуються військової «окупації» у традиційному сенсі, як визначено в статті 42 Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі, в якій зазначено таке: «територія визнається окупованою, якщо вона фактично перебуває під владою армії супротивника. Окупація поширюється лише на ту територію, де така влада встановлена і здатна виконувати свої функції»;
- b. справи, що стосуються створення на території Договірної Держави державного утворення, яке міжнародна спільнота не визнає як суверенну державу, з військовою, економічною та політичною підтримкою іншої Договірної Держави.

i. «Традиційна» військова окупація

105. Питання про відповідальність окупаційної держави в контексті «традиційної» військової окупації виникло в низці справ, що стосувалися *Іраку*. 20 березня 2003 року збройні сили Сполучених Штатів, Сполученого Королівства та їхніх союзників увійшли до Іраку з метою повалення правлячого на той час баасистського режиму. 1 травня 2003 року союзники заявили, що основні бойові операції були завершені, а Сполучені Штати та Сполучене Королівство набули статусу окупаційних держав. Вони створили Коаліційну тимчасову адміністрацію для «тимчасового здійснення владних повноважень», зокрема відновлення безпеки в Іраку. Роль із

забезпечення безпеки, яку взяли на себе окупаційні держави, була визнана в Резолюції 1483 Ради Безпеки ООН, прийнятій 22 травня 2003 року, яка закликала Адміністрацію «сприяти забезпеченню добробуту іракського народу за допомогою ефективного управління територією і, зокрема, за допомогою заходів, спрямованих на відновлення умов безпеки і стабільності ...». Окупація закінчилася 28 червня 2004 року розпуском Коаліційної тимчасової адміністрації та передачею повноважень тимчасовому іракському уряду. У період окупації під командуванням Сполученого Королівства перебувала Багатонаціональна дивізія («Південь-схід») (*«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (Al-Skeini and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2011, §§ 9-23).

106. Справа *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (Al-Skeini and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2011, стосувалася загибелі шести родичів заявників в Басрі у 2003 році, коли Сполучене Королівство мало статус окупаційної держави в Іраку. Троє з них були вбиті або загинули від кульових поранень, отриманих внаслідок застосування зброї британськими військовослужбовцями; ще одна людина загинула під час перестрілки між британськими патрульними та невідомими бойовиками; одного юнака британські солдати підстрелили, а потім загнали у річку, де він потонув; а на тілі останньої жертви було знайдено 93 тілесні ушкодження, він помер на британській військовій базі. Суд зазначив, що після усунення баасистського режиму від влади Сполучене Королівство (разом зі Сполученими Штатами) взяло на себе в Іраку виконання деяких із владних повноважень, які за звичайних обставин здійснює суверенний уряд, і виконувало ці повноваження до тих пір, поки не почав діяти Тимчасовий уряд Іраку. Зокрема, Сполучене Королівство взяло під свій контроль і відповідальність за підтримання безпеки в південно-східному Іраку. За цих виняткових обставин існував юрисдикційний зв'язок для цілей статті 1 Конвенції між Сполученим Королівством і особами, яких було вбито під час операцій із забезпечення безпеки, що проводилися в Басрі британськими військовослужбовцями протягом періоду з травня 2003 року по червень 2004 року. Зважаючи на цей висновок, Суд не вважав за необхідне оцінювати, чи була також встановлена юрисдикція Сполученого Королівства, оскільки ця Держава здійснювала ефективний військовий контроль над південно-східним Іраком (§§ 143-150). З огляду на це, як пізніше відзначив Суд, у викладі фактичних обставин справи *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства»* містилися матеріали, які мали на меті довести, що Сполучене Королівство здійснювало далеко не ефективний контроль над південно-східною територією, що перебувала під його окупацією, і такого самого висновку дійшов Апеляційний суд, який також заслухав показання з цього приводу під час провадження на національному рівні (*«Хассан проти Сполученого Королівства» (Hassan v. the United Kingdom)* [ВП], 2014, § 75, з посиланням на рішення у справі *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (Al-Skeini and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2011, §§ 20-23 та 80).

107. Суд постановив своє рішення у справі *«Аль-Джедда проти Сполученого Королівства» (Al-Jedda v. the United Kingdom)* [ВП], 2011, того самого дня, що й рішення у справі *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства»*. Зазначена справа стосувалася громадянина Іраку, який впродовж трьох років (з 2004 по 2007 роки) утримувався під вартою в ізоляторі в Басрі, що перебував у віданні британських військ. На відміну від справи *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства»*, події, які сталися у даній справі, мали місце після закінчення окупаційного режиму, коли владу вже було передано тимчасовому уряду; проте багатонаціональні сили, у тому числі британські, продовжували базуватися на території Іраку на прохання Уряду і з дозволу Ради Безпеки ООН. Уряд-відповідач заперечив той факт, що тримання під вартою, що розглядається в даній справі, відносилось до юрисдикції Сполученого Королівства, оскільки інтернування заявника відбувалося в той час, коли британські сили діяли в складі Багатонаціональних сил з дозволу Ради Безпеки та з урахуванням статусу ООН як суб'єкта, наділеного верховною владою; Уряд-відповідач визнав, що, тримаючи заявника під вартою, британські війська здійснювали не суверенну владу Сполученого Королівства, а міжнародну владу Багатонаціональних сил, діючи відповідно до юридично обов'язкового рішення Ради

Безпеки ООН. Суд відхилив цей аргумент. Він зазначив, що на момент вторгнення в Ірак не існувало жодної резолюції Ради Безпеки, яка б передбачала розподіл функцій в Іраку у випадку повалення існуючого режиму. У травні 2003 року Сполучене Королівство та Сполучені Штати, усунувши колишній режим, взяли під свій контроль забезпечення безпеки в Іраку; ООН була відведена роль у сфері надання гуманітарної допомоги, підтримки відновлення Іраку та допомоги у створенні іракського тимчасового уряду, але не у сфері забезпечення безпеки. Суд дотримувався тієї думки, що подальші резолюції не змінили ситуації. Оскільки Рада Безпеки не мала ані ефективного контролю, ані верховної влади та контролю над діями та бездіяльністю військ в складі Багатонаціональних сил, відповідальність за тримання заявника під вартою не приписувалася ООН. Рішення щодо інтернування заявника було прийнято британським офіцером, який керував ізолятором, і інтернування заявника мало місце в ізоляторі в Басрі, який знаходився під виключним контролем британських сил. Попри те, що рішення про тримання заявника під вартою в різний час перевірялось комісіями в складі іракських посадових осіб та представників Багатонаціональних сил, які не представляли Сполучене Королівство, проведення цих перевірок не допомогло завадити покладенню відповідальності за тримання під вартою на Сполучене Королівство. Тому пан Аль-Джедда перебував під владою та під контролем Сполученого Королівства протягом усього строку його тримання під вартою. Насамкінець, Суд встановив, що відповідальність за інтернування заявника несе Сполучене Королівство та що протягом періоду його тримання під вартою заявник *перебував під юрисдикцією Сполученого Королівства* для цілей статті 1 Конвенції (§§ 76-86). Тому Суд зосередився на розгляді питання про те, чи був заявник ефективно підпорядкований владі Держави-відповідача, а не на оцінюванні обсягу та характеру контролю, здійснюваного Сполученим Королівством над територією, про яку йдеться.

108. Такий самий підхід було застосовано у справі *«Хассан проти Сполученого Королівства» (Hassan v. the United Kingdom)* [ВП], 2014, яка стосувалася захоплення брата заявника британськими збройними силами та тримання його під вартою в таборі Букка у південно-східному Іраку під час військових дій у 2003 році. Заявник заявив, що його брат знаходився під контролем британських сил і що його труп, який було згодом знайдено, мав сліди тортур та страти. Як і в справі *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства»*, Суд не вважав за необхідне з'ясувати, чи дійсно Сполучене Королівство контролювало територію, про яку йдеться, у відповідний період, оскільки безпосередня жертва потрапила під юрисдикцію цієї країни з інших підстав. У зв'язку з цим Суд відхилив аргумент Уряду про те, що юрисдикція не поширювалася, оскільки стосовно періоду, який мав місце після його потрапляння до табору Букка, брата заявника було переведено з-під влади Сполученого Королівства під владу Сполучених Штатів. Беручи до уваги порядок, що діяв в таборі Букка, Суд постановив, що Сполучене Королівство зберігало владу та контроль над безпосередньою жертвою. Зазначена влада і зазначений контроль тривали з моменту прибуття брата заявника до табору і впродовж періоду, коли його було переведено до частини, в якій проводила свої допити Спільна передова команда з проведення допитів (Joint Forward Interrogation Team) і яка перебувала під виключним контролем британських сил. Після проведення допитів британські органи влади віднесли його до однієї з категорій, передбачених міжнародним гуманітарним правом, встановивши, що він був «цивільною особою», яка не становила загрози безпеці, і прийнявши рішення про те, що його має бути звільнено в максимально стислі строки. Насамкінець, було зрозуміло, що коли його було переведено до зони для цивільних осіб з метою його подальшого звільнення, брат заявника залишився під вартою озброєних військовослужбовців і перебував під владою та контролем Сполученого Королівства до того моменту, коли він зійшов з автобусу, який вивіз його з табору. *Тому він перебував під юрисдикцією Сполученого Королівства* протягом усього періоду, що розглядається (§§ 75-80).

109. У справі *«Джалуд проти Нідерландів» (Jaloud v. the Netherlands)* [ВП], 2014, Суд розширив поняття екстратериторіальної юрисдикції порівняно зі справами *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства»* та *«Аль-Джедда проти Сполученого Королівства»*, прямо

ззначивши, що статус «окупаційної держави», що зазначається в статті 42 Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі, сам по собі не є вирішальним в контексті питання юрисдикції для цілей статті 1 Конвенції (§ 142). Після вторгнення до Іраку Уряд Нідерландів ввів війська, які базувалися у південно-східному Іраку в період з липня 2003 року по березень 2005 року в складі багатонаціональної дивізії під командуванням офіцера збройних сил Сполученого Королівства. У цій справі син заявника помер від вогнепальних поранень, отриманих ним під час обстрілу в квітні 2004 року при спробі перейти контрольно-пропускний пункт, який контролювався Корпусом цивільної оборони (ICDC), за участю військовослужбовців Королівської армії Нідерландів, яка діяла під командуванням та безпосереднім наглядом офіцера Королівської армії; постріли були зроблені лейтенантом збройних сил Нідерландів. Суд зазначив, що Нідерланди не втратили свою юрисдикцію на підставі самого тільки факту прийняття оперативного управління британським офіцером. Як підтверджують наявні у справі докази, Нідерланди не лише зберегли повне командування над своїми збройними силами в Іраку, але й встановлення окремих правил застосування сили в Іраку залишилося виключною сферою компетенції окремих направляючих Держав. Тому Суд дійшов висновку, з урахуванням обставин даної справи, що сили Нідерландів не були передані в розпорядження будь-якої іншої Держави, чи то Іраку чи Сполученого Королівства, і що смерть брата заявника *сталася, коли той перебував під юрисдикцією Нідерландів* (§ 142).

110. Проте Суд дійшов *протилежного висновку* у справі *«Issa та інші проти Туреччини» (Issa and Others v. Turkey)*, 2004, яка стосувалася пастухів – іракських курдів, які нібито були затримані турецькими солдатами під час турецької військової операції в північному Іраку у 1995 році, після чого були допроваджені до печери і вбиті там. На думку Суду, незважаючи на велику кількість військовослужбовців, задіяних у тій операції, не схоже на те, що Туреччина здійснювала ефективний повний (всеосяжний) контроль над усією територією, що розглядається. До того ж, на основі наявних у справі доказів не було у достатній мірі встановлено, що збройні сили Туреччини проводили операції в географічному регіоні, про який йдеться, саме тоді, коли там знаходилися загиблі. Отже, загиблі *не можуть вважатися такими, що перебували під юрисдикцією Турецької держави* (§§ 71-82).

111. У міждержавній справі проти Росії уряд України подав низку скарг щодо подій, які відбулися в період з 27 лютого 2014 року по 26 серпня 2015 року, у ході яких Крим (включно з містом Севастополь) був включений до складу Російської Федерації. Суд розглянув питання «юрисдикції» Держави-відповідача, окремо розглядаючи два різних періоди: період до 18 березня 2014 року (коли Російська Федерація, «Республіка Крим» і місто Севастополь підписали «договір про об'єднання» щодо включення Криму до складу Росії) і період після цієї дати. Стосовно першого періоду, Суд дотримувався свого звичайного підходу, визначеного у рішенні у справі *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (Al-Skeini and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2011 (§§ 133-140), визнаючи екстериторіальне здійснення юрисдикції, як виняток, на підставі «ефективного контролю» Росії над відповідною територією. Суд зробив свій висновок на основі детального аналізу доказів, що стосуються обставин справи, оцінюючи як повноваження, так і фактичну поведінку російських збройних сил у Криму. Стосовно першого аспекту (повноважень), Суд вважав, що питання про те, чи відповідало посилення російської військової присутності в Криму в той час двостороннім угодам, чинним між двома Державами, не може бути вирішальним: він надав більшого значення відносній чисельності та потужності збройних сил Держави-відповідача на території, про яку йде мова, ніж їхньому бойовому потенціалу, а також зосередив увагу на причинах, наведених для посилення військової присутності. У зв'язку з другим аспектом (фактична поведінка армії) Суд взяв до уваги рівень активної участі російських солдатів в оскаржуваних подіях у Криму, а також публічні заяви, зроблені різними високопосадовцями Держави-відповідача. Беручи до уваги всі наявні докази, Суд дійшов висновку, що Росія здійснювала ефективний контроль над Кримом протягом зазначеного періоду. З огляду на це, не було необхідності визначати, чи здійснювала Держава-відповідач конкретний контроль над політикою та діями місцевих органів влади. Той факт, що

Україна не скористалася правом на відступ від своїх конвенційних зобов'язань щодо Криму у період, про який йдеться, не має значення для наведених вище висновків щодо юрисдикції Держави-відповідача за статтею 1 Конвенції. Коротше кажучи, передбачувані жертви адміністративної практики, на яку скаржився український Уряд, *підпадали під «юрисдикцію російської держави протягом періоду, що розглядається, без будь-якої необхідності з'ясовувати, чи ґрунтувалася така юрисдикція також на принципі «повноваження представника Держави» («Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea) (ухв.) [ВП], 2020, §§ 308-352).* Оскільки російський уряд не надав інформації про протилежне, цей висновок був дійсним і для періоду після 26 серпня 2015 року, особливо з огляду на те, що Росія прямо заявила про свою територіальну юрисдикцію над Кримом після цієї дати (*«Україна проти Росії (Крим)» (Ukraine v. Russia (Crimea) [ВП], 2024, § 873).*

112. Інша міждержавна заява проти Росії стосувалася скарг, пов'язаних з конфліктом за участю проросійських сепаратистів, який спалахнув на сході України в той самий період, що й у попередній справі. Один із Урядів-заявників, уряд України, скаржився, головним чином, на тривалу практику («адміністративну практику») порушень низки статей Конвенції, які, як стверджувалося, були вчинені сепаратистами «Донецької народної республіки» (ДНР) і «Луганської народної республіки» (ЛНР) та військовослужбовцями російської армії. Інший уряд-заявник, уряд Нідерландів, поскаржився на збиття літака авіакомпанії «Malaysia Airlines», що виконував рейс МН17 над східною Україною 17 липня 2014 року, внаслідок чого загинуло 298 осіб, у тому числі 196 громадян Нідерландів. Уряди-заявники стверджували, що їхні скарги підпадають під юрисдикцію Російської Федерації. Суд дійшов висновку, зокрема, що принаймні з 11 травня 2014 року по 26 січня 2022 року райони на сході України, які перебували під контролем сепаратистів, підпадали під юрисдикцію Російської Федерації. Вона відзначила присутність російських військовослужбовців на сході України, починаючи з квітня 2014 року, і масове розгортання російських військ найпізніше з серпня 2014 року. Він також відзначив вирішальний ступінь впливу і контролю Росії над військовою стратегією сепаратистів; що з перших днів існування адміністрацій ДНР і ЛНР та протягом наступних місяців і років Російська Федерація надавала зброю та іншу військову техніку сепаратистам на сході України в значних обсягах; що сепаратисти поклалися на російських військових для артилерійського прикриття і що Росія надавала їм політичну та економічну підтримку. За цих обставин Суд дійшов висновку про наявність достатніх доказів для задоволення критерію «поза розумним сумнівом», що вимагається на стадії визначення прийнятності скарги щодо адміністративних практик, що, як стверджується, порушували певні статті Конвенції. Він визнав прийнятними більшість скарг, поданих урядом України, оскільки територія, про яку йдеться, підпадає під «юрисдикцію» Держави-відповідача за статтею 1 Конвенції. Суд також вирішив, що той самий критерій доведеності був дотриманий щодо скарг уряду Нідерландів стосовно рейсу МН17 (*«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia) [ВП] (ухв.), 2022, §§ 576-706).*

ii. Створення утворення, яке не визнала міжнародна спільнота

113. Суд розглянув такого роду ситуацію у чотирьох різних історично-політичних контекстах: відповідальність Туреччини за порушення Конвенції на території *Північного Кіпру*, відповідальність Росії за порушення, вчинені в *Придністров'ї, Південній Осетії та Абхазії*, відповідно, а також відповідальність Вірменії за порушення в *Нагірному Карабасі*.

114. Мовчазна згода або потурання з боку органів влади Договірної Держави діям приватних осіб, які порушують передбачені Конвенцією права інших осіб, що перебувають під її юрисдикцією, може тягнути за собою відповідальність Держави за Конвенцією. Особливо це стосується випадків визнання відповідною Державою дій самопроголошених органів влади, які не визнала міжнародна спільнота (*«Ілашку та інші проти Молдови та Росії» (Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia) [ВП], 2004, п 318).*

115. *Перша* група справ стосується ситуації, яка склалася на території Північного Кіпру з часів проведення там військових операцій *Туреччиною* в липні та серпні 1974 року і триваючого поділу території Кіпру. Перед органами Конвенції Кіпр підтвердив, що Туреччина несе відповідальність за Конвенцією за стверджені порушення попри проголошення «Турецької Республіки Північного Кіпру» («ТРПК») в листопаді 1983 року і подальше прийняття «Конституції ТРПК» у травні 1985 року. Кіпр заявив, що «ТРПК» була незаконним утворенням згідно з нормами міжнародного права, наголосивши на тому, що його створення було засуджено міжнародною спільнотою. Туреччина, зі свого боку, заявила, що «ТРПК» була конституційною і демократичною Державою, політично незалежною від усіх інших суверенних Держав, у тому числі Туреччини. З цих підстав Туреччина підкреслила, що стверджені порушення належать виключно до сфери відповідальності «ТРПК», і що вона не може нести відповідальність за дії та бездіяльність, що призвели до подання скарг (*«Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey)* [ВП], 2001, §§ 13-16).

116. Комісія та Суд повторно підтвердили, що, зважаючи на міжнародну практику та осудливий зміст резолюцій, ухвалених Радою Безпеки ООН і Комітетом міністрів Ради Європи, було зрозуміло, що міжнародна спільнота не визнає «ТРПК» Державою згідно з нормами міжнародного права. Республіка Кіпр, як Висока Договірна Сторона Конвенції, залишається єдиною легітимною владою Кіпру (*«Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey)*, рішення Комісії від 26 травня 1975 року; *«Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey)* (попередні заперечення), 1995, § 40; *«Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey)* (по суті), 1996, § 44; *«Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey)* [ВП], 2001, § 61; *«Гюзелюртлу та інші проти Кіпру та Туреччини» (Güzelyurtlu and Others v. Cyprus and Turkey)* [ВП], 2019, § 193).

117. Суд визнав, що стверджені порушення на півночі Кіпру *підпадали під юрисдикцію Туреччини* у таких справах:

- У перших двох міждержавних справах, розглянутих у своєму рішенні у справі *«Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey)* Комісія встановила, що турецькі збройні сили на Кіпрі були представниками Туреччини, що означало, що все військове майно та військовослужбовці, присутні на Кіпрі, підпадали під юрисдикцію цієї Держави в тій мірі, в якій ці військовослужбовці здійснювали свою владу над такими особами та майном.
- У справі *«Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey)* (попередні заперечення), 1995, у якій заявниця, гречанка-кіпріотка, скаржилася на те, що її було позбавлено доступу до її майна в Північному Кіпрі, Суд на етапі попередніх заперечень зауважив, що втрата контролю заявницею над її майном сталася внаслідок окупації північної частини Кіпру турецькими військами та створення на цій території «ТРПК» та що турецькі війська чинили їй перешкоди в отриманні доступу до її майна. Тому оскаржувані дії могли підпадати під «юрисдикцію» Туреччини в розумінні статті 1 Конвенції (*там само*, §§ 63-64). У рішенні по суті зазначеної вище справи Суд, беручи до уваги «покладання відповідальності» за стверджені порушення на Туреччину, постановив про відсутність необхідності з'ясувати, чи дійсно країна здійснювала детальний контроль над політикою та діями органів влади «ТРПК», оскільки, беручи до уваги велику кількість турецьких військ, які здійснювали активні операції на спірній території, було очевидним, що турецька армія здійснювала повний ефективний контроль над цією частиною острова, що тягне за собою відповідальність Туреччини за політику та дії «ТРПК». Тому особи, які на собі відчули результати зазначеної політики та дій, підпадають під «юрисдикцію» Туреччини, а, отже, відповідальність за стверджені порушення покладається саме на цю Державу (*«Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey)* (по суті), 1996, §§ 52-57).
- У міждержавній справі *«Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey)* [ВП], 2001, Суд повторив загальний висновок, якого він дійшов у справі *Лоїзиду*, що Туреччина фактично здійснювала повний контроль над Північним Кіпром через свою військову присутність

на цій території; отже, її відповідальність за Конвенцією виникла через політику і дії органів влади «ТРПК». Суд наголосив на тому, що відповідальність Туреччини за Конвенцією не може обмежуватися діями її власних військових або офіційних осіб у північній частині Кіпру, а повинна бути поширена і на дії місцевої адміністрації, яка все ще існує завдяки турецьким військовим та іншим видам підтримки. Слід вважати, що «юрисдикція» Туреччини поширюється на забезпечення всього набору основних прав, визначених у Конвенції та додаткових Протоколах, ратифікованих Туреччиною, і що на неї покладається відповідальність за порушення цих прав (§§ 76-77).

- У справі *«Гюзелюртлу та інші проти Кіпру та Туреччини» (Güzelyurtlu and Others v. Cyprus and Turkey)* [ВП], 2019, щодо вбивств кількох колишніх мешканців «Турецької Республіки Північного Кіпру» («ТРПК») на території Республіки Кіпр і розслідувань, проведених за цими обставинами владою «ТРПК», Суд вказав, що, по-перше, міжнародне співтовариство розглядає Туреччину як таку, що окупувала північну частину Кіпру, і не визнає «ТРПК» як Державу за міжнародним правом. Північний Кіпр перебував під ефективним контролем Туреччини для цілей Конвенції. По-друге, підозрювані у вбивстві втекли до «ТРПК» і, як наслідок, Республіку Кіпр було позбавлено можливості порушити власну кримінальну справу щодо цих підозрюваних і, таким чином, виконати свої зобов'язання за Конвенцією (§ 193).

118. Друга група справ стосується відповідальності Росії за дії, вчинені на території «Придністровської Молдавської Республіки», державного утворення, яке виникло на території Молдови. У справі *«Ілашку та інші проти Молдови та Росії» (Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia)* [ВП], 2004, заявники, одного з яких було засуджено «верховним судом» цього утворення до смертної кари, а інших до позбавлення волі на тривалий строк, скаржилися на низку порушень їхніх основоположних прав, відповідальність за які, за їхніми твердженнями, покладається на Росію. Суд зазначив, що у 1991-1992 роках сили колишньої 14-ї армії (яка спочатку підпорядковувалася ССРСР, а пізніше перейшла за правонаступництвом до Росії), дислоковані в Придністров'ї, брали участь в операціях на боці сепаратистських сил Придністров'я. Велику кількість зброї зі складів 14-ї армії було добровільно передано сепаратистам, які також мали змогу захоплювати іншу зброю, на що протидії з боку російських військових не було. Крім того, протягом усього періоду цих сутичок між органами влади Молдови та придністровськими сепаратистами російські керівники підтримували сепаратистську владу своїми політичними заявами. Навіть після досягнення домовленостей про припинення вогню Росія продовжувала надавати військову, політичну та економічну підтримку сепаратистському режиму, таким чином, даючи йому змогу вижити, зміцнитися і набути певної автономії від Молдови. На думку Суду, всі дії, вчинені російськими військовими стосовно заявників, включаючи передання їх до рук сепаратистів, мають розглядатися, у контексті співробітництва російських органів влади з цим незаконним режимом, який не визнало міжнародне співтовариство, як такі, що ведуть до відповідальності цього режиму за наслідки його дій. Всі матеріали справи свідчили про те, що Придністровський регіон залишається під ефективною владою або принаймні під вирішальним впливом Росії і що, так чи інакше, він зберігся завдяки військовій, економічній, фінансовій та політичній підтримці з боку Росії як до, так і після ратифікації нею Конвенції. З огляду на ці обставини, заявники перебували під «юрисдикцією» Росії, яка була відповідальною за оскаржувані дії (§§ 377-394).

119. Цей висновок щодо відповідальності Росії стосовно Придністров'я було повторено у нижченаведених справах:

- У справі *«Іванцок та інші проти Молдови та Росії» (Ivanțoc and Others v. Moldova and Russia)*, 2011, стосовно тривалого тримання двох із чотирьох заявників під вартою у справі *«Ілашку та інші проти Молдови та Росії» (Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia)* [ВП], 2004, після ухвалення рішення Великою Палатою у цій справі та незважаючи на нього. Суд намагався встановити, чи змінилася політика Росії щодо

підтримки сепаратистського режиму Придністров'я в період з 2004 по 2007 роки, коли заявників було звільнено з-під варти. Він зауважив, що Росія продовжила підтримувати тісні відносини з «Придністровською Молдавською Республікою», що прирівнювалося до надання політичної, фінансової та економічної підтримки сепаратистському режиму. До того ж, Суд встановив, що російська армія (війська, техніка та зброя) на дату звільнення заявників з-під варти досі розміщувалася на території Молдови в порушення зобов'язань Російської Федерації щодо повного виведення військ та з порушенням законодавства Молдови. Тому заявники підпадали під «юрисдикцію» Росії для цілей статті 1 Конвенції (*«Іванцок та інші проти Молдови та Росії» (Ivanțoc and Others v. Moldova and Russia)*, 2011, §§ 116-120).

- У справі *«Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії» (Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia)* [ВП], 2012, яка стосувалася скарги, поданої дітьми та батьками, які належали до молдовської громади в Придністров'ї, стосовно наслідків мовної політики, прийнятої у 1992 та 1994 роках сепаратистським режимом, яка забороняла використання латинської абетки в школах, а також подальших заходів з реалізації зазначеної політики. Повторивши свій висновок, який уже було сформульовано Судом в його рішеннях у справі *«Ілашку та інші проти Молдови та Росії» (Ilașcu and Others v. Moldova and Russia)* [ВП] (2004) та у справі *«Іванцок та інші проти Молдови та Росії» (Ivanțoc and Others v. Moldova and Russia)* (2011) Суд зазначив, що Росія продовжувала надавати військової, економічної та політичної підтримку сепаратистам Придністров'я (постачання газу, виплата пенсій та надання іншої фінансової допомоги). Отже, оскаржувані факти підпадали під юрисдикцію Росії, навіть якщо представники російської держави не брали безпосередньої участі в заходах, прийнятих щодо шкіл заявників (*«Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії» (Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia)* [ВП], 2012, §§ 116-123).
- У справі *«Мозер проти Республіки Молдова та Росії» (Mozer v. the Republic of Moldova and Russia)* [ВП], 2016, яка стосувалася затримання чоловіка за підозрою у шахрайстві згідно з рішенням судів «Придністровської Молдавської Республіки» («ПМР»). Зважаючи на відсутність будь-яких нових доказів, які б свідчили про протилежне, Суд вважав, що його висновок стосовно юрисдикції Росії, який було висловлено у всіх вищезгаданих рішеннях, є актуальним стосовно періоду, який розглядається у даній справі (§§ 109-111); див. такі самі доводи стосовно подальшого періоду у справі *«Арков проти Республіки Молдова та Росії» (Arcov v. the Republic of Moldova and Russia)*, 2017, § 24; *«Еріоменко проти Республіки Молдова та Росії» (Eriomenco v. Republic of Moldova and Russia)*, 2017, § 47; *«Липовченко і Халабуденко проти Республіки Молдова та Росії» (Lypovchenko and Halabudenco v. Republic of Moldova and Russia)*, 2024, § 87).

120. Третя справа, розглянута Судом, стосувалася двох сепаратистських утворень, створених у Грузії, тобто Південної Осетії та Абхазії, особливо під час і після збройного конфлікту між Грузією і Росією в серпні 2008 року, який став кульмінацією тривалого періоду напруженості, провокацій та інцидентів між двома країнами. У своїх запереченнях російський уряд визнав значну російську військову присутність після припинення бойових дій і надав численні свідчення, що вказують на масштаби економічної та фінансової підтримки, яку Російська Федерація надавала і продовжує надавати Південній Осетії та Абхазії. Місія ЄС зі встановлення фактів також підкреслила відносини залежності не лише в економічному та фінансовому, але й у військовому та політичному планах; надана інформація також свідчить про попередні відносини підпорядкування між сепаратистськими утвореннями та Російською Федерацією, що тривали протягом активної фази бойових дій та після їх припинення. У своєму звіті Місія ЄС зі встановлення фактів згадує про «повзучу анексію» Росією Південної Осетії та Абхазії. Суд визнав, що Російська Федерація здійснювала ефективний контроль над Південною Осетією та Абхазією (а також «буферною зоною», розташованою на незаперечній грузинській території) з дати припинення активних бойових дій і до дати офіційного виведення російських військ. Навіть після

цього періоду сильна російська присутність і залежність влади Південної Осетії та Абхазії від Російської Федерації, від якої залежало їхнє виживання, про що свідчили, зокрема, підписані з нею угоди про співпрацю і допомогу, вказували на те, що «ефективний контроль» над цими двома територіями продовжував існувати. Відтак події, що відбулися після припинення вогню, підпадають під юрисдикцію Російської Федерації для цілей статті 1 Конвенції (*«Грузія проти Росії» (Georgia v. Russia) (III)*, 2021, §§ 161-175; *«Грузія проти Росії» (Georgia v. Russia) (IV)* (ухв.), 2023, §§ 43-45; *«О.Дж. і Дж.О. проти Грузії та Росії» (O.J. and J.O. v. Georgia and Russia)*, 2023, § 61).

121. Стосовно стверджуваного жорстокого поводження з військовополоненими, навіть якщо пряму участь російських сил не було чітко доведено у всіх випадках, Російська Федерація також несе відповідальність за дії південноосетинських сил, причому немає необхідності надавати докази «детального контролю» за кожною з цих дій (*«Грузія проти Росії» (Georgia v. Russia) (III)*, 2021, § 276). Стосовно великої кількості громадян Грузії, які втекли від конфлікту і не змогли повернутися до Південної Осетії, то вони також потрапили під юрисдикцію Росії. Дійсно, того факту, що їхні домівки, до яких вони не могли повернутися, знаходилися на територіях під «ефективним контролем» Російської Федерації, а також факту того, що Російська Федерація здійснювала «ефективний контроль» над адміністративними кордонами, достатньо для встановлення юрисдикційного зв'язку для цілей статті 1 (*там само*, §§ 293-295).

122. Щодо Абхазії, Суд також визнав існування «ефективного контролю» Росії над цією територією протягом періоду, що передував збройному конфлікту 2008 року. У відповідній справі він встановив, що з моменту збройного конфлікту між грузинами і абхазами в 1992 році Росія не припиняла поширювати і посилювати свій вплив на цей регіон у військовому, політичному, економічному і культурному плані. У своїй оцінці Суд спирався на низку фактичних обставин; наприклад, той факт, що миротворчі сили в Абхазії склалися з російських військовослужбовців; що більшість населення Абхазії отримала російське громадянство після 2002 року; що Абхазія використовувала російську валюту як платіжний засіб і сильно залежала від Росії в економічному плані; нарешті, згідно з неодноразовими заявами її (*de facto* абхазьких) лідерів, Абхазія певною мірою стала частиною Росії. Таким чином, Абхазія змогла вижити лише завдяки постійній і значній політичній та економічній підтримці з боку Росії, а також її військовому впливу, який був достатнім для того, щоб вважатися «стримуючим» і, як такий, вирішальним на практиці. Звідси випливало, що поведінка *de facto* влади цього регіону підпадала під юрисдикцію Росії відповідно до статті 1 Конвенції (*«Мамасакхлісі та інші проти Грузії і Росії» (Mamasakhlishi and Others v. Georgia and Russia)*, 2023, §§ 323-340). Те ж саме стосувалося дій членів абхазьких збройних сил, які були приписані Росії без необхідності надання доказів «детального контролю» за кожною з цих дій (*«Маткава та інші проти Росії» (Matkava and Others v. Russia)*, 2023, § 96).

123. Нарешті, *четверта* розглянута Судом ситуація стосувалася відповідальності Вірменії за дії, вчинені в колишній «Нагірно-Карабахській Республіці», створеній на території Азербайджану. На момент розпаду СРСР Нагірно-Карабахська автономна область («НКАО») була автономною областю Азербайджанської Радянської Соціалістичної Республіки («Азербайджанська РСР»). У той час спільного кордону між НКАО та Вірменською Радянською Соціалістичною Республікою («Вірменська РСР») не існувало; їх розділяла територія Азербайджану. У 1988 року у регіоні розпочалися військові дії. У вересні 1991 року – невдовзі після того, як Азербайджан проголосив свою незалежність від Радянського Союзу – обласна рада НКАО проголосила створення Нагірно-Карабахської Республіки («НКР»), до складу якої увійшла територія НКАО та Шаумянівського району Азербайджану. За результатами референдуму, проведеного в грудні 1991 року (який бойкотувало азербайджанське населення), 99,9% громадян, які взяли у ньому участь, проголосували за відокремлення «НКР», яка в січні 1992 року підтвердила свою незалежність від Азербайджану. Після цього конфлікт поступово переріс у широкомасштабну війну. Наприкінці 1993 року озброєні формування етнічних вірмен встановили контроль майже над усією територією колишньої НКАО, а також над сімома прилеглими азербайджанськими районами.

У травні 1994 року Держави-учасниці конфлікту підписали угоду про припинення вогню. Самопроголошена незалежність «НКР» не визнавалася жодною Державою і жодною міжнародною організацією (*«Чірагов та інші проти Вірменії» (Chiragov and Others v. Armenia)* [ВП], 2015, §§ 12-31; *«Саргсян проти Азербайджану» (Sargsyan v. Azerbaijan)* [ВП], 2015, §§ 14-28). Пізніше, у ніч з 1 на 2 квітня 2016 року, поблизу лінії зіткнення між «НКР» та Азербайджаном спалахнули жорстокі збройні зіткнення (іноді їх називають «Чотириденною війною»). Вони тривали до 5 квітня 2016 року, але інші зіткнення відбулися пізніше протягом місяця (*«Аллахвердієв проти Вірменії» (Allahverdiyev v. Armenia)* (ухв.), 2023, § 5; *«Акопян проти Азербайджану» (Hakobyan v. Azerbaijan)* (ухв.), 2023, § 5).

124. 27 вересня 2020 року в Нагірному Карабасі спалахнула нова війна. Вона тривала 44 дні до 10 листопада 2020 року, коли набула чинності угода про припинення вогню, підписана напередодні. Подальші події призвели до офіційного розпаду «НКР» 28 вересня 2023 року з 1 січня 2024 року. Суд взяв до уваги ці зміни, однак справи, які він розглянув на сьогоднішній день, стосуються подій, що передували цьому новому конфлікту (*«Нана Мурадян проти Вірменії» (Nana Muradyan v. Armenia)*, 2022, §§ 91; *«Гамзаян проти Вірменії» (Hamzayan v. Armenia)*, 2024, § 26; *«Варян проти Вірменії» (Varyan v. Armenia)*, 2024, § 70).

125. У справі *«Чірагов та інші проти Вірменії» (Chiragov and Others v. Armenia)* [ВП], 2015, заявники, азербайджанські курди з Лачинського району (який входить до складу Азербайджану і розташований між Нагірним Карабахом і Вірменією), скаржилися на те, що вони не можуть отримати доступ до своїх домівок і свого майна з того часу, як вони були змушені залишити цей район через збройний конфлікт між зазначеними двома країнами. Відповідно до статті 1 Конвенції Суд взяв до уваги цілу низку доповідей та офіційних заяв – зокрема, зроблених теперішніми і колишніми членами Уряду Вірменії – і дійшов висновку, що Вірменія, через свою військову присутність і постачання військової техніки та консультування, була від самого початку причетна до нагірнокарабахського конфлікту. На думку Суду, ця військова підтримка мала вирішальне значення для отримання контролю над спірними територіями, і, крім того, зважаючи на обставини даної справи, було очевидним, що Вірменія надавала суттєву політичну і фінансову підтримку «НКР» («Нагірно-Карабахській Республіці»). Крім того, мешканці «НКР» були змушені отримувати вірменські паспорти для виїзду за кордон. Суд дійшов висновку, що Вірменія та «НКР» були глибоко інтегровані одна з одною майже в усіх важливих питаннях, і що НКР та її адміністрація продовжують своє існування завдяки військовій, політичній, фінансовій та іншій підтримці з боку Вірменії, яка, внаслідок цього, здійснює ефективний контроль над Нагірним Карабахом та прилеглими територіями. Отже, оскаржувані факти *сталися в межах юрисдикції Вірменії* (§§ 169-186).

126. Суд дійшов такого ж висновку щодо вірменської юрисдикції у наступних справах:

- щодо громади Свідків Єгови, якій «НКР» відмовила в реєстрації як релігійної організації (*«Християнська релігійна організація Свідків Єгови в НКР проти Вірменії» (Christian Religious Organization of Jehovah's Witnesses in the NKR v. Armenia)*, 2022, §§ 47-49) і члена Свідків Єгови, на якого «НКР» наклала адміністративний штраф за обговорення Біблії з іншою особою в будинку останньої (*«Гамзаян проти Вірменії» (Hamzayan v. Armenia)*, 2024, §§ 26-27);
- щодо громадянина Вірменії, засудженого судами «НКР» за відмову проходити обов'язкову військову службу в цьому утворенні (*«Аванесян проти Вірменії» (Avanesyan v. Armenia)*, 2021, §§ 36-37);
- щодо громадян Вірменії, що зазнали жорстокого поводження або були вбиті під час проходження обов'язкової військової служби в «НКР» (*«Залян та інші проти Вірменії» (Zalyan and Others v. Armenia)*, 2016, §§ 213-215; *«Мурадян проти Вірменії» (Muradyan v. Armenia)*, 2016, §§ 123-127; *«Мірзоян проти Вірменії» (Mirzoyan v. Armenia)*, 2019, § 56; *«Нана Мурадян проти Вірменії» (Nana Muradyan v. Armenia)*, 2022, §§ 88-92;

«Оганнісян і Карапетян проти Вірменії» (Hovhannisyan and Karapetyan v. Armenia), 2023, §§ 59-63; *«Дімаксян проти Вірменії» (Dimaksyan v. Armenia)*, 2023, §§ 42-44; *«Варян проти Вірменії» (Varyan v. Armenia)*, 2024, §§ 67-70). У справі *«Мірзоян проти Вірменії» (Mirzoian v. Armenia)*, 2019, Суд застосував обидва юрисдикційні критерії – територіальний і персональний, оскільки безпосередню жертву було вбито на території, контрольованій Вірменією, вірменським офіцером (*там само*, § 56), тоді як в інших справах було достатньо лише територіального критерію (див. порівняння між двома справами у справах *«Нана Мурад'ян проти Вірменії» (Nana Muradyan v. Armenia)*, 2022, §§ 91-92, і *«Варян проти Вірменії» (Varyan v. Armenia)*, 2024, § 70). У справі *«Оганнісян і Карапетян проти Вірменії» (Hovhannisyan and Karapetyan v. Armenia)* Суд відмовився проводити різницю між матеріальною та процесуальною частинами статті 2 Конвенції, встановивши, що факти справи підпадають під юрисдикцію Держави-відповідача як щодо матеріальної частини (вбивство синів заявників вірменським солдатом, який перебував на службі «НКР»), так і щодо процесуальної частини (розслідування, проведене вірменськими органами влади; *там само*, §§ 57-63).

в. Юрисдикція Держави, на території якої відбуваються бойові дії, розпочаті іншою Державою (або бойові дії, не визнані міжнародною спільнотою)

127. Відповідальність «пасивної» Договірної Держави, тобто Держави, на території якої розпочато бойові дії іншою Державою (незалежно від того, чи є вона учасницею Конвенції) або місцевим режимом, який не визнано міжнародною спільнотою, ґрунтується на іншій логіці, ніж відповідальність «активної» Держави. Суд не намагається встановити, чи володіє така Держава «юрисдикцією», оскільки вважається, що вона її зазвичай здійснює на всій своїй території; таким чином, Суд завжди виходить з припущення, що обставини справи вкладаються в межі юрисдикції «пасивної» Держави. З іншого боку, ця презумпція може бути обмежена за виняткових обставин, коли Держава позбавлена можливості здійснювати владу на частині своєї території. Інакше кажучи, існує презумпція юрисдикції (або компетенції), і Суд повинен з'ясувати, чи є вагомі докази для спростування цієї презумпції (*«Ассанідзе проти Грузії» (Assanidze v. Georgia)* [ВП], 2004, § 139).

128. Юрисдикція Держави-відповідача може обмежуватися через військову окупацію збройними силами іншої Держави, яка здійснює ефективний контроль над окупованою територією, внаслідок військових дій чи повстання або дій іноземної Держави на підтримку створення невизнаного режиму на території Держави, про яку йдеться. Щоб дійти висновку про існування такої виняткової ситуації, Суд має, з одного боку, дослідити всі об'єктивні факти, які можуть обмежувати можливості Держави ефективно здійснювати владу на своїй території, а, з іншого боку, поведінку самої Держави. Зобов'язання, взяті на себе Договірною Державою за статтею 1 Конвенції, включають (додатково до обов'язку утримуватися від втручання у здійснення гарантованих прав і свобод) позитивні зобов'язання вживати належних заходів для забезпечення дотримання таких прав і свобод на своїй території. Ці зобов'язання залишаються чинними навіть тоді, коли здійснення Державою влади обмежується частиною її території, і тому вона зобов'язана вживати всіх належних заходів, які ще в змозі вживати (*«Ілашку та інші проти Молдови та Росії» (Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia)* [ВП], 2004, §§ 312-313; *«Саргсян проти Азербайджану» (Sargsyan v. Azerbaijan)* [ВП], 2015, §§ 127-129). Водночас зобов'язання Держави-відповідача за статтею 1 Конвенції «гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені в [Конвенції]» за даних обставин зводилося до позитивного зобов'язання вживати дипломатичних, економічних, судових та інших заходів, які вона мала можливість вжити і які відповідали міжнародному праву (*«Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії» (Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia)* [ВП], 2012, § 109; *«Ілашку та інші проти Молдови та Росії» (Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia)* [ВП], 2004, § 331).

129. Спираючись на вищезгадані принципи, Суд визнав, що порушення, допущені в Придністров'ї, відносяться до «юрисдикції» Молдови попри те, що ця Держава була позбавлена ефективного контролю над відповідною частиною своєї території (*«Ілашку та інші проти Молдови та Росії» (Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia)*, 2004, §§ 322-331; *«Іванцок та інші проти Молдови та Росії» (Ivanțoc and Others v. Moldova and Russia)*, 2011, §§ 105-106; *«Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії» (Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia)* [ВП], 2012, §§ 109-110; *«Мозер проти Республіки Молдова та Росії» (Mozer v. the Republic of Moldova and Russia)* [ВП], 2016, § 99-100).

Той факт, що згідно з міжнародним публічним правом регіон визнається частиною території Молдови, покладає на останню позитивне зобов'язання за статтею 1 Конвенції використовувати всі правові та дипломатичні засоби, наявні в її розпорядженні, для того, щоб продовжувати гарантувати особам, які проживають у цьому регіоні, можливість користуватися правами та свободами, передбаченими Конвенцією (див., для пригадування принципів, *«Покасовські і Михайла проти Республіки Молдова та Росії» (Pocasovschi and Mihaila v. the Republic of Moldova and Russia)*, 2018, §§ 43-44).

Слід зауважити, що ця справа стосувалася особливої ситуації. Ув'язнені, які трималися в неприйнятних умовах у молдовській в'язниці, скаржилися на те, що сепаратистським утворенням було відключено воду та електроенергію. Навіть якби місцева влада, яка наказала відключити воду, тепло - та електропостачання, діяла під контролем цього утворення, на відміну від ситуації, що мала місце в інших справах, молдовська влада здійснювала ефективний контроль над в'язницею, в якій мали місце стверджувані порушення, та над ув'язненими, що трималися в ній. Отже, молдовська влада могла прямо втрутитися (§ 46).

130. У справі *«Саргсян проти Азербайджану» (Sargsyan v. Azerbaijan)* [ВП], 2015, вірменський біженець, який у 1992 році під час конфлікту між Вірменією та Азербайджаном навколо Нагірного Карабаху (див. вище) був змушений покинути власну домівку, розташовану в Шаумянівському районі Азербайджану, скаржився на позбавлення його можливості повернутися до свого села для отримання доступу до свого майна і можливості користуватися ним. Це була перша справа, в якій Суд мав ухвалити рішення по суті скарги, поданої проти Держави, яка втратила контроль над частиною своєї території у результаті війни та окупації, але, як стверджується у скарзі, несе відповідальність за відмову переміщеній особі в доступі до свого майна на території, що залишається під контролем Держави. Суд, у першу чергу, зазначив, що зазначене село знаходиться на міжнародно визнаній території Азербайджану і що, відповідно, застосовується презумпція юрисдикції Азербайджану. Отже, саме Уряд Азербайджану мав довести, що існують виняткові обставини, які обмежують його відповідальність за статтею 1 Конвенції. Взявши до уваги наявні факти, Суд зазначив, що було неможливо напевно визначити, чи були азербайджанські війська присутні у селі протягом періоду, який підпадає під його тимчасову юрисдикцію (тобто з моменту ратифікації Конвенції Азербайджаном). Крім того, він зауважив, що жодна сторона не стверджувала, що у селі знаходяться якісь війська «Нагірно-Карабахської Республіки». Суд вважав переконливим аргумент Уряду про те, що оскільки село знаходилося на спірній території і було оточене мінними полями та військовими позиціями, Азербайджан несе лише обмежену відповідальність за Конвенцією. Дійсно, на відміну від інших аналогічних справ, що стосувалися Придністров'я і Північного Кіпру, територія, про яку йдеться, не була окупована збройними силами третьої Держави. Отже, обставини даної справи *підпадають під юрисдикцію Азербайджану* (§§ 132-151).

131. Справа *«Ассанідзе проти Грузії» (Assanidze v. Georgia)* [ВП], 2004, стосувалася незвичної ситуації. Заявник скаржився, що органи влади Аджарської Автономної Республіки, автономної адміністративно-територіальної одиниці Грузії, продовжують тримати його під вартою, незважаючи на президентське помилування за перше правопорушення та виправдання Верховним Судом Грузії за друге. Суд зауважив, що Грузія ратифікувала Конвенцію для всієї своєї території, і жодна інша Держава не здійснювала ефективного повного контролю над Аджарією.

Під час ратифікації Конвенції Грузія не зробила жодного конкретного застереження за статтею 57 Конвенції стосовно Аджарії або труднощів зі здійсненням своєї юрисдикції над цією територією. У будь-якому випадку таке застереження було б недійсним, оскільки згідно з практикою Суду територіальні винятки не допускаються, окрім як у випадку, визначеному в пункті 1 статті 56 Конвенції (залежні території). Таким чином, оскаржувані фактичні обставини підпадають під «юрисдикцію» Грузії для цілей статті 1 Конвенції (§§ 139-143). Далі Суд розглянув питання «покладання відповідальності» за стверджені порушення на Грузинську державу. Він зауважив, що центральні органи влади вжили всіх можливих процесуальних заходів, відповідно до національного права, для забезпечення виконання рішення про виправдання заявника, намагалися вирішити спір різними політичними засобами та неодноразово привертати увагу органів влади Аджарії до необхідності звільнити заявника, але безрезультатно. Отже, питання скарги заявника стосувалися безпосередньо органів місцевої влади Аджарії. Проте, попри зрозумілі труднощі, що постають перед Державами в плані забезпечення дотримання прав, гарантованих Конвенцією, на всіх частинах своєї території, кожна Держава, що ратифікувала Конвенцію, тим не менш, залишається відповідальною за події, які відбуваються будь-де в межах її державної території. Таким чином, Суд дійшов висновку, що *відповідальність згідно з Конвенцією покладається на Грузинську державу* (§§ 144-150).

132. Коли Договірна Держава позбавлена можливості здійснювати владу на всій своїй території через виняткову фактичну ситуацію, вона не втрачає своєї юрисдикції в розумінні статті 1 Конвенції над частиною своєї території, яка тимчасово знаходиться поза її контролем (*«Саргсян проти Азербайджану» (Sargsyan v. Azerbaijan)* [ВП], 2015, § 130; *«Мамасаклісі та інші проти Грузії і Росії» (Mamasakhlisi and Others v. Georgia and Russia)*, 2023, § 317; *«О.Дж. і Дж.О. проти Грузії та Росії» (O.J. and J.O. v. Georgia and Russia)*, 2023, § 60). Така фактична ситуація, тим не менш, має наслідком зменшення обсягу такої юрисдикції в тій частині, що зобов'язання, взяті Договірною Державою за статтею 1, має розглядатися Судом лише з урахуванням позитивних зобов'язань Держави по відношенню до осіб, що перебувають на її території. Відповідна Держава повинна докладати зусиль, використовуючи всі юридичні і дипломатичні засоби, доступні їй у відносинах з іноземними державами та міжнародними організаціями, щоб і надалі гарантувати користування правами та свободами, визначеними в Конвенції. Хоча Суд не зобов'язаний вказувати, які саме заходи слід вжити органам влади, щоб забезпечити найефективніше виконання своїх зобов'язань, він повинен переконатися в тому, що фактично вжиті заходи були належними і достатніми у даній справі. Якщо йдеться про часткове або повне невиконання зобов'язання з вжиття заходів, завдання Суду полягає в тому, щоб визначити, в якому обсязі все ж могли б бути докладені мінімальні зусилля і чи варто було докладати. Це питання особливо потребує вирішення у справах, які стосуються стверджуваного порушення абсолютних прав, таких як права, гарантовані статтями 2 і 3 Конвенції (*«Ілашку та інші проти Молдови та Росії» (Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia)* [ВП], 2004, §§ 333-334).

133. Загалом у наявній практиці Суду можна знайти такі *шість позитивних зобов'язань*, які покладаються на «пасивну» Державу:

а. Три загальні зобов'язання

- i. обстоювати свій суверенітет над спірною територією і вживати заходів для відновлення контролю над нею (*«Ілашку та інші проти Молдови та Росії» (Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia)* [ВП], 2004, §§ 339-341 та 343; *«Іванцок та інші проти Молдови та Росії» (Ivanțoc and Others v. Moldova and Russia)*, 2011, § 108);
- ii. утримуватися від будь-яких дій з підтримки режиму, який не визнає міжнародна спільнота (*«Ілашку та інші проти Молдови та Росії» (Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia)* [ВП], 2004, § 345);
- iii. активно намагатися відновити контроль над спірною територією (*там само*, §§ 341-344; *«Іванцок та інші проти Молдови та Росії» (Ivanțoc and Others v. Moldova and Russia)*, 2011, § 108; *«Мамасаклісі та інші проти Грузії і Росії»*

(Mamasakhlisi and Others v. Georgia and Russia), 2023, § 400-401; «О.Дж. і Дж.О. проти Грузії та Росії» (*O.J. and J.O. v. Georgia and Russia*), 2023, § 79);

b. Три спеціальні зобов'язання, що стосуються заявників-фізичних осіб

- i. намагатися вирішити ситуацію заявника за допомогою політичних і дипломатичних засобів («*Ілашку та інші проти Молдови та Росії*» (*Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia*) [ВП], 2004, §§ 346-347; «*Іванцок та інші проти Молдови та Росії*» (*Ivanțoc and Others v. Moldova and Russia*), 2011, § 109; «*Мамасахлісі та інші проти Грузії та Росії*» (*Mamasakhlisi and Others v. Georgia and Russia*), 2023, § 401-403; «О.Дж. і Дж.О. проти Грузії та Росії» (*O.J. and J.O. v. Georgia and Russia*), 2023, § 80);
- ii. намагатися вирішити ситуацію заявника за допомогою належних практичних і технічних засобів («*Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії*» (*Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia*) [ВП], 2012, § 147; «*Мамасахлісі та інші проти Грузії та Росії*» (*Mamasakhlisi and Others v. Georgia and Russia*), 2023, § 405-406);
- iii. вживати належних судових заходів для захисту прав заявника («*Ілашку та інші проти Молдови та Росії*» (*Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia*) [ВП], 2004, §§ 346-347; «*Іванцок та інші проти Молдови та Росії*» (*Ivanțoc and Others v. Moldova and Russia*), 2011, § 110);

134. Крім того, Суд постановив, що зазначені зусилля, яких вживає «пасивна» Держава, про яку йдеться, щоб виконати шість вищезгаданих зобов'язань, мають бути постійними та значущими («*Ілашку та інші проти Молдови та Росії*» (*Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia*) [ВП], 2004, §§ 348-352; «*Іванцок та інші проти Молдови та Росії*» (*Ivanțoc and Others v. Moldova and Russia*), 2011, § 111; «*Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії*» (*Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia*) [ВП], 2012, § 148). Однак питання про те, чи виконала Держава, про яку йдеться, свої позитивні зобов'язання, визначені в практиці Суду, має вирішуватися з урахуванням конкретних обставин справи, а не з посиланням на статтю 1 Конвенції (див., наприклад, справу «*Мамасахлісі та інші проти Грузії та Росії*» (*Mamasakhlisi and Others v. Georgia and Russia*), 2023, §§ 398-410; «О.Дж. і Дж.О. проти Грузії та Росії» (*O.J. and J.O. v. Georgia and Russia*), 2023, § 60).

135. Крім того, відповідальність за недоліки правової системи і рішення де-факто «судів» утворень, не визнаних міжнародним співтовариством, не може бути покладено на «пасивну» Державу («О.Дж. і Дж.О. проти Грузії та Росії» (*O.J. and J.O. v. Georgia and Russia*), 2023, § 88).

4. Окремий випадок зміни клімату

136. У справі «*Дуарте Агостіньо та інші проти Португалії та 32 інших*» (*Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 others*) (ухв.) [ВП], 2024, група португальських громадян, які проживають у Португалії, стверджувала про порушення різних статей Конвенції у зв'язку з існуючими та серйозними майбутніми наслідками зміни клімату, що приписуються їхній країні та тридцяти двом іншим Договірним Державам, зокрема, у зв'язку зі спекою, лісовими пожежами та димом від лісових пожеж, які вплинули на їхнє життя, благополуччя, психічне здоров'я та умови проживання в їхніх помешканнях. Суд встановив, що всі заявники перебували під (територіальною) юрисдикцією Португалії, але не під юрисдикцією інших Держав-відповідачів. Існуюча судова практика не давала підстав для встановлення екстериторіальної юрисдикції інших Держав, навіть з урахуванням змін в існуючій судовій практиці щодо такої юрисдикції, на які посилалися заявники, посилаючись на низку «виняткових обставин» та «особливостей». Відзначаючи специфічні характеристики справ, пов'язаних зі зміною клімату, як універсальної та транскордонної проблеми, Суд встановив, що вони самі по собі не можуть слугувати підставою

для створення шляхом судового тлумачення нової підстави для екстериторіальної юрисдикції або виправданням для розширення вже існуючих підстав.

По-перше, не можна вважати, що запропоновані позитивні зобов'язання Держав у сфері зміни клімату можуть бути достатньою підставою для того, щоб вважати, що Держава має юрисдикцію над особами, які перебувають за межами її території або іншим чином поза її владою і контролем. Крім того, той факт, що заявники, маючи португальське громадянство, також мали громадянство ЄС, не може слугувати підставою для встановлення юрисдикційного зв'язку між ними та двадцятьма шістьма Державами-відповідачами, які також були Державами-членами ЄС. По-друге, Конвенція не була розроблена для забезпечення загального захисту довкілля як такого і не була спеціально пристосована для вирішення цього конкретного аспекту. Прийняття аргументу заявників про протилежне означало б радикальний відхід від обґрунтування системи захисту Конвенції, яка в першу чергу і в основному ґрунтується на принципах територіальної юрисдикції та субсидіарності. По-третє, стосовно посилання заявників на критерій «контролю за конвенційними інтересами заявників», то згідно з усталеною практикою Суду, екстериторіальна юрисдикція, як вона розуміється у статті 1 Конвенції, вимагає контролю за самою особою, а не за її інтересами як такими. Покладання на такий критерій для встановлення екстериторіальної юрисдикції держави призвело б до критичної непередбачуваності сфери застосування Конвенції та до неприйнятної рівня невизначеності для Держав (*там само*, §§ 181-213).

II. Делегування повноважень Держави або спільне здійснення таких повноважень разом із іншими Державами

137. Одного факту, що Договірна Держава виконує рішення чи наказ, виданий органом влади іноземної Держави, недостатньо для того, щоб звільнити Договірну Державу від зобов'язань, взятих нею на себе згідно з Конвенцією («*Джалуд проти Нідерландів*» (*Jaloud v. the Netherlands*) [ВП], 2014, § 143).

138. Самого тільки факту, що Держава реалізує право голосу на території міждержавного утворення недостатньо для того, щоб осіб, які зазнали впливу рішень такого утворення, можна було вважати такими, що підпадають під юрисдикцію цієї Держави для цілей статті 1 Конвенції. Першою справою, в якій Комісія мала розглянути такого роду ситуацію, була справа «*Гесс проти Сполученого Королівства*» (*Hess v. the United Kingdom*), рішення Комісії від 28 травня 1975 року. Рудольф Гесс, колишній керівник канцелярії Націонал-соціалістичної партії Німеччини, якого було засуджено до довічного ув'язнення Нюрнберзьким міжнародним військовим трибуналом, відбував покарання у Міжсоюзній військовій в'язниці в Берліні-Шпандау. Управління в'язницею спільно здійснювали чотири окупаційні держави (Сполучене Королівство, Сполучені Штати, Франція та Радянський Союз), а всі рішення стосовно управління в'язницею могли прийматися лише зі згоди представників усіх чотирьох Держав. Тому Сполучене Королівство виступало партнером, розділяючи владу і відповідальність з іншими трьома Державами. Комісія постановила, що владу, яка здійснюється спільно, не можна розділити на чотири окремі юрисдикції, а тому участь Сполученого Королівства в управлінні в'язницею не підпадала під юрисдикцію цієї Держави. Відтак, заява була визнана несумісною *ratione personae* з положеннями Конвенції.

А. Покладання відповідальності за стверджуване порушення на Європейський Союз: «Босфорська презумція» або принцип еквівалентного захисту

139. У справі *«Босфорус Хава Йоллари Турізм ве Тіджарет Анонім Шіркети проти Ірландії» (Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland)* [ВП], 2005, яка стосувалася введення в дію на території Держави-відповідача Положення ЄС, прийнятого на підставі Резолюції Ради Безпеки ООН, Суд створив збалансований механізм застосування практики Суду, який можна узагальнити таким чином:

- Держави несуть відповідальність згідно з Конвенцією за заходи, яких вони вживають відповідно до міжнародно-правових зобов'язань, у тому числі, якщо такі зобов'язання випливають з їхнього членства в міжнародній організації, якій вони передали частину своїх суверенних прав.
- Проте захід, прийнятий відповідно до таких зобов'язань, повинен вважатися виправданим, за умови, що організація, про яку йдеться, забезпечує захист основних прав, який є принаймні еквівалентним, тобто порівнянним, із тим, що передбачений Конвенцією.
- Тим не менше, таке обґрунтування втрачає сенс у двох ситуаціях:
 - коли оскаржувані дії не підпадають під сферу дії міжнародно-правових зобов'язань Держави-відповідача, зокрема у випадках, коли така Держава здійснює дискреційні повноваження;або ж
 - коли захист відповідних прав, гарантованих Конвенцією, є явно недостатнім.

140. У справі *«М.С.С. проти Бельгії та Греції» (M.S.S. v. Belgium and Greece)* [ВП], 2011, Уряд Бельгії послався на «Босфорську презумпцію», на тій підставі, що, повернувши заявника до Греції, Уряд просто дотримувався норм Регламенту «Дублін II», на що Суд відповів, що відповідно до так званого «застереження про суверенітет», передбаченого пунктом 2 статті 3 цього Положення, Уряд мав дискреційні повноваження не висилати заявника і таким чином мав виконати положення Конвенції. Відтак, ця презумпція не була застосована (§§ 339-340).

В. Покладання відповідальності за стверджувані порушення на ООН

141. Що стосується ООН, існує дві різних гіпотези:

1. проведення міжнародних військових операцій, та
2. застосування міжнародних санкцій Радою Безпеки ООН (РБ ООН).

1. Проведення міжнародних військових операцій

142. Стосовно стверджуваних порушень прав людини під час проведення міжнародних військових операцій, Суд зосередився на визначенні суб'єкта, відповідального за проведення військової операції чи військових дій, тобто суб'єкта, наділеного верховною владою та правом на здійснення верховного контролю.

143. У справах *«Бехрами і Бехрами проти Франції» (Behrami and Behrami v. France)* і *«Сарамати проти Франції, Німеччини і Норвегії» (Saramati v. France, Germany and Norway)* (ухв.) [ВП], 2007, заявники стали жертвами авіанальотів і були позбавлені свободи, відповідно, під час

проведення військових операцій НАТО на території Югославії у 1999 році. Резолюцією РБ ООН передбачено розгортання міжнародних сил безпеки (КФОР) «Державами-Учасницями і відповідними міжнародними організаціями» «під егідою ООН», «з істотною участю Організації Північноатлантичного договору», але «під об'єднаним командуванням та контролем». Ця Резолюція також передбачала створення під егідою ООН тимчасової адміністрації для Косово (МООНК).

144. У своєму рішенні Суд зважив на те, чи приписувалися істотні факти ООН. Суд взяв до уваги факт делегування своїх повноважень РБ ООН згідно з главою VII Статуту ООН і дійшов висновку, що вирішальне питання полягало в тому, чи зберегла РБ ООН за собою «верховну владу та контроль» над збройними силами. Застосовуючи цей критерій, Суд постановив, що РБ ООН дійсно зберегла за собою «верховну владу та контроль». Встановивши, що дії та бездіяльність МООНК та КФОР присвоювалися ООН, Суд визнав заяви несумісними *ratione personae* з положеннями Конвенції.

145. Справа *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (Al-Skeini and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2011, стосувалася загибелі шести іракців, які були вбиті британськими солдатами або загинули від кульових поранень внаслідок застосування зброї британськими військовослужбовцями під час вторгнення в Ірак, де Сполучене Королівство набуло статусу окупаційної держави. Суд провів традиційний аналіз за статтею 1 Конвенції, щоб з'ясувати, чи перебували жертви під «юрисдикцією» Сполученого Королівства. Він зазначив, що у період, що розглядається, Сполучене Королівство (разом зі Сполученими Штатами) взяло на себе в Іраку виконання деяких владних повноважень, які за звичайних обставин здійснює суверенний уряд. За таких виняткових обставин між Сполученим Королівством і загиблими існував «юрисдикційний зв'язок». Що стосується РБ ООН, він просто визнав роль та статус окупаційних держав в Іраку.

146. У рішенні в справі *«Аль-Джедда проти Сполученого Королівства» (Al-Jedda v. the United Kingdom)* [ВП] (2011), яке було винесено того самого дня, що й рішення у справі *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства»*, Суд розглянув заяву, подану громадянином Іраку, який впродовж трьох років утримувався під вартою в ізоляторі, що перебував у віданні британських військ в Іраку. Уряд-відповідач заявив, що провина за інтернування покладається на ООН, а не на Сполучене Королівство. Суд відхилив цей аргумент. Він зауважив, що не було прийнято жодної резолюції РБ ООН, яка б передбачала розподіл повноважень в Іраку, що перебував під окупаційним режимом. Єдина роль, відведена ООН, полягала в наданні гуманітарної допомоги, підтримки відновлення Іраку тощо, а не в забезпеченні безпеки. Проте, оскільки РБ ООН не здійснювала ані ефективного контролю, ані верховної влади та контролю над діями та бездіяльністю військ в складі Багатонаціональних сил, відповідальність за інтернування заявника не покладалася на ООН.

147. Другий аргумент Сполученого Королівства у даній справі полягав у тому, що Резолюція РБ ООН № 1546 зобов'язувала його вдатися до інтернування в Іраку і що згідно зі статтею 103 Статуту ООН зобов'язання, зазначені в цій Резолюції, мали переважну силу над зобов'язаннями, що впливали з Конвенції. Тим не менше, Суд зауважив, що ООН була створена не лише з метою забезпечення миру та безпеки на міжнародному рівні, але й для *«досягнення міжнародного співробітництва у сфері ... сприяння та заохочення поваги і дотримання прав людини та основоположних свобод»*. Пункт 2 статті 24 Статуту зобов'язував РБ ООН діяти «відповідно до Цілей та Принципів Об'єднаних Націй». Суд дійшов висновку, що при тлумаченні резолюцій РБ ООН слід виходити з презумпції, що Рада Безпеки не має наміру покласти на Держави-члени будь-яке зобов'язання, яке б порушувало основоположні принципи у сфері прав людини. Таким чином, у випадку будь-яких розбіжностей у термінології, що використовується в резолюції Ради Безпеки ООН, Суд повинен обрати те тлумачення, яке найбільше узгоджується з вимогами Конвенції та уникає будь-якого конфлікту між зобов'язаннями.

148. Крім того, Суд нещодавно підтвердив принципи, застосовані у справі *Аль-Джедда*, у своєму рішенні у справі *«Хассан проти Сполученого Королівства» (Hassan v. the United Kingdom)* [ВП] (2014), яка стосувалася взяття громадянина Іраку в полон британськими збройними силами та тримання його під вартою в таборі під час військових дій у 2003 році. Це була перша справа, в якій Держава-відповідач послалася на норми міжнародного права, просячи Суд визнати її зобов'язання за статтею 5 Конвенції такими, що не застосовуються, або, в іншому випадку, тлумачити їх з урахуванням повноважень на тримання під вартою, наданих їй міжнародним гуманітарним правом. Суд одноголосно постановив, що постраждалий підпадав під юрисдикцію Сполученого Королівства, а не Сполучених Штатів, як стверджував британський уряд. Суд відхилив доводи останнього, заперечуючи проти застосування будь-якої юрисдикції під час активної фази бойових дій в ході міжнародного збройного конфлікту, коли представники Договірної Держави діють на території, яка ними не окупована, а дії Договірної Держави натомість регулюються положеннями міжнародного гуманітарного права. Суд взяв до уваги, що такий висновок суперечив би його попередній практиці. Він також постановив, що після переходу влади над спірною територією від Сполученого Королівства до США, Сполучене Королівство зберегло владу та контроль над усіма аспектами скарг, поданих заявником.

2. Застосування міжнародних санкцій Радою Безпеки ООН

149. Питання застосування санкцій РБ ООН розглядалося у справі *«Нада проти Швейцарії» (Nada v. Switzerland)* [ВП], 2012, яка стосувалася встановленої для заявника заборони пересування територією Швейцарії, яка оточувала невеличкий італійський анклав, в якому він проживав. Ця заборона була введена органами влади Швейцарії на виконання низки резолюцій РБ ООН, які стосувалися боротьби з тероризмом (зокрема з талібами та організацією «Аль-Каїда»). В першу чергу, Суд визнав заяву неприйнятною *ratione personae*: навіть незважаючи на те, що справа, про яку йдеться, стосувалася застосування резолюції РБ ООН, оскаржувані рішення не були прийняті органами влади Швейцарії. По суті справи Суд зауважив, що резолюція містила чіткі та однозначні формулювання, якими на Швейцарію було покладено зобов'язання вжити заходів, здатних порушити права людини. Суд дійшов висновку, що мало місце спростування тієї презумпції, що резолюція РБ ООН не може тлумачитися як така, що покладає на Держави-членів зобов'язання, яке суперечить основним принципам у сфері захисту прав людини. Крім того, Суд не ставив під сумнів юридичну обов'язковість резолюції РБ ООН, хоча й зауважив, що у застосуванні таких резолюцій Швейцарія має дещо обмежене, але, тим не менше, реальне дискреційне право (див., зокрема, § 179). За цих обставин Держава більше не могла прикриватися обов'язковим характером резолюцій; навпаки, вона мала переконати Суд у тому, що вона вжила – або принаймні спробувала вжити – «всіх можливих заходів для адаптації режиму санкцій під індивідуальну ситуацію заявника» (§ 96).

150. Суд дійшов аналогічного висновку у своєму рішенні у справі *«Аль-Дулімі і «Монтана Менеджмент Инк.» проти Швейцарії» (Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland)* [ВП], 2016. Заявник був громадянином Іраку, який відповідав за фінанси секретних служб Іраку режиму Саддама Хусейна та за компанію, яка належала останньому. Після того, як заявників було внесено до санкційного списку, доданого до Резолюції РБ ООН № 1483 (2003) стосовно Іраку, їхні активи в Швейцарії були заморожені і щодо них була ініційована процедура конфіскації. Федеральний суд Швейцарії лише перевіряв, чи були імена заявників належним чином вказані у списках, складених Санкційним комітетом, та чи відповідні активи дійсно належали їм. З іншого боку, зазначений суд відмовився розглядати їхні твердження про відповідність процедури, застосованої для конфіскації їхнього майна, основним гарантіям справедливого суду, закріпленим у Конвенції. Федеральний суд послався на абсолютний пріоритет зобов'язань, що впливають зі Статуту ООН, та рішень, прийнятих РБ ООН за цим Статутом, над будь-якою іншою нормою міжнародного права, а також на дуже точний та деталізований характер зобов'язань, покладених на Держави Резолюцією, що не залишала їм жодної свободи розсуду. Суд вважав, що такі резолюції завжди слід тлумачити на основі (спростовної) презумпції, яка полягала в тому,

що РБ ООН навмисно не покладає на Держави зобов'язання, що суперечать основним принципам прав людини. Тому у тих випадках, коли резолюція не містить чіткого та явного виключення або обмеження щодо поваги до прав людини в рамках реалізації санкцій, її завжди слід тлумачити, як таку, що надає судам Держави-відповідача повноваження проводити достатньо ретельне вивчення для уникнення будь-якого свавілля. Таким чином, у цій частині, Швейцарія була відповідальною за можливе порушення права на справедливий суд.

С. Покладання відповідальності за стверджуване порушення на інші міжнародні організації

151. Що стосується інших міжнародних організацій, Суд завжди застосовував диференціальний підхід, розмежовуючи дві категорії справ.

152. У тих випадках, коли заявник скаржиться на *структурні недоліки* у внутрішній структурі роботи відповідної міжнародної організації, Суд застосовує презумпцію, що бере свій початок зі справи «*Босфорських авіаліній*» і полягає у перевірці того, чи забезпечили Держави при передачі деяких своїх суверенних повноважень відповідній міжнародній організації, щоб правам, гарантованим Конвенцією, було надано захист, еквівалентний захисту, що передбачений Конвенцією («*Гаспаріні проти Італії та Бельгії*» (*Gasparini v. Italy and Belgium*) (ухв.), 2009; «*Компанія «Рамбус Інк.» проти Німеччини*» (*Rambus Inc. v. Germany*) (ухв.), 2009; «*Клаузекер проти Німеччини*» (*Klausecker v. Germany*) (ухв.), 2015).

153. З іншого боку, у тих випадках, коли заявник скаржиться не на структурні недоліки у внутрішньому апараті міжнародної організації, про яку йдеться, а на *конкретне рішення*, прийняте в такій організації, заява є несумісною *ratione personae* з положеннями Конвенції («*Буавен проти 34 держав-членів Ради Європи*» (*Boivin v. 34 member States of the Council of Europe*) (ухв.), 2008; «*Конноллі проти 15 держав-членів Європейського Союзу*» (*Connolly v. 15 member States of the European Union*) (ухв.), 2008; «*Бейго проти 46 держав-членів Ради Європи*» (*Beygo v. 46 member States of the Council of Europe*) (ухв.), 2009; «*Лопес Сіфуентес проти Іспанії*» (*López Cifuentes v. Spain*) (ухв.), 2009). Один лише факт того, що Держава-відповідач, згідно з відповідними процесуальними правилами організації, про яку йдеться, скористалася можливістю подати зауваження у справі, яка призвела до прийняття оскаржуваного рішення, сам по собі не може спричинити відповідальність цієї Держави за Конвенцією («*Компанія «Конкурентен.но АС» проти Норвегії*» (*Konkurrenten.no AS v. Norway*) (ухв.), 2019, § 41).

III. Тягар і критерії доведення щодо юрисдикції

А. Тягар доведення і можливість роботи висновки

1. Тягар доведення

154. Як загальний принцип права, початковий тягар доведення щодо твердження покладається на сторону, яка робить відповідне твердження (*affirmanti incumbit probatio*). Однак суворе застосування цього принципу не завжди є доцільним. Якщо тільки Держава-відповідач має доступ до інформації, здатної підтвердити або спростувати твердження заявника, але не може надати задовільного і переконливого пояснення подій, що повністю або значною мірою належать до виключної компетенції органів влади цієї Держави, Суд може зробити висновки, що можуть бути несприятливими для цього уряду. Проте перед тим, як він зможе це зробити, повинні існувати узгоджені елементи, що підтримують твердження заявника («*Україна проти Росії (щодо Криму)*» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*) [ВП] (ухв.), 2020, §§ 255-256; «*Україна і Нідерланди проти Росії*» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) [ВП] (ухв.), 2022, §§ 435-436).

2. Можливість роботи висновки

155. Стаття 38 Конвенції вимагає від Договірних Держав створити Суду всі необхідні умови, незалежно від того, чи проводить він розслідування для встановлення фактів, чи виконує свої загальні обов'язки щодо розгляду заяв. Відтак поведінка сторін під час отримання доказів також може бути врахована, і з такої поведінки можуть бути зроблені висновки (*«Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea))* [ВП] (ухв.), 2020, §§ 256 і 380, *«Грузія проти Росії» (Georgia v. Russia) (II)*, 2021, § 341; *«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, § 437). У минулому Суд робив висновки з ненадання Урядом-відповідачем запитуваних документів (*«Тимурташ проти Туреччини» (Timurtaş v. Turkey)*, 2000, §§ 66-72; *«Аккум та інші проти Туреччини» (Akkum and Others v. Turkey)*, 2005, §§ 185-190 і 225; *«Челікбілек проти Туреччини» (Çelikbilek v. Turkey)*, 2005, §§ 56-63; *«Ель-Масрі проти колишньої югославської Республіки Македонія» (El-Masri v. former Yugoslav Republic of Macedonia)* [ВП], 2012, §§ 152-167). У справі *Ель-Масрі* Суд постановив, що тягар доведення повинен бути покладений на Уряд після того, як він встановить наявність достатніх доказів на користь версії заявника щодо перебігу подій. Уряд не надав документів або задовільного пояснення того, як відбулися події, про які йдеться. За таких обставин Суд міг зробити висновки з наявних матеріалів та поведінки органів влади і визнав твердження заявника достатньо переконливими та встановленими поза розумним сумнівом (*там само*, §§ 165-167). У справі *«Маткава та інші проти Росії» (Matkava and Others v. Russia)*, 2023, Суд зробив висновки з відмови російської влади розпочати розслідування та надати документи, що стосуються розслідування де-факто влади «Республіки Абхазія», утворення, яке не визнається державою за міжнародним правом і контролюється Росією (*там само*, §§ 102-103).

156. У зв'язку з цим слід звернути увагу на правило 44А Регламенту Суду, яке передбачає, що сторони зобов'язані повною мірою співпрацювати під час провадження у справі та вживати таких заходів у межах своїх повноважень, які Суд вважає необхідними для належного здійснення правосуддя. Крім того, відповідно до пункту 1 Правила 44С, якщо сторона не надає докази або інформацію, запитовану Судом, або не розкриває відповідну інформацію з власної ініціативи, або іншим чином не бере ефективної участі в провадженні, Суд може зробити такі висновки, які він вважатиме за доцільні. У пункті 2 правила 44С чітко зазначено, що нездатність або відмова Договірної Сторони-відповідача ефективно брати участь у провадженні сама по собі не є підставою для припинення розгляду заяви. З усталеної практики Суду та правил 44А і 44С зрозуміло, що якщо уряд-відповідач не виконує вимогу Суду про надання матеріалів, що могли б підтвердити або спростувати висунуті проти нього твердження, і не пояснює належним чином причини свого невиконання або відмови, Суд може зробити висновки та поєднати такі висновки з контекстуальними факторами (*«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, § 438).

157. Рівень переконання, необхідний для досягнення відповідного висновку, і розподіл тягара доведення, нерозривно пов'язаний зі специфікою фактів, характером висунутого твердження та відповідним конвенційним правом (*«Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea))* [ВП] (ухв.), 2020, § 257; *«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, § 439).

В. Критерії доведеності та оцінка доказів

1. Критерії доведеності щодо юрисдикції

158. Питання юрисдикції не обов'язково стосується суті справи. Суд може вирішити питання юрисдикції Держави-відповідача відповідно до статті 1 Конвенції на стадії розгляду прийнятності заяви. У цьому випадку застосовується критерій доведеності «поза розумним сумнівом» (*«Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea))* [ВП] (ухв.), 2020, § 265, *«Україна*

проти Росії (Крим)» (Ukraine v. Russia (Crimea)) [ВП], 2024, § 849, і *«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, § 452). Застосовним критерієм доведеності для цілей прийнятності щодо тверджень про індивідуальні порушення та адміністративну практику є «достатньо обґрунтовані з першого погляду докази» (*«Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea))* [ВП] (ухв.), 2020, §§ 261-263, *«Україна проти Росії (Крим)» (Ukraine v. Russia (Crimea))* [ВП], 2024, § 850, та *«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, §§ 450-451).

159. Стосовно змісту критерію «поза розумним сумнівом», то метою Суду ніколи не було запозичення підходу національних правових систем, що використовують цей стандарт. Роль Суду полягає не у встановленні вини у вчиненні злочину або цивільної відповідальності, а у встановленні відповідальності Договірних Держав за Конвенцією (*«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, § 453).

159bis. Негативний приклад застосування стандарту доведення «поза розумним сумнівом» див. у справі *«Україна проти Росії (Крим)» (Ukraine v. Russia (Crimea))* [ВП], 2024, §§ 880-887. У цій міждержавній справі Уряд України скаржився на порушення основоположних прав громадянина України, який, як стверджувалося, був викрадений у Білорусі російськими агентами, а потім перевезений до Росії. Беручи до уваги всі докази, Суд дійшов висновку, що ні «ефективний контроль» Росії над частиною Білорусі, ні «влада і контроль державного агента» над особою, про яку йдеться, – два основні критерії, що характеризують здійснення екстериторіальної юрисдикції, – не були доведені за необхідним стандартом.

2. Оцінка доказів

160. Не існує жодних процесуальних бар'єрів щодо допустимості доказів або заздалегідь визначених формул їх оцінки: Суд має повну свободу в оцінці не лише допустимості та належності, але й доказової сили кожного доказу, що знаходиться в його розпорядженні. Суд приймає ті висновки щодо фактів, які, на його думку, підтверджуються вільною оцінкою всіх наданих йому матеріалів, незалежно від їхнього походження, включаючи висновки, що можуть впливати з фактів і подань та поведінки сторін (*«Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea))* [ВП] (ухв.), 2020, §§ 379-380; *«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, § 440).

161. Доведеність може впливати зі «співіснування достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою висновків або подібних неспростовних презумпцій факту» (*«Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea))* [ВП] (ухв.), 2020, § 257; *«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, § 441).

162. Суд бере до уваги доповіді та заяви міжнародних спостерігачів, неурядових організацій та засобів масової інформації, а також рішення інших міжнародних та національних судів, що проливають світло на факти або підтверджують висновки, зроблені Судом (*«Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea))* [ВП] (ухв.), 2020, § 257). Оцінка Судом доказів і, зокрема, вага, яка їм надається, варіюється з огляду на різний характер матеріалу, джерело походження матеріалу та ступінь ретельності, застосованої до його збору та перевірки (*«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, § 442).

163. Відтак Суд часто надає значення матеріалам з надійних та об'єктивних джерел, таких як ООН, авторитетні НУО та урядові джерела. Однак, оцінюючи їхню доказову цінність, слід бути обережним, оскільки широко розповсюджені повідомлення про той чи інший випадок можуть виявитися при більш ретельному вивченні такими, що походять з одного джерела. Стосовно таких матеріалів слід враховувати джерело походження матеріалу, зокрема, його незалежність, надійність та об'єктивність. Суд також бере до уваги присутність автора у відповідній країні та його можливості щодо подання інформації: не завжди є можливим проводити розслідування в безпосередній близькості до конфлікту, і в таких випадках, ймовірно, доведеться покладатися на

інформацію, надану джерелами, що безпосередньо знають про ситуацію. До уваги беруться авторитет і репутація автора, серйозність розслідувань, на яких ґрунтується звіт, а також послідовність висновків та їхнє підтвердження іншими джерелами (*«Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea))* [ВП] (ухв.), 2020, §§ 386-388; *«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, § 443).

164. З іншого боку, до повідомлень засобів масової інформації слід ставитися з обережністю. Самі по собі вони не є доказами для судових цілей, але за допомогою цих джерел інформації може бути встановлено обізнаність громадськості про той чи інший факт, і Суд може надати певної ваги такій обізнаності (*«Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea))* [ВП] (ухв.), 2020, § 383; *«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, § 444).

165. Прямі показання свідків також беруться Судом до уваги (*«Грузія проти Росії» (Georgia v. Russia) (II)*, [ВП], і *«Ілашку та інші проти Молдови та Росії» (Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia)* [ВП], 2004, § 26). Навіть якщо національним органам влади не було надано можливості перевірити докази, а сам Суд не мав можливості дослідити деталі заяви під час провадження у справі, це не обов'язково зменшує її доказову цінність. Саме Суд має визначити, чи вважає він заяву достовірною та надійною, і яку вагу їй надавати (*«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, § 445).

166. Суд також може покладатися на показання урядовців. Проте до заяв міністрів або інших високопосадовців слід ставитися з обережністю, оскільки вони, як правило, висловлюються на користь уряду, який вони представляють. Разом з тим, заяви високопосадовців, навіть колишніх міністрів та урядовців, які відігравали центральну роль у спорі, про який йдеться, мають особливу доказову цінність, коли вони визнають факти або поведінку, що виставляють владу в негативному світлі. Тоді вони можуть тлумачитися як форма визнання (*«Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea))* [ВП] (ухв.), 2020, §§ 334 і 381). Аналогічні міркування застосовуються до офіційних документів та розвідувальних матеріалів, наданих державними міністерствами та відомствами (*«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, § 446).

167. Для того, щоб скарга на адміністративну практику вважалася прийнятною, немає необхідності в наявності прямих доказів від стверджуваних жертв (*«Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea))* [ВП] (ухв.), 2020, § 384; *«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, § 447).

168. Затримка у збиранні доказів або їх збирання спеціально для цілей провадження у Суді не робить такі докази самі по собі неприйнятними (*«Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea))* [ВП] (ухв.), 2020, § 381; *«Україна і Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП] (ухв.), 2022, § 448).

Перелік цитованих справ

Цитована в цьому Посібнику судова практика включає винесені Судом рішення або ухвали, а також рішення або доповіді Європейської комісії з прав людини (надалі – «Комісія»).

Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішення по суті справи, що було винесене Палатою Суду. Аббревіатура «(ухв.)» указує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду, а аббревіатура «[ВП]» — на те, що справа розглядалася Великою Палатою.

Рішення Палати, які не є остаточними у розумінні статті 44 Конвенції на момент публікації цього оновленого видання, позначені зірочкою у переліку нижче. У пункті 2 статті 44 Конвенції зазначено: «Рішення Палати стає остаточним: (а) якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати; або (b) через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати не було заявлено; або (c) якщо колегія Великої Палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати згідно зі статтею 43». У випадках, коли клопотання про передання справи приймається колегією Великої Палати, рішення Палати не стає остаточним і, отже, не має законної сили; остаточним стає подальше рішення Великої Палати.

Гіперпосилання на цитовані справи в електронній версії Посібника ведуть до бази даних HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>), яка забезпечує доступ до практики Суду (рішень та ухвал Великої Палати, Палати та Комітету, комунікованих справ, консультативних висновків і правових оглядів з Інформаційного бюлетеня про судову практику) і Комісії (рішень і доповідей), а також резолюцій Комітету Міністрів.

Суд постановляє свої рішення та ухвали англійською та/або французькою мовою — двома офіційними мовами Суду. База даних HUDOC також містить переклади багатьох важливих справ на більш ніж тридцять неофіційних мов, а також посилання на близько сотню онлайн-зібрань судової практики, підготовлених третіми сторонами.

—А—

- «А.А. та інші проти Північної Македонії» (A.A. and Others v. North Macedonia)*, № 55798/16 та 4 інших, 5 квітня 2022 року
- «Ааррасс проти Бельгії» (Aarrass v. Belgium)* (ухв.), № 16371/18, 7 вересня 2021 року
- «Абдул Вахаб Кхан проти Сполученого Королівства» (Abdul Wahab Khan v. the United Kingdom)* (ухв.), № 11987/11, 28 січня 2014 року
- «Абу Зубайда проти Литви» (Abu Zubaydah v. Lithuania)*, № 46454/11, 31 травня 2018 року
- «Аванесян проти Вірменії» (Avanesyan v. Armenia)*, № 12999/15, 20 липня 2021 року
- «Аккум та інші проти Туреччини» (Akkum and Others v. Turkey)*, № 21894/93, ЄСПЛ 2005-II (витяги)
- «Акопян проти Азербайджану» (Hakobyan v. Azerbaijan)* (ухв.), №№ 74566/16 та 74573/16, 12 вересня 2023 року
- «Аллахвердієв проти Вірменії» (Allahverdiyev v. Armenia)* (ухв.), № 25576/16, 12 вересня 2023 року
- «Алієв проти Вірменії» (Aliyev v. Armenia)* (ухв.), № 25589/16, 12 вересня 2023 року
- «Алієва та Алієв проти Азербайджану» (Aliyeva and Aliyev v. Azerbaijan)*, № 35587/08, 31 липня 2014 року
- «Аль-Дулімі і «Монтана Менеджмент Інк.» проти Швейцарії» (Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland)* [ВП], № 5809/08, ЄСПЛ 2016
- «Аль-Джедда проти Сполученого Королівства» (Al-Jedda v. the United Kingdom)* [ВП], № 27021/08, ЄСПЛ 2011

«Аль-Саадун і Муфдхі проти Сполученого Королівства» (*Al-Saadoon and Mufdhi v. the United Kingdom*) (ухв.), № 61498/08, 30 червня 2009 року
«Аль-Скеїні та інші проти Сполученого Королівства» (*Al-Skeini and Others v. the United Kingdom*) [ВП], № 55721/07, ЄСПЛ 2011
«Аль-Хавсаві проти Литви» (*Al-Hawsawi v. Lithuania*), № 6383/17, 16 січня 2024 року
«Андреу проти Туреччини» (*Andreou v. Turkey*) (ухв.), № 45653/99, 3 червня 2008 року
«Апков проти Республіки Молдова та Росії» (*Arsov v. the Republic of Moldova and Russia*), № 13463/07, 30 травня 2017 року
«Арлевін проти Швеції» (*Arlewin v. Sweden*), № 22302/10, 1 березня 2016 року
«Ассанідзе проти Грузії» (*Assanidze v. Georgia*) [ВП], № 71503/01, ЄСПЛ 2004-II

–Б–

«Баканова проти Литви» (*Bakanova v. Lithuania*), № 11167/12, 31 травня 2016 року
«Банковіч та інші проти Бельгії та інших держав» (*Banković and Others v. Belgium and Others*) (ухв.) [ВП], № 52207/99, ЄСПЛ 2001-XII
«Бекоєва та інші проти Грузії» (*Beкоyeva and Others v. Georgia*) (ухв.), № 48347/08 та 3 інших, 5 жовтня 2021 року
«Бехрамі і Бехрамі проти Франції» (*Behrami and Behrami v. France*) і «Сараматі проти Франції, Німеччини і Норвегії» (*Saramati v. France, Germany and Norway*) (ухв.) [ВП], №№ 71412/01 та 78166/01, 2 травня 2007 року
«Бейго проти 46 Держав-членів Ради Європи» (*Beugo v. 46 member States of the Council of Europe*) (ухв.), № 36099/06, 16 червня 2009 року
«Біг Бразер Вотч та інші проти Сполученого Королівства» (*Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom*) [ВП], №№ 58170/13 та 2 інших, 25 травня 2021 року
«Босфорус Хава Йолларі Турізм ве Тіджарет Анонім Шіркети проти Ірландії» (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland*) [ВП], № 45036/98, ЄСПЛ 2005-VI
«Брандау Фрейташ Лобату проти Португалії» (*Brandão Freitas Lobato v. Portugal*) (ухв.), № 14296/14, 11 березня 2021 року
«Брайан та інші проти Росії» (*Bryan and Others v. Russia*)*, № 22515/14, 27 червня 2023 року
«Буавен проти 34 Держав-членів Ради Європи» (*Boivin v. 34 member States of the Council of Europe*) (ухв.), № 73250/01, ЄСПЛ 2008

–В–

«Варян проти Вірменії» (*Varyan v. Armenia*), № 48998/14, 4 червня 2024 року
«Васілічук проти Республіки Молдова» (*Vasiliciuc v. the Republic of Moldova*), № 15944/11, 2 травня 2017 року
«Відер і Гарньєрі проти Сполученого Королівства» (*Wieder and Guarnieri v. the United Kingdom*), №№ 64371/16 та 64407/16, 12 вересня 2023 року
«Вероніка Чобану проти Республіки Молдова» (*Veronica Ciobanu v. Republic of Moldova*), № 69829/11, 9 лютого 2021 року

–Г–

«Гамзаян проти Вірменії» (*Hamzayan v. Armenia*), № 43082/14, 6 лютого 2024 року
«Гаспаріні проти Італії та Бельгії» (*Gasparini v. Italy and Belgium*) (ухв.), № 10750/03, 12 травня 2009 року
«Гесс проти Сполученого Королівства» (*Hess v. the United Kingdom*), № 6231/73, рішення Комісії від 28 травня 1975 року, Рішення та доповіді № 2 (Decisions and Reports 2)

[«Грузія проти Росії» \(Georgia v. Russia\) \(II\)](#), № 38263/08, 21 січня 2021 року
[«Грузія проти Росії» \(Georgia v. Russia\) \(IV\)](#) (ухв.), № 39611/18, 28 березня 2023 року
[«Гурбанов проти Вірменії» \(Gurbanov v. Armenia\)](#), № 7432/17, 5 жовтня 2023 року
[«Гюзелюртлу та інші проти Кіпру та Туреччини» \(Güzelyurtlu and Others v. Cyprus and Turkey\)](#) [ВП], № 36925/07, 29 січня 2019 року

–Д–

[«Джалуд проти Нідерландів» \(Jaloud v. the Netherlands\)](#) [ВП], № 47708/08, ЄСПЛ 2014
[«Дімаксян проти Вірменії» \(Dimakryan v. Armenia\)](#), № 29906/14, 17 жовтня 2023 року
[«Дрозд і Янусек проти Франції та Іспанії» \(Drozd and Janousek v. France and Spain\)](#), від 26 червня 1992 року, серія А № 240
[«Дуарте Агостіньо та інші проти Португалії та 32 інших» \(Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 others\)](#) (ухв.) [ВП], № 39371/20, 9 квітня 2024 року

–Е–

[«Ель-Масрі проти колишньої югославської Республіки Македонія» \(El-Masri v. former Yugoslav Republic of Macedonia\)](#) [ВП], № 39630/09, ЄСПЛ 2012
[«Еріоменко проти Республіки Молдова та Росії» \(Eriomenko v. Republic of Moldova and Russia\)](#), № 42224/11, 9 травня 2017 року

–Ж–

[«Жантійом, Шафф-Бенхаджи і Зерукі проти Франції» \(Gentilhomme, Schaff-Benhadji and Zerouki v. France\)](#), №№ 48205/99 та 2 інші, 14 травня 2002 року

–З–

[«Залян та інші проти Вірменії» \(Zalyan and Others v. Armenia\)](#), №№ 36894/04 та 3521/07, 17 березня 2016 року
[«Зе Дж. Пол Гетті Траст та інші проти Італії» \(The J. Paul Getty Trust and Others v. Italy\)](#), № 35271/19, 2 травня 2024 року

–І–

[«Іванцок та інші проти Молдови та Росії» \(Ivanțoc and Others v. Moldova and Russia\)](#), № 23687/05, 15 листопада 2011 року
[«Ілашку та інші проти Молдови та Росії» \(Ilașcu and Others v. Moldova and Russia\)](#) [ВП], № 48787/99, ЄСПЛ 2004-VII
[«Ісаак проти Туреччини» \(Isaak v. Turkey\)](#) (ухв.), № 44587/98, 28 вересня 2006 року
[«Ісраїлов проти Росії» \(Israilov v. Russia\)](#), №№ 21882/09 та 6189/10, 24 жовтня 2023 року
[«Ісса та інші проти Туреччини» \(Issa and Others v. Turkey\)](#), № 31821/96, 16 листопада 2004 року

–К–

[«Каммінс проти Сполученого Королівства» \(Cummins v. the United Kingdom\)](#) (ухв.), № 27306/05, 13 грудня 2005 року
[«Картер проти Росії» \(Carter v. Russia\)](#), № 20914/07, 21 листопада 2021 року

- «Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії» (*Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia*) [ВП], №№ 43370/04 та 2 інших, ЄСПЛ 2012
- «Кіпр проти Туреччини» (*Cyprus v. Turkey*), №№ 6780/74 та 6950/75, рішення Комісії від 26 травня 1975 року, Рішення та доповіді № 2 (Decisions and Reports 2)
- «Кіпр проти Туреччини» (*Cyprus v. Turkey*) [ВП], № 25781/94, ЄСПЛ 2001-IV
- «Клаузекер проти Німеччини» (*Klausecker v. Germany*) (ухв.), № 415/07, 6 січня 2015 року
- «Кварк Фішинг Лтд» проти Сполученого Королівства (*Quark Fishing Ltd v. the United Kingdom*) (ухв.), № 15305/06, ЄСПЛ 2006-XIV
- «Конкурентен.но АС» проти Норвегії» (*Konkurrenten.no AS v. Norway*) (ухв.), № 47341/15, 5 листопада 2019 року
- «Конноллі проти 15 держав-членів Європейського Союзу» (*Connolly v. 15 member States of the European Union*) (ухв.), № 73274/01, 9 грудня 2008 року
- «Кусо Пермуї проти Іспанії» (*Couso Permuı v. Spain*), № 2327/20, 25 травня 2024 року

–Л–

- «Липовченко і Халабуденко проти Республіки Молдова та Росії» (*Lypovchenko and Halabudenco v. Republic of Moldova and Russia*), №№ 40926/16 та 73942/17, 20 лютого 2024 року
- «Лоїзиду проти Туреччини» (*Loizidou v. Turkey*) (попередні заперечення), 23 березня 1995 року, серія А № 310
- «Лоїзиду проти Туреччини» (*Loizidou v. Turkey*) (по суті), 18 грудня 1996 року, *Збірник рішень та ухвал (Reports of Judgments and Decisions) 1996-VI*
- «Лопес Сіфунтес проти Іспанії» (*López Cifuentes v. Spain*) (ухв.), № 18754/06, 7 липня 2009 року

–М–

- «М.Н. та інші проти Бельгії» (*M.N. and Others v. Belgium*) (ухв.) [ВП], № 3599/18, 5 травня 2020 року
- «М. проти Данії» (*M. v. Denmark*), № 17392/90, рішення Комісії від 14 жовтня 1992 року, Рішення та доповіді № 73
- «М.А. та інші проти Литви» (*M.A. v. Lithuania*), № 59793/17, 11 грудня 2018 року
- «М.С.С. проти Бельгії та Греції» (*M.S.S. v. Belgium and Greece*) [ВП], № 30696/09, ЄСПЛ 2011
- «Макучян і Мінасян проти Азербайджану та Угорщини» (*Makuchyan and Minasyan v. Azerbaijan and Hungary*), № 17247/13, 26 травня 2020 року
- «Мамасакхлісі та інші проти Грузії і Росії» (*Mamasakhlisi and Others v. Georgia and Russia*), №№29999/04 та 41424/04, 7 березня 2023 року
- «Маркович та інші проти Італії» (*Marković and Others v. Italy*) (ухв.), № 1398/03, 12 червня 2003 року
- «Маркович та інші проти Італії» (*Marković and Others v. Italy*) [ВП], № 1398/03, 14 грудня 2006 року
- «Маткава та інші проти Росії» (*Matkava and Others v. Russia*), № 3963/18, 19 грудня 2023 року
- «Медведєв та інші проти Франції» (*Medvedyev and Others v. France*) [ВП], № 3394/03, ЄСПЛ 2010
- «Мірзоян проти Вірменії» (*Mirzoyan v. Armenia*), № 57129/10, 23 травня 2019 року
- «Мозер проти Республіки Молдова та Росії» (*Mozer v. the Republic of Moldova and Russia*) [ВП], № 11138/10, ЄСПЛ 2016
- «Мурадян проти Вірменії» (*Muradyan v. Armenia*), № 11275/07, 24 листопада 2016 року

–Н–

- «Н.Д. і Н.Т. проти Іспанії» (*N.D. i N.T. v. Spain*) [ВП], №№ 8675/15 та 8697/15, 13 лютого 2020 року
«Нада проти Швейцарії» (*Nada v. Switzerland*) [ВП], № 10593/08, ЄСПЛ 2012
«Нана Мурадян проти Вірменії» (*Nana Muradyan v. Armenia*), № 69517/11, 5 квітня 2022 року

–О–

- «О.Дж. і Дж.О. проти Грузії та Росії» (*O.J. and J.O. v. Georgia and Russia*), №№ 42126/15 та 42127/15, 19 грудня 2023 року
«Оганнісян і Карапетян проти Вірменії» (*Hovhannisyán and Karapetyán v. Armenia*), № 67351/13, 17 жовтня 2023 року
«Оганян проти Азербайджану» (*Ohanyan v. Azerbaijan*) (ухв.), № 74508/16, 12 вересня 2023 року
«О'Лафлін та інші проти Сполученого Королівства» (*O'Loughlin and Others v. the United Kingdom*) (ухв.), № 23274/04, 25 серпня 2005 року
«Оджалан проти Туреччини» (*Öcalan v. Turkey*) [ВП], № 46221/99, ЄСПЛ 2005-IV
«Острів'яни Чагос проти Сполученого Королівства» (*Chagos Islanders v. the United Kingdom*) (ухв.), № 35622/04, 11 грудня 2012 року

–П–

- «Пад та інші проти Туреччини» (*Pad and Others v. Turkey*) (ухв.), № 60167/00, 28 червня 2007 року
«Покасовські і Михайла проти Республіки Молдова та Росії» (*Pocasovschi and Mihaila v. the Republic of Moldova and Russia*), № 1089/09, 29 травня 2018 року

–Р–

- «Развозжаєв проти Росії та України і Удальцов проти Росії» (*Razvozhayev v. Russia and Ukraine and Udaltsov v. Russia*), №№ 75734/12 та 2 інших, 19 листопада 2019 року
«Рамбус Інк.» проти Німеччини» (*Rambus Inc. v. Germany*) (ухв.), № 40382/04, 16 червня 2009 року
«Ранцев проти Кіпру та Росії» (*Rantsev v. Cyprus and Russia*), № 25965/04, ЄСПЛ 2010
«Ромео Кастаньо проти Бельгії» (*Romeo Castaño v. Belgium*), № 8351/17, 9 липня 2019 року

–С–

- «Саргсян проти Азербайджану» (*Sargsyan v. Azerbaijan*) [ВП], № 40167/06, ЄСПЛ 2015
«Свето́ва та інші проти Росії» (*Svetova and Others v. Russia*), № 54714/17, 24 січня 2023 року
«Словенія проти Хорватії» (*Slovenia v. Croatia*) (ухв.) [ВП], № 54155/16, 18 листопада 2020 року
«Солому та інші проти Туреччини» (*Solomou and Others v. Turkey*), № 36832/97, 24 червня 2008 року
«Стівенс проти Мальти» (*Stephens v. Malta*) (№ 1), № 11956/07, 21 квітня 2009 року

–Т–

- «Тімурташ проти Туреччини» (*Timurtaş v. Turkey*), № 23531/94, ЄСПЛ 2000-VI

–у–

- «У. проти Ірландії» (*W. v. Ireland*), № 9360/81, рішення Комісії від 28 лютого 1983 року, Рішення та доповіді № 32
- «У. проти Сполученого Королівства» (*W. v. the United Kingdom*), № 9348/81, рішення Комісії від 28 лютого 1983 року, Рішення та доповіді № 32
- «Україна проти Росії (Крим)» (*Ukraine v. Russia (Crimea)*) [ВП], №№ 20958/14 and 38334/18, 25 червня 2024 року
- «Україна проти Росії (щодо Криму)» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*) (ухв.) [ВП], №№ 20958/14 та 38334/18, 16 грудня 2020 року
- «Україна і Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) [ВП] (ухв.), №№ 8019/16, 43800/14 та 28525/20, 30 листопада 2022 року

–ф–

- «Фрідріх та інші проти Польщі» (*Friedrich and Others v. Poland*), №№ 25344/20 та 17 інших, 20 червня 2024 року

–х–

- «Х. проти Німеччини» (*X. v. Germany*), № 1611/62, рішення Комісії від 25 вересня 1965 року, Щорічник № 8
- «Х. проти Сполученого Королівства» (*X. v. the United Kingdom*), № 7547/76, рішення Комісії від 15 грудня 1977 року, Рішення та доповіді № 12
- «Х. та У. проти Швейцарії» (*X. and Y. v. Switzerland*), № 7289/75, рішення Комісії від 14 липня 1977 року, Рішення та доповіді № 9
- «Х.Ф. та інші проти Франції» (*H.F. and Others v. France*) [ВП], №№ 24384/19 та 44234/20, 14 вересня 2022 року
- «Ханан проти Німеччини» (*Hanan v. Germany*) [ВП], № 4871/16, 16 лютого 2021 року
- «Хассан проти Сполученого Королівства» (*Hassan v. the United Kingdom*) [ВП], № 29750/09, ЄСПЛ 2014
- «Хірсі Джамаа та інші проти Італії» (*Hirsi Jamaa and Others v. Italy*) [ВП], № 27765/09, ЄСПЛ 2012
- «Християнська релігійна організація Свідків Єгови в НКР проти Вірменії» (*Christian Religious Organization of Jehovah's Witnesses in the NKR v. Armenia*), № 41817/10, 22 березня 2022 року

–ч–

- «Челікбілек проти Туреччини» (*Çelikbilek v. Turkey*), № 27693/95, 31 травня 2005 року
- «Чірагов та інші проти Вірменії» (*Chiragov and Others v. Armenia*) [ВП], № 13216/05, ЄСПЛ 2015

–ш–

- «Шавлохова та інші проти Грузії» (*Shavlokhova and Others v. Georgia*) (ухв.), № 45431/08 та 4 інших, 5 жовтня 2021 року